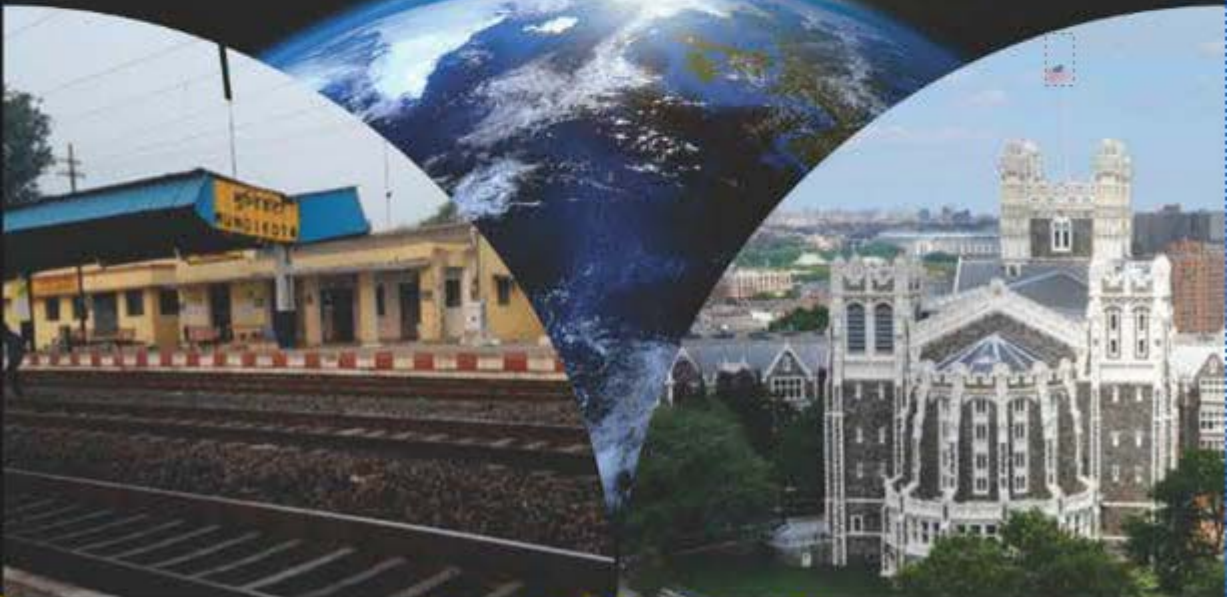

इंफ

एका ताच्याची ...

छोट्याश्या गावातून - साता समुद्रापार

सौ. शुभांगी प्रशांत मस्के

डॉ. तारेंद्र लाखनकर, सिटी युनिव्हर्सिटी ऑफ न्युयॉर्क,
NOAA Center for Earth System Sciences and Remote
Sensing Technologies

झेप... एका ताऱ्याची

छोट्याशा गावातून - सातासमुद्रापार एका वैज्ञानिकाचा प्रवास

लेखिका

सौ. शुभांगी प्रशांत मस्के

साई ज्योती पब्लिकेशन

मनोगत

वाचक मित्र मैत्रिणींनो "झेप... एका ताऱ्याची" (सातासमुद्रापार) हा एक प्रेरणादायी प्रवास आज तुमच्या भेटीस घेवून येताना होणारा आनंद शब्दातीत आहे.

मी, सौ. शुभांगी प्रशांत मस्के, पूर्वाश्रमीची शुभांगी मुकुंदराव दुधे. बालपणापासून कलासक्त विचारांची असल्याने, रांगोळी, विणकाम, भरतकामाची आवड होतीच. शाळेत मराठीच्या राजे मॅ डमह्यांच्या विचारांचा प्रभाव पडला... लिखाणातून व्यक्त होण्यासाठी त्या नेहमीच प्रोत्साहन देत आणि तिथेच चारोळ्या, उखाणे आणि बालकथा, कवितेचं बिज रुजलं गेलं.

इंग्लिश लिटरेचरमध्ये MA आणि काही कारणाने शिक्षण थांबलं ते थांबलच. ड्रेस डिझायनिंग कोर्स करून पंधरा वर्षे शिवनकामाची आवड जोपासता आली. गेल्या अनेक वर्षांत, छोटं मोठं लिखाण वह्यांच्या मागच्या पानांमध्येच गुडूप झालं होतं. मुलाचा अभ्यास घेताना, वेळ मिळेल तेवढं लिखाण किंवा वाचनाचा नियमचं केला. आई, तु छान लिहितेस... तू लिही... आणि माझ्याच मातृत्वावर रचलेल्या पहिल्या वहिल्या कवितेचा पहिला श्रोता माझा मुलगा दिव्यांशु झाला. कोरोना काळात, काही कारणास्तव शिवणकामाला ब्रेक द्यावा लागला आणि सोशल मीडियाच्या माध्यमातून एका नव्या दुनियेची ओळख झाली.

"मॉम्सप्रेसो" अँपच्या निमित्ताने... व्यक्त होण्याची संधी मला मिळाली. सुविचार, अलक (अतिलघुकथा), लघुकथा, दिर्घकथा, कवितांच्या माध्यमातून ब्लॉगर म्हणून जवळजवळ अडीच हजारावर साहित्य आजवर नावावर करता आले.

"शंभर शब्दांच्या गोष्टी", लघुकथेच्या विजेत्या कथांच्या, लाईव्ह शो दरम्यान व्यक्त होण्याची संधी मला बऱ्याचदा मिळाली. "शंभर शब्दांची राणी" म्हणून मिळालेला सन्मान माझ्यासाठी एखाद्या उपलब्धीपेक्षा कमी नाही.

"इरा ऑनलाईन चॅम्पियन्स ट्रॉफी 2020" च्या चॅम्पियन्स ट्रॉफी स्पर्धेत "सर्वोत्कृष्ट लेखिका" म्हणून सन्मान ही मिळाला. सोशल मिडियाच्या माध्यमातून अनेक ऑनलाईन प्लॅटफॉर्मवर स्वतःचे साहित्य प्रकाशित करून एक लेखिका म्हणून ओळख निर्माण करू शकले.

फेसबुकवर प्रकाशित झालेल्या माझ्या पोस्ट वाचून, डॉ. तारेंद्र लाखनकर नेहमीच मला प्रोत्साहन देत आलेत. माझ्या एका लेखाला त्यांची मनापासून मिळालेली दाद आणि नंतर संवादादरम्यान "झेप... एका ताऱ्याची" "स्मृती पुस्तकाचं", बीज रोवल्या गेलं.

एखाद्याचे संपूर्ण आयुष्यच प्रेरणादायी असते. त्यांच्या आयुष्यात घडलेल्या प्रत्येक घटनेतून काहीतरी शिकावं, बोध घ्यावा एवढी ती व्यक्ती प्रेरक असते. "आपल्याजवळ काय नाही ह्याचा विचार करण्यापेक्षा काय आहे, त्याचा विचार करून परिस्थितीतून मार्ग काढत जगण्याला दिशा देणारी", ही "प्रेरक कथा" तुम्ही नक्की वाचावी.

मी एक लेखिका म्हणून, जेष्ठ सायंटिस्ट, डॉ. तारेंद्र लाखनकर ह्यांनाच शब्दरुपात भेटीस घेवून आल्याची जाणिव तुम्हाला पुस्तक वाचताना नक्की होईल. एका छोट्या गावातून सातासमुद्रापार पर्यंतचा "शुन्यातून विश्व निर्मिती" चा हा प्रवास... संघर्षातून मार्ग काढणा-यांसाठी प्रोत्साहित करणारा ठरावा, हाच लिखाणामागचा उद्देश. त्यांचा प्रेरणादायी जीवनप्रवास, त्यांच्याच अनुमतीने, त्यांनी पुरवलेल्या माहितीच्या आधारावर, शब्दरुपात मांडण्याची संधी मला मिळाली त्यासाठी मी त्यांची शब्दशः ऋणी आहे.

मराठी भाषा वळवावी तशी वळते असं म्हणतात, असं असलं तरी काही इंग्रजी शब्दांचा अनुवाद मराठीतून करण्याचा अड्डाहास मी मुद्दामच टाळला. तर काही इंग्रजी शब्दांना मराठी अनुवादित करून शब्दांची मांडणी वाचायला समजायला सोपी पडले ह्यापद्धतीने केली.

लिखाणाला वेळोवेळी प्रोत्साहन देवून उत्साह वाढवणारे माझे आई वडिल, माझं कुटूंब, मित्रपरिवार आणि माझा वाचकवर्ग ह्यांच्याशिवाय माझा हा लेखन प्रवास पूर्णत्वास जावूच शकत नाही त्यांना मी शतशः नमन करते.

"स्वामी कृपेने", पुस्तक लिखाणाचा हा माझा पहिला प्रयत्न, तुमच्या पसंतीस उतरावा आणि "झेप... एका ताऱ्याची सातासमुद्रापार!" हा प्रेरणादायी प्रवास, तुमच्या आयुष्याला प्रेरणा देवून जावा अशी आशा बाळगते.

शुभांगी मस्के...

प्रस्तावना

श्री. तारेंद्र लाखनकर यांची सप्टेंबर महिन्यात न्यूयॉर्कच्या CUNY विद्यापिठात अचानक भेट झाली. फॉर्मल चर्चेत त्यांनी आपली ओळख करून दिली. नागपूर आणि VRCE शब्द ऐकल्यानंतर जवळीक आपोआपच साधली. (कारण माझं शिक्षण पण VRCE तूनच झाले आहे.) मीटिंग नंतर आम्ही भेटलो. मॅनहॅटनला हॉटेलला सोडायची त्यांनी ऑफर दिली आणि मी ती घेतली, गप्पा रंगल्या आणि पहिल्याच भेटीत ह्या हृदयीचे त्या हृदयाला किती सांगू असे झाले. मी तुम्हाला ताई म्हणार, तारेंद्रनी declare केले.

पुस्तकात लिहिलेले अनेक अनुभव आणि किस्से तारेंद्र कडून त्या दोन चार भेटीतच कळले. "T.G." हे त्यांच्या गाडीच्या नंबर प्लेटचे गुपित "Tarendra the Great" आहे, त्यांनी सांगितले.

कनेक्टच असे जमले की काय काय सांगू असे झाले. मला खूप अभिमान वाटला. नागपूरच्या जवळ मनसर, रामटेकला जाताना नेहमीच मानसर वरून जावे लागते, त्याच्या जवळ मुंडीकोटा गाव आहे. त्या गावचे तारेंद्र. या छोट्याशा गावातून, गरिबी आणि कष्टाचे जीवन जगणारा एक "तारा" आकाशात इतकी उंच झेप घेईल असे त्या वेळेस त्याला आणि त्याच्या कुटुंबीयांना कधी वाटले नसेल.

आईची शिकवण, आईचा व्यवहार, आईचा विश्वास आणि आईचे असणे या मुळेच ते शक्य झाले आणि ते घडले. तारेंद्रला ही तसेच वाटते. आईडिअल parenting ची अनेक पुस्तके आणि technical माहिती आज उपलब्ध आहेत; पण तारेंद्रच्या आईचे आणि दादांचे नाते, त्यांचा आपल्या मुलांवरील विश्वास आणि परिस्थितीशी हसत हसत दोन हात करण्याची जिद्द म्हणजेच आईडिअल पॅरेंटिंग चे ज्वलंत उदाहरण आहे. अन्यथा मार्ग चुकायचे रस्ते तारेंद्रच्या बाल जगात अनेक होते. त्यांची आई म्हणायची तू मोठा, तू पुढे गेलास की तुझ्या पावलावर पाऊल ठेऊन तुझी भावंडं तुझ्या मागे येतील कुटुंबाला सावरण्यासाठी तारेंद्रची पावलं पुढेच पडत गेलीत.

रेल्वेनी रोज तुमसरला प्रवास करताना बनलेल्या मित्रांकडून लहान तारेंद्रने आपलेपणा घेतला, त्यांच्या वाईट सवयी नाही घेतल्या. एका हातात गरम चहाची किटली, काचेचे ग्लास घेऊन धावत्या ट्रेन मधे चढण्याचे कसब त्यांनी कसे आत्मसात केले त्यांचे त्यांनाच माहित. त्यातील thrill त्यांना जीवनाच्या संघर्षाला तोंड देण्यास तयार करीत होते. आयुष्याची तिजोरी ही प्रेम, कष्ट आणि आपलेपणानी इतकी भरून टाकली त्यांनी की त्यामध्ये दुःखाला आणि नको त्या व्यसनांना जागाच उरली नाही. उत्साह, प्रेम, खेळकर धडपड यांचा सुरेख संगम तारेंद्र च्या शालेय आणि कॉलेज जीवनात दिसतो. शारीरिक खेळ, मुख्यत्वये पोहणे आणि बोटिंगची आवड याच काळात निर्माण झाली.

शिक्षणाचा ध्यास पक्का होता. कुठल्याही परिस्थितीत शिकून आयुष्यात खूप पुढे जायचं होत म्हणूच आलेल्या अडचणी जणू अडचणी नव्हत्याच कधी. शाळा, दहावी, Polytechnic, इंजिनीरिंग, एम.टेक असा हा प्रवास सहज खचितच नव्हता. आईचे नियोजन आणि मार्गदर्शन होतेच पण त्याच बरोबर निखाडे सरांसारखे अनेकजण देव रूपाने साहाय्य करायला पुढे सरसावले होते.

शाहरुख खान प्रमाणे तारेंद्रचे देखील असेच म्हणणे आहे कि "शिद्धत से अगर कुछ चाहो तो सारी कायनात उसे आपको दिलाने मे जुट जाती है." Research साठी अमेरिका गाठणं, बायको आणि तान्ह्या मुलीला, आस्थाला भारतातच ठेऊन जाणं खूप कठीण झाले असेल! पण तारेंद्र ला आता कठीण काहीच वाटत नाही. आपल्या आवडत्या विषयात म्हणजे Remote Sensing द्वारा Microwave Radiation Measure मधे काम करता येणार होते. NOAA आणि NASA सारख्या संस्थेशी जुळण्याची संधी मिळाली होती.

शिकली सावरलेली काही मोठी माणसं आपल्याला वागण्याने आयुष्याचा धडाही त्यांना देउन गेलीत. त्यांच्या पासून दूर कसं राहायचं आणि आपल्या वाटा कमित कमी खडतर कशा करायच्या हे तारेंद्रला माहित झाले होते. आयुष्याची समंजस जोडीदार अपर्णा, वडील, जिवाभावाची भावंडं, दोन गॉडस मुलं, स्थैर्य आणायला पुरेसे आहेत.

सगळ्या अडचणींवर मात करून आता सुखी समृद्ध आयुष्याकडे त्यांची शाश्वत वाटचाल अमिरिकेच्या न्यूयॉर्क शहरात सुरु झाली आहे. तशातही आपल्या मायदेशाशी त्यांची जुळलेली नाळ त्यांना पुन्हा पुन्हा भारतात आणते. त्यांच्या सारख्या होतकरू मुलांना आणि समाजाच्या गरजू हाकेला 'ओ' देण्याची

त्यांची तळमळ अनेक अंगाने फुलते आहे, अनेक सामाजिक कार्यात म्हणूच त्यांनी स्वतःला गुंतवले आहे.

आकाशातील अनेक "तारे" त्यांची वाट पाहत आहेत. ते सगळेच त्यांच्या पदरात पाडावेत आणि पुढील आयुष्यात त्यांना खूप खूप यश, सुख, समाधान आणि समृद्धी मिळावी ही ईश्वर चरणी प्रार्थना आणि मनःपूर्वक शुभेच्छा!!!

"झेप... एका ताऱ्याची" छोट्याशा गावातून - सातासमुद्रापार एका वैज्ञानिकाचा प्रवास हा प्रेरणादायी प्रवास अनेकांना प्रोत्साहन देवून, जगण्याला नवी दिशा देईल. अपयशाने खचलेल्या, जीवनात हरलेल्यांना नवी उमेद देईल. आयुष्याकडे सकारात्मकतेने बघण्यासाठी प्रवृत्त करेल. पुस्तक रूपात हा जीवनप्रवास प्रकाशनापूर्वी मला वाचायला मिळाला, एक वाचक म्हणून मिळालेला आनंद आणि वाचनातून मिळवलेलं समाधान शब्दातीत आहे. लेखिका सौ. शुभांगी प्रशांत मस्के यांनी हा जीवनप्रवास अतिशय सुंदर शब्दात आपल्या ओघवत्या लेखन शैलीत शब्दबद्ध केला. वाचताना कुठेच कंटाळवाण, क्लिष्ट वाटत नाही तर वाचताना पुस्तकाशी खिळवून ठेवण्यात त्या यशस्वी झाल्या हे उल्लेखनीय आहे. त्यांना सदिच्छा आणि त्यांच्या पुढिल वाटचालीस हार्दिक शुभेच्छा.

प्रा. डॉ. उज्वला चक्रदेव

कुलगुरू,

एस.एन.डी.टी. महिला विद्यापीठ, मुंबई

मानवी मनाला प्रेरणा देऊन व्यक्तिमत्त्वाचा विकास घडविणारे जीवनचरित्र म्हणजे "झेप... एका ताऱ्याची" छोट्याशा गावातून - सातासमुद्रापार एका वैज्ञानिकाचा प्रवास.

माणूस आणि निसर्ग, माणूस आणि समाज यांचा परस्परसंबंध असतो. समाजातूनच मानवी मनाला आकार प्राप्त होतो. माणूस समाज निसर्ग याचे अतूट नाते असते. या अतूट नात्यातून सिद्ध झालेले जीवनचरित्र म्हणजे "झेप... एका ताऱ्याची" "झेप... एका ताऱ्याची" हा एक प्रेरणादायी प्रवास आहे. डॉ. तारेंद्र लाखनकर हे ज्येष्ठ सायंटिस्ट आहेत. एका छोट्या गावातून सातासमुद्रापार पर्यंतच्या शून्यातून विश्वनिर्मितीचा प्रवास समाजाला प्रेरणा देतो. तसेच या पुस्तकाचे शब्दांकण फार सुंदर पद्धतीने **लेखिका शुभांगी मस्के** यांनी केले आहे.

डॉ. तारेंद्र लाखनकर अमेरिकेत The City University of New York मध्ये उपग्रह रिमोट सेन्सिंग केंद्रात ज्येष्ठ शास्त्रज्ञ आणि प्राध्यापक आहेत. मुंडीकोटा नावाच्या एका खेडे गावात गरीब कुटूंबात त्यांच्या जन्म झाला. शून्यातून विश्व निर्माण करण्याचा हा लढा आहे पण सातासमुद्रापलिकडे गेल्यानंतरही आपल्या कुटूंबाची पाळेमुळे ज्या मातीत रूजली आहे त्याची जाणीव ठेवून पुढे जाण्याचा प्रयत्न नवीन पिढीने करावा असे सतत जाणवते. पाच भावंडाना सांभाळणारी त्यांची आई श्रेष्ठ आहे.

हे जीवनचरित्र वाचत असताना एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते ती म्हणजे ज्याप्रमाणे श्यामच्या आईने श्यामला म्हणजेच साने गुरूजींना घडविले त्याचप्रमाणे डॉ. तारेंद्र लाखनकर यांच्या आईने त्यांना घडविले त्यांची आई म्हणायची "तू मोठा, तू पुढे गेलास की तुझ्या पावलावर पाऊल ठेवून सगळे तुझ्या मागे येतील तू आदर्श त्यांच्यासमोर ठेवायला हवा" आईने दिलेल्या संस्कारातूनच त्यांच्या जीवनाला आकार प्राप्त झाला. "शून्यातून वाटचाल", मुंडीकोटा ते तुमसर रेल्वे प्रवासस, चहाची गुणवत्ता आणि दृष्टीकोन, चटके आटाचक्कीचे, इंजिनीअरिंगचा लांब प्रवास, नांदेड येथे अभियांत्रिकी पदवी मास्टर्स पदवी (M.Tech, VNIT), IIT लग्न आणि अमेरिका, अमेरिकेत शिक्षणाची उडान

भरारी, अमेरिकेत संशोधन (Research), मातृ भूमी आणि सामाजिक जाणीव या प्रकरणांनी पुस्तक अधिकच फुललेले दिसते. बालपणापासून जीवनातील संघर्ष यामध्ये जाणवतो.

मुंडीकोटा ते तुमसर रेल्वे प्रवास करीत असतांना त्यांना संघर्ष करावा लागला. अनेक माणसे त्यांना मिळाली. संघर्ष होता; पण शिक्षणाचा ध्यास मनात असल्यामुळे कुठल्याही परिस्थितीत पुढे जायचे त्यांनी ठरविले. त्यांच्या आईने त्यांच्या जगण्याला आकार दिला त्यांची आई म्हणायची चिखलात उभं राहूनही आपलं वेगळा अस्तित्व निर्माण करता यायला हवं कमळासारखं. वडीलधारी माणस आशीर्वाद देतात म्हणून मुलांना जगण्याच संघर्ष करण्याच बळ मिळते हे या जीवनचरित्रातून जाणवते. लोक काय म्हणतील हा विचार करण्यापेक्षा स्वतःची स्वप्न स्वतःच पूर्ण करावी त्यासाठी कितीही कष्ट करावे. लागले तरी प्रयत्न केला तर यश मिळते ही जाणीव ही यातून मिळते. सकारात्मकतेने कोणत्याही गोष्टीकडे बघितले तर यश आपल्या हाती असते हे या जीवनचरित्रातून पाहायला मिळते. त्यांच्या वडिलांनी शिकवण, पाच भावंड हाताची मूठ बनून राहा "एकीच बळ" खूप मोठ असते. दुसऱ्यांवर राज्य करण्यापेक्षा सगळ्यांना सांभाळून घेण्याची मजा काही औरच असते. आपलीही एक टीम बनवायची आणि त्याच नेतृत्वकरायच मग ते भाऊ असो, कुटुंब असो, मित्र असो की सामाजिक कार्य असो. जास्त अभ्यास करण्यापेक्षा कमी वेळात चांगला अभ्यास करायचा याकडे लक्ष वेधल्याचं जाणवतं. परिस्थिती कोणतीही असो पुढे जात राहायचं हा ध्यास घेतल्यामुळे ते पुढे गेले. मित्राला मदत केली मित्रांनीही त्यांना मदत केली.

"उगवत्या सूर्याला तर सगळेच नमस्कार करतात पण मावळत्या सूर्याला पण धन्यवाद देऊन परतून येण्यासाठी प्रार्थना करायला पाहिजे" कमजोर बाजू असलेल्यांना मदत करतांनाही सोबत घेऊन जा सर्व चांगलं होईल हाच विचार त्यांच्या आईने त्यांच्यावर बिंबविला होता. छोटया छोटया गोष्टीमध्ये त्यांनी आनंद शोधला. शरद ढबाले काकांमधली माणूसकी ते सांगतात. गरीब असतांना आईने पैसे दिले. पुढील शिक्षणासाठी जाता आले नांदेडला बी.ई. केले. "सिव्हील वॉटर मॅनेजमेंट" हा त्यांचा बी.ई. चा विषय होता अनुभव हा माणसाचा प्रथम गुरू असतो हे त्यांना माहित होतं., हजारो निराशेच्या गोष्टीत एक आशा लपलेली असते आणि ती प्रबळ आशा म्हणजे आपलाच आपल्यावरचा प्रबळ विश्वास होय. आईवडिलांनी दिलेले संस्कार त्यांच्या मनावर बिंबवले त्यामुळे सक्षम होत

गोले आईने मंगळसूत्र गहाण ठेवून त्यांना पैसे दिले. निसर्गाच्या सानिध्यात रहायला त्यांना आवडत होतं. परिस्थितीवर मात करण्याची त्यांच्यात जिद्द होती. "शिस्त कामाप्रती निष्ठा आणि प्रामाणिकपणा या तीन सूत्रांचा अवलंब त्यांनी केला. अपर्णाशी त्यांचा विवाह झाला तिनेही त्यांना मदत केली. त्यांचे विचार जाणून घेतले त्यांना त्यांच्या भावामुळे जितूमुळे अमेरिकेला जाण्याची संधी मिळाली. त्यांची आई चालिरिती, प्रथा परंपरा पाळणारी होती; परंतु अवडंबर केले नाही अनुभवाचा विविध छटा अनुभवून त्यांनी दूरदेशी जाऊन ओळख निर्माण केली.

मनातल्या स्वप्नांनाही आशेचे पंख असले की यशाची उडान यशस्वी होते हे डॉ. तारेंद्र लाखनकर अनुभवातून शिकले. टेक्नाॅलॉजीच्या युगात मानवनिर्मित संशोधन कर्त्यांना त्यांनी मानाचा मुजरा केला आहे. डबक्यातल्या बेडूक होवून राहण्यापेक्षा मासा व्हाव म्हणतात पण आईने स्वप्न समुद्रात पोहणाऱ्या माशाची दाखविली तसेच आईने घेतलेल्या निर्णयाच्या आईच्या दूरदृष्टीची कमाल वाटते असा लेखकाने आईचा गौरव केला आहे. स्वतःला इतरांपेक्षा कमी समजू नका, इतरांच्या नजरेने स्वतः बघण्यापेक्षा स्वतःला स्वतःच्या नजरेने बघायला शिका तेव्हाच आपण आपल्या दृष्टीने ग्रेट असू.

प्रत्येक व्यक्ती परीपूर्ण नसतो काटेरी झाडावर गुलाबाच अस्तित्व तयार करणारा निसर्ग चिखलाचा सहवासात कमळ फुलवितो तसेच आपल अस्तित्व टिकवणं आपल्या हातात असते. नशीबावर अवलंबून राहण्यापेक्षा आपल्या कर्तृत्वाचा झेंडा परिस्थितीला दोष न देता स्वबलावर फडकवण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. सकारात्मकतेच वलय स्वतःभोवती निर्माण केले दगडात देव शोधण्यापेक्षा माणसात त्यांनी देव शोधला. आईच्या आशीर्वादाच वलय असेल तर माणूस पुढे जातो.

त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे त्यांनी, वेळोवेळी आपल्या नैतृत्वात केलेले प्रॉजेक्ट्स, ज्यांनी यशापयशाच्या रुपात अनुभव दिले. बुद्धिबळ स्पर्धेचे प्रथम पारितोषिक त्यांना प्राप्त झाले. शाळा, कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांना ते मार्गदर्शन करतात. अनेक शाळांना भेटी देतात. अमेरिकेतले Native American जे शहरापासून दूर भागात राहतात त्यांच्या पर्यंत अमेरिकेत सुविधा पोहचत नाही त्यांच्याशी संपर्क साधून त्यांना डॉ. तारेंद्र लाखनकर यांनी मदत केली. आपल्या शिक्षणाचा फायदा आपल्यालाच नाही इतरांना व्हावा हा दृष्टीकोन ठेवून ते कार्य करीत असतात. या व्यतिरिक्त नेपाळ, बांग्लादेश, पाकिस्तान आर्जेन्टिना आणि

इतर देशांना सहयोग करून उपग्रह हवामान बदलाचा शेती आणि जनावरांवर होणारा बदल या विषयावर ते रिसर्च करीत आहेत मागील पंधरा वर्षातील योगदानामुळे त्यांना २०२२ साली अमेरिकेतील President STAR Award ने सन्मानित करण्यात आले हा त्यांच्या आयुष्यातील अभिमानाचा आणि सन्मानाचा क्षण होता ही गोष्ट भारतीयांचा गौरव वाढविणारी आहे.

आज जग बदलले आहे आजचे युग संगणक युग विज्ञान म्हणून ओळखले जाते पण आधुनिक युगातील माणूस चंगळवादी झाला आहे सुखाच्या आशेने वेगळ्याच पण भ्रांत कल्पनांमध्ये राहून तो मृगजळाच्या मागे धावतो आहे. त्याला सुख, शांती समाधानाचा क्षण मिळत नाही त्याच्यामधील विवेक नाहीसा झाला आहे आशा निराशावादी माणसाला आशेचा किरण दाखविणारे जीवनचरित्र म्हणजे "झेप... एका ताऱ्याची" हे स्मृतीपुस्तक होय.

या जीवनचरित्रातून एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते ती म्हणजे माणसाचे जीवन जरी सुखदुःखाने भरलेले असले तरी माणसाने सकारात्मक विचार केला तो पुढे जातो हे जीवनचरित्र तरूण पिढीला नवीन दिशा देणारे आहे. हे जीवनचरित्र माणसाला सकारात्मक विचार करायला लावते माणूसकी शिकवते तसेच हे जीवनचरित्र अभ्यासनीय आणि वाचनीय आहे. यांचा पुढील प्रवासाला तसेच लेखिकेच्या लेखनही प्रवासाला सदिच्छा आणि शुभेच्छा देते.

डॉ. भारती खापेकर
मराठी विभाग प्रमुख
उपप्राचार्य, धनवटे नॅशनल कॉलेज नागपूर.

शुभेच्छा संदेश

आकाशमंडल... अगणित ताऱ्यांनी लखलखत असतं, पण ह्या ताऱ्यांना लखलखण्यासाठी, अंधाराची वाट बघावीच लागते. परंतू या पृथ्वीवर असे काही तारे आहेत जे दिवसरात्र लखलखत असतात. बुद्धिच्या सामर्थ्याने तिमिरातून तेजाकडे स्वतःला घेवून जात दाही दिशा चमकवत राहातात. अशाच एका ताऱ्याचा जीवनपट वाचताना, मी अचंबीत झाले.... अक्षरशः भारावले.

पुज्य साने गुरुजींना म्हणजेच.. छोट्या श्यामला आईने संस्काराचे बाळकडू दिले. शंभर वर्षापूर्वी मातृप्रेमाचं महन्मंगल स्तोत्र आजही तेवढ्याच भावनेने पिढ्या न् पिढ्या आपण वाचतो. असं संस्कारमंत्र देणार पुस्तक "श्यामची आई". आजपासुन पन्नास वर्षापूर्वी अनेक संकटांना कठिण परिस्थितीत स्वतः तोंड देत, मुलांना संघर्ष करत स्वतःच जग निर्माण करण्यास आणि ध्येयापर्यंत पोहचण्यास प्रचंड आत्मविश्वासात बळ दिलं. शिक्षणाचं महत्त्व पटवून देणारी पाच पुत्रांना संस्कारांचे धडे देणारी ती आई आणि आईच्या संस्काराची जपणूक करत सातासमुद्रापार तेजाने लखलखणारा महान आईचा सुपुत्र तारेंद्र.

"झेप... एका ताऱ्याची" छोट्याशा गावातून - सातासमुद्रापार एका वैज्ञानिकाचा प्रवास ह्या "स्मृतीपुस्तकात", एका लखलखत्या ताऱ्याचा जीवनप्रवास. सौ शुभांगी प्रशांत मस्के, यांनी आपल्या ओघवत्या लेखणीतून सुंदररित्या शब्दबद्ध केल्याचं जाणवतं. पुस्तकातील कितीतरी घटना वाचताना कधी मन हळूवार झालं, कधी विचारात बुडालं, कधी हळहळलं, कधी कौतुकाने भारावलं तर एखाद्या दुसऱ्या प्रसंगात अक्षरशः रोमांच उभे राहिले. एखाद्या व्यक्तीचा जीवनपट लेखणीतून मांडणे वाटते तेवढे सोपे नक्कीच नाही पण लेखिकेने ते आव्हान लिलया पेलल्याचं जाणवतं.

येणाऱ्या संकटांना समर्थपणे तोंड देणारे, समस्यांची उकल करणारे, खाचखळग्यांना ओलांडत ज्यांनी या प्रवासात त्यांना साथ दिली त्यांचे स्मरण करणारे.. आकाशी जेप घेवूनही पाय जमिनीवर ठेवणारे, डॉ. तारेंद्र लाखनकर... आईच्या संस्कारक्षम विचारांना मनावर कोरुन आईच्या

संस्कारांना जपणारे.. डॉ तारेंद्र यांच बालपण संघर्षमय होतं, शिक्षणासाठी त्यांची धडपड, तळमळ, त्यांचे परिश्रम निश्चितच नवयुवकांसाठी प्रेरणादायी ठरतील. त्यांचा प्रेरणादायी जीवनप्रवास लेखिका आपल्या सर्वासमक्ष उलगडवण्यात, निश्चितच यशस्वी झाल्या आहेत.... शून्यातून विश्व निर्माण करणारे, शास्त्रज्ञ तारेंद्र लाखनकर यांचा हा स्पृहणीय प्रवास... आपण नक्की वाचावा... आजच्या पिढीसाठी हे पुस्तक म्हणजे दीपस्तंभाप्रमाणेच आहे. अतिशय वाचनीय असेलेला त्यांचा जीवनप्रवास, विद्यार्थ्यांना यशोशिखरावर घेऊन जाण्यास दिशादर्शक ठरेल यात शंकाच नाही.

"झेप एका ताऱ्याची" छोट्याशा गावातून सातासमुद्रापार एका वैज्ञानिकाचा प्रवास!! स्मृतीपुस्तक रूपात हा जीवनप्रवास वाचकांच्या पसंतीस उतरावा, ह्याच सदिच्छा आणि पुढिल वाटचालीसाठी हार्दिक हार्दिक शुभेच्छा.

सौ. प्रिया सफळे
उपप्राचार्य, भगीरथ इंग्लिश स्कूल, जळगाव.

अनुक्रमणिका

परिचय	०१
आई... माझी प्रेरणा	०४
शुन्यातून वाटचाल	०७
मुंडीकोटा ते तुमसर रेल्वे प्रवास	१५
चहाची गुणवत्ता आणि आईचे दृष्टीकोन	३३
चटके आटाचक्कीचे	४२
इंजिनीअरिंगचा लांब प्रवास	५१
नांदेड येथे अभियांत्रिकी पदवी	६१
मास्टर्स पदवी (M.tech, VNIT)	७७
IIT, लग्न आणि अमेरिका	८१
अमेरिकेत शिक्षणाची उडान भरारी	९२
अमेरिकेत संशोधन (Research)	१०५
मातृभूमी आणि सामाजिक जाणीव	११२
स्वतःचा शोध	११९
आई	१३२

परिचय

मी तारेंद्र लाखनकर, आज मी अमेरिकेत "The City University of New York" मध्ये उपग्रह रिमोट सेन्सिंग केंद्रात ज्येष्ठ शास्त्रज्ञ म्हणून रिसर्च करीत आहे, सोबतच प्राध्यापक म्हणून युनिव्हर्सिटी मध्ये शिकवत आहे.

भारतातच नाही तर सातासमुद्रापार "तारेंद्र लाखनकर" म्हणून मी स्वतःची ओळख निर्माण करू शकलो ते केवळ आईवडिलांनी माझ्यावर केलेल्या संस्कारांमुळे. आज पन्नाशीला पोहचलो, बऱ्यापैकी स्थिरस्थावर झालो. खूप काही बदललं ह्या पन्नास वर्षात. खरं सांगायला गेल तर बदलली ती "परिस्थिती".

मी डॉक्टरेट अमेरिकेतल्या "सिटी युनिव्हर्सिटी ऑफ न्युयॉर्क" आणि पोस्ट-डॉक्टरेट "कोलोरॅडो स्टेट युनिव्हर्सिटी" मधून पूर्ण केलं. पूर्वशिक्षण M.Tech, "विश्वसरैया नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी", नागपूर आणि पॉलिटेकनिकच्या डिप्लोमा पश्चात बीई नांदेडच्या श्री "गुरु गोविंद सिंगजी कॉलेज ऑफ इंजिनीरिंग अँड टेक्नॉलॉजी" मधून पूर्ण केलं.

माझा जन्म, मुंडीकोटा नावाच्या एका खेड्यागावात झाला. गरीब कुटुंबात जन्मलेला, अतिशय सर्वसाधारण दिसणारा, अडखळत बोलणारा माझा सातासमुद्रापार प्रवास सोपा नक्कीच नव्हता. शुन्यातून विश्व निर्माण करण्याचा हा लढा तुमच्यापर्यंत पुस्तकाच्या माध्यमातून पोहचवण्याचा माझा हा छोटासा प्रयत्न.

सातासमुद्रापार गेलेल्या आपल्या कुटुंबाची पाळमुळं कुठे रुजल्या गेलीत, ह्याची जाणीव पुढच्या काळात आमच्या येणाऱ्या नव्या पिढीला व्हावी. सुखदुःख, अडी अडचणींना तोंड देत केलेला हा प्रवास अनेकांना प्रेरणा देणारा ठरावा, कुठल्याही परिस्थितीत हार न मानता लढत रहाल्याने "यश" मिळतेच! हाच हा पुस्तक लिहून प्रकाशित करण्यामागचा उद्देश. कळत नकळत, ह्या प्रवासात बऱ्याच लोकांची साथ मिळाली, त्यांचा मी शब्दशः ऋणी आहे.

माझी आई, छोट्याशा खेडेगावात लहानाची मोठी झालेली एका सर्वसाधारण शेतकऱ्याची मुलगी सातवीपर्यंत शिकलेली. आईचं लग्न मुंडीकोट्यातल्या लाखनकर कुटूंबात "यशवंतराव लाखनकर" ह्यांच्याशी झालं आणि माहेरची लीला अहिरकर सासरी सौ. गीता लाखनकर झाली.

आमच्या घरची परिस्थिती अतिशय नाजूक होती. शहरीकरणापासून दूर असलेल्या मुंडीकोटा गावात आमचं छोटसं घर होतं. दिवसभर मेहनत करायची आणि दोन वेळच्या जेवनाची सोय झाल्याच समाधान मिळवायचं. प्रामाणिकपणे कष्ट करायचे आणि आलेला दिवस जगायचा. एवढं साधं जीवन होत आईवडिलांचं...

डोळ्यासमोरून हे दिवस कसे, सरकले कळलच नाही. लक्षात राहिली ती आईची शिकवण, संघर्ष, समर्पण, कठोर परिश्रम आणि पावलपावली तिने आमच्यावर केलेले संस्कार.

मी सर्वांत मोठा तारेंद्र, दुसरा भाऊ जितेंद्र, तिसरा राजेंद्र, चवथा क्रांती आणि पाचवा संजय. आमच्या घरात आम्हाला दिलेले शॉर्ट अन्ड स्विट नाव होते. आई मला तारेन, जितेंद्रला लाडाने जीतू, राजेंद्रला बालू, क्रांतीला गडू तर संजयला छोटू म्हणायची. माझ्या पाठचे चारही भावंड मला भाऊ म्हणायचे. आई, दादाजी, आजी, आजोबा आणि आम्ही पाच भावंड असं एकत्रित कुटूंब होतं आमचं.

आई म्हणायची, तू मोठा.. तू पुढं गेलास की तुझ्या पावलावर पाऊल ठेवून सगळेच तुझ्या मागे येतील. तु तुझा आदर्श त्यांच्यासमोर ठेवायला हवा.

तू तुझी दिशा निश्चित कर. तु मोठा आहेस, तु थांबायचं नाहीस आणि मी पळतच सुटलो. आज मागे वळून बघतो तर, खरोखरच आईच म्हणण खरं होत हे प्रकर्षाने जाणवत.

आईसाठी आम्ही पाचही मुलं म्हणजे तिचा जीव की प्राण होतो. माझे पाच मुल म्हणजे माझा स्वाभिमान आहेत. खूप अभिमान होता तिला आमचा, मुळात तिने दिलेल्या संस्कारांवर तिचा जास्ती विश्वास होता.

आज आईला जावून दोन वर्ष झाली. आईची आठवण आल्याशिवाय एक दिवसही जात नाही. आईच्या स्मृती प्रित्यर्थ, शिक्षणाची आवड असलेल्या, खेडे-

गावातील, होतकरू, गरीब ३-५ मुलांना प्रोत्साहनपर थोडी स्कॉलरशिप सुरु करत आहोत.

"झेप... प्रवास एका ताऱ्याचा", "स्मृतीपुस्तक" आईला विनम्र अभिवादन करुन आईच्या चरणकमलांवर अर्पण करतो.

डॉ. तारेंद्र लाखनकर

आई... माझी प्रेरणा

आईच्या समृद्ध विचारांचा प्रभाव हिच माझ्या व्यक्तीमत्त्वाची भक्कम बाजू. आज ही रोज सकाळी मी उठलो की... सूर्यनारायनाची आकाशात सर्वदूर पसरलेली प्रभा, सूर्योदयाचं पहिलं किरण होवून धरतीला स्पर्श करतं आणि रोज न चूकता आपल्या कर्तव्यावर येणारा, उच्च-निच, गरीब श्रीमंत भेदभाव न करता कुठल्याही परिस्थितीत आपलं काम नियमितपणे करणारा, सूर्य मला प्रेरणा देतो. सूर्याची ही उर्जा मी एकवटतो आणि नव्या जोमाने कामाला लागतो.

प्रत्येक गोष्टीची ठराविक वेळ असली तरी कठोर परिश्रमाच्या दिशेने आपण वाटचाल करतो तेव्हा दोन हातावरच्या प्रारब्धाच्या रेषा ही कळत न कळत आपल्याला साथ देतच असतात.

सकाळी उठण्यापासून तर रोज रात्री झोपेपर्यंत, माझ्या अनुशासित आयुष्यात, मला रोजची सकाळ प्रेरणा देते. सूर्योदयाच्या वेळीच नाही तर, अस्ताला जाणाऱ्या सूर्याला बघून हात जोडून... "जा बाबा जा, दूर देशी असलेल्या माझ्या लेकरांवर तुझ्या मायेचे पांघरुण घाल, तुच आमची प्रेरणा आहेस". त्यांच्या कर्तृत्वाचं तेज सर्वदूर पसरू दे, तुझ्यासारखं!.. मावळतीच्या सूर्यालाही नमस्कार करणारी आई आठवते.

आम्ही आईला म्हणायचो, Proud of you mom तेव्हा आई म्हणायची. तुम्ही पोर म्हणजे माझा गुरुर, माझा गर्व, माझा अभिमान आहात. अशा गुणी, कर्तबगार, सालस पोराना जन्म देवून खऱ्या अर्थाने माझी कुस धन्य झाली.

आई नेहमी म्हणायची, बाळांनो... प्रत्येकच आईवडिल आपलं कर्तव्य पार पाडत असतात. पोराना दिशा देण्याचं काम करतात, पोरान्या उज्वल भवितव्यासाठी झटतात, आपल्या लेकरांसाठी दिवसरात्र कष्ट करतात, मार्ग ही सुचवतात मात्र सुचवलेला मार्ग ज्यांचा त्यांनाच निवडून, त्या दिशेने आपली वाटचाल समृद्ध करावी लागते. आलेल्या संकटांना, परिस्थितीला समर्थपणे पार

करत आपल्या बळावरच पुढे जाव लागतं. त्यांनी निवडलेला मार्ग सत्मार्गी असेल तेव्हाच त्यांनी केलेल्या मेहनतीच सार्थक होतं. त्यातलं समाधान अवघ्या कुटूंबाला, आप्तजनांनाच नाही तर समाजाला ही मिळेल.

आईवडील लेकरांना जन्म देतात, ओळख देतात. जन्मापासून आईवडीलांच्याच नावाने मुलं ओळखली जातात, पण खरं सांगू, आईवडिलांना खरा आनंद तेव्हा होत असतो जेव्हा आईवडिल आपल्या मुलांच्या नावाने ओळखली जातात. तो आनंद शब्दात व्यक्तच करता येत नाही. पोरानो तुम्ही तर भारतातच नाही तर, सातासमुद्रापार स्वतःची ओळख निर्माण केली, प्रतिष्ठा मिळवली, आमचं नावं सातासमुद्रापार नेलं, आई खूपच "प्राऊड फिल" करायची.

छोट्या छोट्या शुल्लक गोष्टींसाठी ढोर मेहनत करावी लागली खरी पण तुमच्यापैकी कुणीच कशाची तक्रार केली नाही. तुमच्या अभ्यासाची जिद्द आम्हाला रात्रंदिवस काम करण्याची उर्जा देत होती. घरी अनेकदा दोन वेळेच्या जेवनाचेही बांधे असायचे आळण आणि कण्याच्या भाताचे चार घास ही तुम्ही आनंदाने खालले. बऱ्याचदा, जून्या आठवणींविषयी बोलतांना आईच्या डोळ्यात अश्रु दाटून यायचे.

बाळांनो, दिवस कधीच थांबत नसतात, आला दिवस जातोच, प्रत्येक वेळी परिस्थिती सारखी राहिलच असे नाही. परिस्थिती बदलतेच... उद्याची सकाळ, आशेचा नवा किरण घेवून आयुष्यात येतेच आपण फक्त, निस्पृहतेने, प्रामाणिकपणे, आपल्या दिशेने मार्गक्रमण करत रहायचं. मग बघा यशाचे मार्ग कसे मोकळे होतात. दुःखाशिवाय सुखाची किंमत तरी कशी कळणार. सुख आणि दुःख हाच जीवनप्रवास.

माझी पोरं म्हणजे, माझ्या हाताची पाच बोट आहेत आई म्हणायची तेव्हा त्यावर दादाजी म्हणायचे आपली पाच पोर म्हणजे, फक्तच हाताची पाच बोट नाहीत गं!! हाताची मूठ आहेत मुठ.... पक्की एकजूट मूठ!!!!

"यश अपयश ह्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू". यश आनंदाने स्विकारतो त्याप्रमाणे अपयश ही स्विकारता यायला हवं. अडी-अडचणी, अपयश.... यशाची दिशा समृद्ध करण्यासाठी प्रेरणा देतात.. आयुष्यभर पुरेल एवढी अनुभवाची खूप मोठी शिदोरी ठेवून जातात, हेच आईचं म्हणणं होतं. आईची शिकवण आईदादाजींचे आदर्श विचार हेच आम्हा भावंडांच्या यशामागचं खरं श्रेय!!!!

दिवा विझला म्हणूनी... का कुणी अपयशी दिव्याला म्हणतं
प्रकाशमय होतं सारं विझण्यापूर्वी... नाही ना कुणी विसरत
पिकलेल्या गळक्या पानांनीही... आजवर दिली होती छाया
नव सृजनाच्यापालवीसाठी जणू... उतरवली असावी त्याने काया
अडी, अडचणी अन् अपयशाच्या ठिणगीला... मनात नका जागा देवू
पराभव पत्करण्याआधी, प्रयत्न करा... चला आधार एकमेकांचा होवू
पदरी पडलेल्या अपयशाने... वाढेल बघा उंची यशाची
वेध घेण्या भविष्याचा नव्या उमेदिने सज्ज व्हा.. उरणार नाही मग चिंता कशाची
(कवितेच्या ओळी यश-अपयशाची व्याख्या स्पष्ट करते)

आई म्हणजे, परिस्थितीतीशी लढणारी ताकद होती... हार न माणणारी,
खरी विजेता होती.. अनुभवाची शिदोरी होती.. साधी राहाणी उच्च विचारसरणीने
समृद्ध निगर्वा, तेवढचं प्रगल्भ व्यक्तीमत्व होतं आईचं.. आई कधीच किंतू परंतू
मध्ये अडकली नाही तर तीच्या दुरदृष्टीतूनयशाचे अगणित मार्ग सापडत गेले.

"आई, माझी प्रेरणा"... आईच्या अंतरआत्म्याच्या अनामिक लहरींमधून
निघणारी पुकार, आईच्या आशीर्वादाचं स्वरूपच वाटते... आणि तेच आजही
मला आव्हानांना स्विकारण्यासाठीचं बळ देते.

शुन्यातून वाटचाल

"मुंडीकोटा", तालुका तिरोडा, जिल्हा गोंदिया, (महाराष्ट्र राज्य) मुंडीकोटा धावत्या रेल्वेचं एक छोटसं स्टेशन असलेलं आमचं छोटसं गाव. मुंडीकोटा रेल्वे स्टेशन वरून जाण्या आणि येण्याच्या मोजक्या तीन पॅसेंजरट्रेन थांबायच्या.

मुळ मुंडीकोटा गाव स्टेशनपासून एक सव्वा किलोमीटर अंतरावर होतं. रेल्वे स्टेशनला लागूनच पंचविस तीस घराची वस्ती असेल तिथे आम्ही राहायचो. गावात थोडं रस्त्याच्या आतल्या बाजूला छोटसं कवेलूचं घरं होतं आमचं. घरीच एक छोटसं चहाच दुकान होतं. दुकानात चिवडा कधीकधी कांदे भजेही असायचे. या छोट्याशा दुकानाच्या भरवशावर आमचं नऊ जणांच कुटूंब चालायचं.

घराजवळच एक बिडी कंपनी होती. बिडी कंपनीतला कामगार वर्ग, गावातल्या शाळेचे शिक्षक, स्टेशनवरून गावाकडे ये-जा करणारे प्रवाशी हेच आमचे गिऱ्हाईक असायचे.

गाव छोटसं होतं तरी गावात दोन चहाचे दुकान असल्याने दुकानात येणारे गिऱ्हाईक वाटले जात होते. घर स्टेशनपासून थोडं अंतरावर आतल्या बाजूला होतं. चहाचे दुकान येण्याजाण्याच्या रस्त्यावर नसल्याने लगेच दिसत नव्हतं, त्यामुळे गिऱ्हाईक कमी यायचे. गिऱ्हाईक वाढावे म्हणून स्टेशनच्या दिशेने, दोन घर पुढे एका छोट्या जागेवर दुकानाचे दोन कमरे काढून तिथे चहा, पान आणि नास्ताचं दुकान लावलं होतं. जास्तीत जास्त गिऱ्हाईक यावे या अट्टाहासाने आईने ही तरतूद केली होती.

घर, घरातली सगळी काम, बरोबरीने दुकान सांभाळताना आईची खूप तारांबळ उडायची. आम्हा पाच भावंडांच्या पालनपोषणात, आमच्या जडणघडणीत कुठलीच कमतरता भासणार नाही ह्याची काळजी घेण्यासाठी आई दादाजी निरंतर प्रयत्नशील राहायचे. आमच्या बाबतीत त्यांना अनेकदा कठोर निर्णय ही घ्यावे लागले. चहाची चव, गुणवत्ता ह्याकडे आई कटाक्षाने लक्ष

द्यायची. कुठल्याही परिस्थितीत, कुठलीच तडजोड न करता आई आपलं काम प्रामाणिकपणे करायची तिच शिकवण तिने आम्हाला ही दिली.

आमचं गाव छोटसं असल्याने, एक किलोमीटर दूर अंतरावर गावात इयत्ता पहली ते चवथी आणि मुंडीकोटा स्टेशन येथे पाचवी ते दहावीपर्यंत शाळा होती. मी चवथीपर्यंत आमच्या गावातल्याच शाळेत शिकायचो. अभ्यासात हूशार होतो. वर्गात पहिला यायचो.

चवथ्या वर्गात स्कॉलरशिपची परीक्षा मी चांगल्या मार्कांनी पास करून तालुक्यात पहिला आलो. गावात, शाळेत तसचं घरी सर्वांना खूप आनंद झाला होता. प्रायमरी शिक्षण गावात झालं तसचं पुढचं शिक्षण ही गावात होवू शकत होतं.

आईला वाटायचं, मुलगा हुशार आहे, तुमसरसारख्या शहरात शिकला तर त्याची चांगली प्रगती होईल. शिक्षणाच्या सर्वोत्तम संधी त्याला उपलब्ध होवू शकतील ह्या हेतूने आई दादाजीने माझी अँडमिशन आमच्या गावापासून पंधरा किलोमीटर दूर तुमसरच्या "लोकमान्य टिळक राष्ट्रीय विद्यालय" मध्ये केली.

गावात शाळा आहे, माझे सगळे मित्र इथेच शिकतात. मग मीच का तुमसरला जायचं? मला ह्याच शाळेत इथेच शिकायचं, एक दिवस मी आईला स्पष्टच सांगून टाकलं.

"तुला त्यांच अनुकरण करायचं आहे की, तुझं अनुकरण सगळ्यांनी करावं असं तुला वाटतं", तारेन बाळा, तुला खूप शिकायचं, खूप मोठ्ठ व्हायचं, मग त्यादृष्टीने "झेप" घ्यावीच लागणार ना! शिक्षणाच्या दिशेने तू उचलललेलं हे पहिलं पाऊल समज हवं तर. सुरवात कधी ना कधी करावीच लागणार, मग ती आत्ता का नाही करायची! आईने जवळ बसवून समजावलं.

मोठी स्वप्न बघ बंद डोळ्यांनी बघितलेली स्वप्न पूर्ण होत नाहीत, पण उघड्या डोळ्यांनी बघितलेल्या स्वप्नांना योग्य दिशा मिळाली की, स्वप्न पूर्ण होतातच तुला खूप मोठं व्हायचं रे बाळा! आईने जवळ घेवून कुरवाळलं होतं. मी आईकडे बघत आईचं बोलणं लक्षपूर्वक ऐकत होतो. त्यानंतर मीच का? ह्या फंदयात मी स्वतःला कधी अडकवलच नाही.

तुमसर ते मुंडिकोटा अंतर सतरा किलोमीटर होतं. मी पाचवीतच असल्याने रोज जाण येण शक्य नव्हतं. आई दादाजींनी खूप विचार करून अखेर, माझ्यासाठी तुमसरमध्ये दहा बाय दहाची एक छोटी खोली किरायाने घेतली. मला

सोबत म्हणून आजीला माझ्याजवळ ठेवलं. मी आजीसोबत तुमसरला राहू लागलो.

आजी तब्बेतीने नाजूक होती, तिला दम्याचा त्रास होता. चारपाच महिने झाले असतील नसतील, आजी आजारी पडली. आजीची मला खूप काळजी वाटायची. आजीला माझ्यासोबत तुमसरला एकटं ठेवण आता शक्य होणार नव्हतं. आजीच्या काळजीपोटी दादाजी आजीला गावी घेवून गेले.

दहा अकरा वर्षांचा होतो मी, तुमसरमध्ये असं एकटं राहाणं शक्य नव्हतं. उरलेलं अर्ध वर्ष कसं काढायचं, खूप मोठा प्रश्न समोर येवून ठाकला. आमच्या गावातलाच एक मुलगा तुमसरला बारावीत शिकत होता. "तारेन, तु राहाशिल त्याच्यासोबत?", आईने मला विचारलं.

आईच्या बोलण्यावर मी फक्तच, होकारार्थी मान डोलीवली. आईने त्याला मदत मागायचं ठरवलं. आई प्रत्येक प्रश्नावर न डगमगता, तठस्त राहून उत्तर शोधून काढत होती. तारेन समजदार आहे, तुला अभ्यासात त्याच्यामुळे काहीच व्यत्यय येणार नाही. माझ्या वतीने आईनेच त्याला शब्द देवून टाकला.

मला स्वतः सोबत ठेवून घ्यायला, तो ही तयार झाला. तो बारावीत असल्याने, तो अभ्यास करत असताना मी ही माझा अभ्यास करायचो. माझा अभ्यास आटोपला की खोलीत चिडीचूप बसायचो. माझ्यामुळे त्याला कुठलाच त्रास होणार नाही, ह्याची मी माझ्या वतीने पूर्ण काळजी घ्यायचो. आईने दिलेल्या शब्दात खरं उतरण्याचा प्रयत्न मी पुरेपुर करत होतो.

आम्ही राहत असलेली रूम तुमसर येथे सारंगा टॉकीजच्या अगदी समोरच होती. टॉकीजच्या भिंतीवर सिनेमाची रंगीबेरंगी पोस्टर्स लागलेली असायची. दररोज पोस्टर्स बघून शाळेला जायची सवय लागली. मला सिनेमाची आवड तिथूनच निर्माण झाली.

स्वतःची काम तिथे स्वतः करावी लागत होती. घरकामात हातभार लावावा लागत होता. खोली झाडपुस करावी लागायची, पाणी भरावं लागत होतं. उरलेलं अर्ध वर्ष सरलं, परीक्षा संपली आणि मी उन्हाळ्याच्या सुट्ट्यांमध्ये गावी गेलो. आता मी, पाचवीतून सहावीत गेलो होतो. सुट्ट्या संपल्या आणि पुन्हा शाळा सुरु होणार, माझ्या राहाण्याचा पुन्हा प्रश्न तयार झाला.

आईची एक मावस बहिण तुमसरमध्येच राहायची. एक दिवस आई मला मावशीकडे घेवून गेली. "तारेनला, तुझ्याकडे ठेवलं तर बरं होईल". मला काळजी

वाटणार नाही. आईने मावशीला विनंती केली. मावशीने ही आईच्या बोलण्यात होकार भरला.

"बाळा, तारेन"! आपल्यामुळे कूणाला त्रास होईल असं वागायचं नाही. चांगल रहायचं, सगळ्यांशी चांगल बोलायचं, मस्ती करायची नाही, शांत रहायचं, स्वतःला सांभाळायचं, आईने जवळ बसवून समजावलं.

मावशीच्या घरी मला ठेवून जाताना मी जेवढा गोंधळलेला होतो, त्याहीपेक्षा मला सोडून जाताना आई अस्वस्थ झाली होती. जाताना आईने मला प्रेमाने कुरवाळलं, तेव्हा आईच्या डोळ्यात अश्रुंनी गर्दी केली होती.

मावशीचं कुटुंब मोठं होतं, मावशीला मुलं ही होती. पण का कुणास ठावूक, मला तिथे करमायचं नाही. मावशीच्या कुटूंबात मला परकेपणा जाणवायचा. चारपाच महिने, कसबसं मन मारुन, मी मावशीकडे राहिलो. दिवाळीच्या सुट्ट्या लागल्या आणि मी गावाला गेलो.

"आई, मला मावशीकडे आता रहायचं नाही, तिथे मला करमतच नाही". एक दिवस आईला स्पष्टच सांगून टाकलं. मोठ्या विश्वासाने आईने तिच्या मावस बहिणीकडे मला ठेवलं होतं. माझं ऐकून, सुरवातीला आईला धक्काच बसला होता.

आईने मला खूप समजावण्याचा प्रयत्न केला. मी मावशीकडे राहायला तयार झालोच नाही. माझा कोमेजलेला चेहरा आईला खूप काही सांगून गेला होता बहूतेक. कदाचित मी आईकडे केलेला तो पहिलाच हट्ट असावा. आई माझ्यावर रागावली नाही.

आई पुन्हा विचारात पडली, आता कसं करायचं? तारेन ला कुठे ठेवायचं? आईच्या चेहऱ्यावरचा उद्विग्न भाव मी तेव्हाही ओळखला होता. आईला मी माझ्यामुळे असं हतबल झालेलं कसं बघणार होतो. काही तरी उपाय शोधून काढावा तर लागणारच होता.

"तुमसरला, शाळेत मी आपल्या गावातून रोज जाणं येण करु!" मी बोललो. सहावीतच होतो. तरी गावावरुन पॅसेजर ट्रेनने शाळेत जाण्याची तयारी मी दाखवली होती. आईने माझं मत खोडून न काढता, विचारात घेतलं. कुठलीच बळजबरी माझ्यावर केली नाही की मला रागावलं ही नाही.

आई दादाजी दोघेही दुकानात असायचे. एकही गिऱ्हाईक परत जायला नको, म्हणून सतत झटायचे. त्यांची जीवेतोड मेहनत आम्ही पाचही भावंड बघत होतो. त्यांचे कष्ट बघून खऱ्या अर्थाने आम्हाला प्रोत्साहन मिळत होतं.

रात्री शेवटची ट्रेन जातपर्यंत, उशिरापर्यंत दुकान सुरु असायचं. दुकानाबरोबरीने घर सांभाळताना, आई वेळात वेळ काढून आमच्यासाठी वेळेत रात्रीचा स्वयंपाक बनवायची.

अभ्यास आटोपला की, जमेल तशी आम्ही आपआपली ताट वाढून जेवून घ्यायचो. आई जेवण वाढून देण्याची आम्ही कधी वाट बघितली नाही. बऱ्याचदा आई दुकानातून येण्यापूर्वीच आम्ही झोपून गेलेलो असायचो.

आई दादाजी आपलं काम मनापासून करतात. त्यांनी आपल्यावर घेतलेल्या मेहनतीचं सार्थक करायचं, कदाचित आमच्या बालमनाने तेव्हापासूनच ठरवलं असावं.

अभ्यासाची आवड लहानपणापासूनच असल्याकारणाने, अभ्यास करा! अभ्यास करा! म्हणून आमच्या मागे लागायची वेळ कधीच आम्ही आईदादांजींवर येवू दिली नाही.

"तुमचा वाढता अभ्यास काही आम्हाला कळत नाही, तुमच्या अभ्यासाकडे लक्ष द्यायला आमच्याकडे वेळ ही नाही, तेव्हा जे काही कराल ते लक्षपूर्वक मन लावू करा, इमानदारीने करा", एवढचं ते वारंवार सांगायचे.

आपली पोर जे करतील ते चांगलच करतील, हा विश्वास दोघांनी आमच्यावर नेहमीच दाखवला. त्यांनी दाखवलेल्या विश्वासामुळे आपल्या हातून चूका होणार नाही ह्याची खबरदारी आम्ही घ्यायचो.

ही काम मुलांची किंवा ही मुलींची असं वर्गिकरण आईने कधीच केल नाही. आपापली काम आपणचं करायची सवय आईने आम्हाला लावली. पुढे जसजसं मोठ होत गेलो, स्वयंपाकापासून तर घरची धुणीभांडी सगळीच काम आम्हाला करता येत होती. आईला कामात मदत त्यामागचा हेतू तर होताच परंतु नंतरच्या आयुष्यात स्वावलंबनाच्या दृष्टीकोनातून ह्याचा फायदाच होणार होता.

आमच्या घरी, वडिलोपार्जित शेती वगैरे नव्हती. दुकानाच्या तुटपुंज्या मिळकतीत घरखर्च कसाबसा निभवला जात होता. मोठ होतं होतो तशा आमच्या गरजा ही वाढत होत्या. दिवसेंदिवस शिक्षणाचा खर्च वाढणारच होता. आई खूप

मेहनती होती. कष्ट करायला घाबरत नव्हती. कामावर तिची श्रद्धा होती. मिळेल ते काम करायची.

बाहेरगावाहून काही दिवसासाठी बदली होवून आलेले, शिक्षक, डॉक्टर, तसेच रेल्वे कर्मचारी गावातच रहायचे. आई त्यांच्यासाठी जेवनाचे डब्बे बनवायची. बिडी कंपनी आणि स्टेशनवर रोजंदारीने काम करायला आलेले लोक आईकडून बऱ्याचदा जेवनाचा डब्बा न्यायचे. डब्ब्यांचा सगळा स्वयंपाक आई स्वतःच बनवायची. घरापासून दूर असलेल्या लोकांना घरचं ताज जेवण मिळत होतं आणि त्यांच्याकडून मिळालेल्या मोबदल्यात आमच्या घराला हातभार लागत होता.

महाराष्ट्रात होळीला, छोट्या मुलांच्या गळ्यात साखरगाठ्या घालण्याची पद्धत आहे. होळी जवळ आली की, होळीच्या वीस पंचवीस दिवसांच्या आधी, होळीला लागणाऱ्या साखरगाठ्या बनवण्याचं काम आई दरवर्षी नित्यनियमाने करायची. गावातल्या चारपाच बायकांना रोजंदारीने ठेवत होती. त्यांना ही रोजदार मिळत होता.

गाठ्या तयार करण्याच काम वाटतं तेवढं सोप्य नसायचं. दररोज बारा-बारा, चौदा-चौदा तास, उन्हाळ्याच्या दिवसात, तापणाऱ्या पत्र्याच्या खोलीत, गरम तळपत्या भट्टीजवळ बसून, गाठ्या बनवण्याचं काम चालू असायचं.

साखरेचा गरमागरम एकतारी पाक, साच्यात ओतावा लागायचा. साचेबद्ध गाठ्या बनवणं आव्हानात्मक होतं. आई ह्या कामात स्वतःला पूर्णपणे जुंपून घ्यायची. वीस पंचवीस दिवसात जवळजवळ तीसेक क्विंटल साखरेच्या गाठ्या बनवल्या जात होत्या. जसजशी होळी जवळ यायची गाठ्यांची मागणी अधिकच वाढायची.

पैसे जास्ती मिळतील ह्या आशेने, आईला रात्री सुद्धा काम करावं लागत होतं. पहाटे पाच सहाला एखाद दोन तास झोपून, आई लगेच उठायची आणि गाठ्या बनवायचं काम पुन्हा चालू व्हायचं.

अठरा ते वीस तास काम करुनही तिच्या चेहऱ्यावर, थकवा कधीच तिने जाणवूच दिला नाही. आई करत असलेल्या अहोरात्र मेहनतीचे आम्ही साक्षीदार होतो. आईच्या परिश्रमाने आम्ही अधिकच प्रोत्साहित होतं होतो.

होळी जसजशी जवळ यायची, आजूबाजूच्या शहरातले, गावातले, छोटे मोठे दुकानदार ठोक भावात आमच्याकडून मोठ्या संख्येने गाठ्या विकत घेत.

गाठ्याचा ठोक भाव तसा कमी मिळायचा. चिल्लर भावात गाठ्या विकल्या तर जास्ती पैसे मिळतील. ह्या आशेने दादाजी गावागावात भरणाऱ्या आठवडी बाजारात जावून गाठ्यांच दुकान लावायचे.

शनिवार, रविवार किंवा आमच्या शाळा सांभाळून वेळ मिळेल तसे आम्हीही दादाजीसोबत जावून गाठ्यांच वेगळं दुकान थाटायचो. गाठ्या खूप सांभाळून हाताळायच्या लागायच्या, गाठीचा एखादा मनी तुटला तरी, ती गाठी कुणी विकत घेत नसतं. किलोमागे एक सव्वा रुपया जास्ती मिळायचा. तो एक सव्वा रुपया आमच्यासाठी खूप महत्वाचा होता.

कष्टाला पर्याय नव्हता. कष्ट करून घाम गाळून कमावलेल्या पै पै पैशाची किंमत तेव्हापासूनच कळायला लागली.

त्या काळी, उन्हाळ्याच्या दिवसात, जंगलात तेंदूपत्ता गोळा करण्याचं काम मोठ्या प्रमाणात चालायचं. दादाजी उन्हाळ्यात दोन महिने, तेंदूपत्ता गोळा करायला जायचे. दादाजी थोडे शिकलेले असल्यामुळे त्यांना थोडे लिखापडीचे काम मिळायचे. एप्रिल, मे महिन्याच्या कडक उन्हात, उन्हातान्हात दिवस दिवसभर काम केल्यानंतर दोन महिन्याच्या अखेरीस कसेबसे चार पाचशे रुपये दादाजींना मिळायचे.

दादाजी दुकानात नसायचे तेंव्हा, त्या दरम्यान बिडी कंपनी, शाळा किंवा रेल्वे स्टेशन वरून आलेली चहाची ऑर्डर पूर्ण करायची जबाबदारी आम्हा भावंडांवर यायची. एका हातात बोट्यात पाच-सात कप लटकवून, दुसऱ्या हातात चहाची केटली घेऊन शाळेत चहा देण्यासाठी जावं लागतं होतं. आपल्याच शाळेत, सोबत शिकलेले मित्र मित्रमैत्रीणी आपल्याला बघून काय विचार करत असतील यावरून शाळेत चहा घेऊन जाताना थोड फार ओशाळल्यागत व्हायचं. पण इलाज नव्हता. शाळेत चहा द्यायला गेलो की डेस्कवर पडलेले रंगीत खडू आम्ही उचलून आणायचो. त्यानिमित्ताने रंगीत खडू गोळा करण्याचा छंद ही जोपासला जात होता.

गाठ्या विकून आणि तेंदूपत्त्यातून मिळालेले पैसे, वर्षभऱ्यासाठीची आमची जमापूंजी असायची. अडीअडचणी, आजारपणासाठी, मुद्दाम हे पैसे राखून ठेवले जायचे. **घरातले पैशाच्या बाबतीतले सगळे व्यवहार प्रामुख्याने आईचं बघायची.**

आई खूप विचारी होती. गावात बिडी कंपनीच्या शेजारी पडिक जमीन होती. आईने ती जमीन ठेक्या बटईने म्हणजे किरायाने घेतली. उन्हातान्हात राब

राब राबून, शेतीची मशागत करुन शेतीला सुपिक बनवलं होतं. कष्टाने पडीक जमीनीवर ही आईने पिक डौलात उभं केलं होतं. अत्यंत हालाकीची परिस्थिती असताना त्याही परिस्थितीत, एक एक पैसा जमा करुन, कालांतराने आईने थोडी का होईना पण हक्काची शेती विकत घेतली.

आईचा दिवस सकाळी लवकर सुरु व्हायचा, कामाला उरक होता. घरी रिकाम फक्तच खाली बसणे म्हणजे आईला एकप्रकारे शिक्षाच वाटायची. थोडाफार रिकामा वेळ मिळाला की, आई जुन्या कपड्यांना जोडून शिवून गोधड्या बनवायची. आईने शिवलेल्या गोधड्याच आम्ही घरी अंधरुण, पांघरुण म्हणून वापरायचो. आईला थोडं फार शिवणकाम ही यायचं, आईने एक जुनी मशीन खरेदी केली होती. आई सततच काही ना काही करत रहायची. आईची तीच सवय आम्हा भावंडांना पण लागली. जीतूने आणि मी सुद्धा शिवनकाम शिकून घेतलं होतं. आईने एखाद्या कापडाची कटिंग केली रे केली की आम्ही आईला शिवनकामात मदत करायला तयारच असायचो. जितू आणि मी आम्ही दोघे तर शिलाई मशीनवर आपला हक्कच गाजवायचो. स्वतःच्या हाताने शिवून तयार झालेल्या निर्मितीचा आनंद ती मजा काही वेगळीच होती.

शुन्यातून विश्व निर्माण करण्याचा ध्यास मनात असला की त्यादृष्टीने पाऊले उचलली जातात, मार्ग सापडत जातात तेच खरं होतं!

दररोजच्या दगदगीमध्ये, आपल्या कुटूंबाकडे दुर्लक्ष होणार नाही ह्याची काळजी आई मनापासून घ्यायची. आजी, आजोबांप्रती कर्तव्ये ती कधीच विसरली नाही. वेळोवेळी त्यांना काय हवं नको ते बघायची.

त्यांच्या उतरत्या वयात त्यांच्याकडे जास्तीच लक्ष द्यावं लागत होत. आजोबा शेवटी शेवटी एक दोन वर्षे बेडवरच होते. त्यांच्या शेवटच्या क्षणापर्यंत आईने आजोबांची खूप चांगली सेवासुश्रुषा केली. काकांच्या आजारपणात ही आईने त्यांची खूप काळजी घेतली होती.

आई आणि आजीचं फार काही पटत नव्हतं. "घरोघरी मातीच्या चूली" म्हणतात तसचं होत त्यांचही. पण आईने आजोबा, काका, आणि आजीला उलटसुलट बोलून, शब्दांना प्रतिउत्तर देताना कधीच आम्ही पाहीलं नाही. सर्वांनाच आदर सन्मानाची वागणूक आमच्या घरात मिळत होती.

आपण केलेले सत्कर्म, हीच आपल्या जीवनाची जमापुंजी असते. आई तिच्या व्यवहारातून नेहमीच पटवून द्यायची.

मुंडीकोटा ते तुमसर रेल्वे प्रवास

मी दररोज मुंडीकोटा ते तुमसर एकटा, पॅसेंजरने तुमसरच्या "राष्ट्रीय विद्यालय" शाळेत येवू-जावू लागलो. एवढ्या लहान वयात पॅसेंजरनेदुसऱ्या गावी जावून शिक्षण घेणारा तेव्हा त्या भागात मी एकटाच होतो. तुमसरला शाळेत जाणे म्हणजे, मुंडीकोट्यावरून पॅसेंजर ट्रेनने तुमसरच्या देव्हाडी स्टेशनला (१० ते १२ km) आणि तिथून देव्हाडी रेल्वे स्टेशनवरून बस पकडून (५ km) वर तुमसर शहरात राष्ट्रीय विद्यालय असा सोळा सतरा किलोमिटरचा प्रवास करावा लागत होता.

मुंडीकोटा ते तुमसर जाण्या-येण्याकरिता मोजक्या तीन पॅसेंजर ट्रेन चालायच्या. मुंडीकोटा रेल्वे स्टेशनवर नागपूर-गोंदिया, नागपूर-दूर्ग, आणि नागपूर-टाटानगर जाणाऱ्या ह्या तीन लोकल पॅसेंजर ट्रेन तुमसर/ मुंबई/ नागपूरकडे पश्चिम दिशेने आणि ह्याच परतीच्या तीन ट्रेन गोंदिया/ कलकत्याकडे म्हणजेच पूर्व दिशेने जाणाऱ्या ट्रेनचं थांबायच्या. तुमसरकडे जाणाऱ्या ट्रेन सकाळी आठ, साडे दहा आणि सायंकाळी सहा वाजता असायच्या. आणि तुमसरकडून मुंडीकोटाला सकाळी नऊ, दुपारी दोन आणि रात्री आठ वाजताच्या पॅसेंजर ट्रेन असायच्या. या लोकल ट्रेन असल्यामुळं बऱ्याच वेळा लेट यायच्या. वेळेचा काहीच भरोसा नसायचा.

पॅसेंजच्या वेळा ठरलेल्या नसल्या कारणाने, कधी शाळेत पोहचायला उशिर व्हायचा तर कधी घरी यायला खूप रात्र होवून जायची. शाळा दुपारी साडे अकराला भरायची. रोज शाळेसाठी मला सकाळी आठ वाजताची पॅसेंजर ट्रेन पकडावी लागत होती. पॅसेंजर वेळेत आली तर, मी अर्धा-पाउन तासात म्हणजे, साडे आठ पाउने नऊ पर्यंत तुमसरच्या देव्हाडी रेल्वे स्टेशनवर पोहचून जायचो.

दुसऱ्या गावी जाऊन शिकण्याची मजा आणि काहीतरी वेगळं करत असल्याची भावना, मला इतरांपासून स्वतःला वेगळं करायची. स्वतःच खूप कौतुक वाटायचं.

चारचौघांच्या गर्दीत वेगळं उठून दिसायचं असेल तर, इतरांपेक्षा काहीतरी वेगळं अद्वितीय करून दाखवावं लागतं हे त्या ही वयात मनाने हेरलं होतं.

मी स्टेशनवर जवळजवळ दोन तास आधीच पोहचलेलो असल्याने, मी तिथेच रेल्वेस्टेशच्या बाकड्यावर बसायचो. येणाऱ्या जाणाऱ्या लोकांचं निरिक्षण परिक्षण करायला मिळायचं. मिळालेला रिकामा वेळ सार्थकी लावण्यासाठी तिथेच रेल्वेस्टेशच्या बाकड्यावर बसून मी माझा अभ्यास करायचो. धावणाऱ्या ट्रेन असतील किंवा ये जा करणारी गर्दीतली माणसं असतील, कदाचित मानसं ओळखायला मी तिथेच बसून शिकलो.

देव्हाडी स्टेशन तुमसरपासून थोड्या अंतरावर होतं. कुठल्याच परिस्थितीत पायी चालत जाण शक्य नव्हतं. शाळेच्या वेळेचा अंदाज घेवून मी स्टेशनबाहेर पडायचो. देव्हाडी रेल्वेस्टेशनजवळून बस पकडून तुमसरच्या बसस्टॅन्डला पोहचायचो. बसमधून उतरलं की तिथून शाळेपर्यंत पायी चालत जावं लागत होत.

शाळा साडे अकरा ते पाचपर्यंत असायची. शाळा करायची, शाळा सुटल्यानंतर शाळेतून बसस्टॅन्डपर्यंत चालत जायचं. बसं पकडायची तिथून रेल्वेस्टेशला यायचं आणि रात्री आठ वाजताच्या पँसेंजर ट्रेनने घरी परतायचो. असा माझा दिनक्रम चालायचा.

सगळी वर्गातली मित्रमंडळी, शाळा सुटली की घरच्या ओढीने धावतपळत घरी जायची. माझ्या बाबतीत मात्र उलट होतं. मला पुन्हा परतीच्या प्रवासात पँसेंजरट्रेनची वाट पाहात, बराच वेळ रेल्वेस्टेशनवर थांबावं लागायचं.

रात्रीची आठ वाजताची पँसेंजर ट्रेन, कधीकधी खूप उशीरा यायची. बऱ्याच वेळा दहा, अकरा किंवा कधीकधी तर त्याहीपेक्षा उशिर व्हायचा. घरी पोहचायला बऱ्याचदा मध्यरात्र होत होती. **शिक्षणाचा ध्यास मनात पक्का होता. कुठल्याही परिस्थितीत शिकून आयुष्यात खूप पुढे जायचं होत.**

तुमसर गोंदिया ये-जा करणाऱ्या फक्त पँसेंजर ट्रेन आमच्या गावी मुंडीकोट्याला थांबायच्या. एक्सप्रेस ट्रेन धडधड आवाज करत सुसाट वेगात समोरून निघून जायच्या. त्यामुळे पँसेंजरचीवाट बघण्याशिवाय पर्यायच नसायचा.

मुंडीकोटा छोटं रेल्वे स्टेशन असल्याने, प्लॅटफॉर्मफक्तच नावापुरत होतं. अकरा, बारा वर्षांचा होतो मी, ट्रेनमध्ये चढताना ट्रेनच्या रॉडपर्यंत धड हातच पोहचायचा नाही.

पाय उंच, हात लांब करुन, खांद्यावरचं दप्तर सांभाळत, ट्रेनच्या रॉडला हात पुरवून ट्रेनमध्ये चढावं लागत होतं. उंची कमी असल्याने ट्रेनमध्ये चढण्यासाठी कसरत करावी लागायची. गर्दीतून धावत जावून ट्रेन पकडताना मला मजा यायची. हळूहळू आठवीत जायेपर्यंत ह्या सगळ्याची सवय चांगलीच अंगवळणी पडली.

चालत्या ट्रेनमधून उतरून, दोन प्लॅटफॉर्म क्रॉस करून, देव्हाडी ते तुमसरला येणाऱ्या बसमध्ये, धावत जावून सगळ्यात समोरच्या आमदार खासदारांसाठी राखीव असलेल्या सीट्स मी मोठ्या दिमाखात पकडायचो. ती सीट मिळाली की मला खूप आनंद व्हायचा. एखाद्या राजा महाराजा सारखी, काहीतरी स्पेशल फिलिंग यायची.

स्टेशनवर ट्रेन आल्यानंतर घाईघाईत धावत जाऊन धावती ट्रेन पकडण्याची वेगळीच मजा असायची. रोजच्या सवयीने हळूहळू धावती ट्रेन असो की बस चढण्या उतरण्याची सवयच झाली होती. एखाद् वेळी उशिर झाला आणि ट्रेन निघून गेली तर शाळेत जायला दुसरा पर्यायच नसायचा, अभ्यासाच्या दृष्टीने शाळेला सुट्टी परवडण्यासारखी नव्हती.

आई दादार्जीनी दिवसरात्र स्वतःला कामात जुंपून घेतलेलं बघत होतोचं. स्वप्नांना दिशा द्यायची असेल, निश्चित ध्येय गाठायचं असेल तर कष्टाशिवाय पर्याय नाही, लहानपणापासूनच मनावर बिंबवल्या गेलं.

आता थांबायचं नाही मी ही ठरवलं. शाळा आटोपली की साडे पाच ते पॅसेंजर येईपर्यंतचा वेळ मला स्टेशनवरच घालवावा लागायचा. घरी पोहचायला उशिर होत असल्या कारणाने तसाही घरी अभ्यास करायला वेळ मिळत नव्हता. मी तिथेच रेल्वेस्टेशनच्या बाकड्यावर बसून माझा अभ्यास करायचो.

अभ्यास असो की कुठलं काम उद्यावर ढकलायचं नाही तर आजच्या वेळेत केल्यास खात्रीशीररित्या पूर्णत्वास जातं. उद्यावर ढकलणाऱ्यांचा उद्या कधीच उगवत नसतो. मला रोजचा अभ्यास रोज करण्याची सवय लागली. हळूहळू वेळेचं गणित जमायला लागलं होत.

घर ते शाळा आणि रेल्वे स्टेशनचं प्लॅटफॉर्महेच माझं जग होतं. ट्रेनमध्ये चहा, समोसे, चने, पान विकणारे, तसेच प्लॅटफॉर्मवरचे कुली सगळेच माझ्या चांगल्या परिचयाचे झाले होते. काहीशी गुंड प्रवृत्तीची, हेकेखोर, समजली जाणारी ही कामगार मंडळी माझ्यासोबत मात्र छान बोलायची.

एका रेल्वे स्टेशनपासून तर दूसऱ्या रेल्वे स्टेशनपर्यंत, ठराविक भागात ह्यांच प्रस्थ असायचं. हातावर पोट घेवून जगणारी ही सगळी पोर चांगल्यासाठी चांगली तर वाईटाला वाईट होती.

पाच दहा पंधरा मुलांची गॅंग, ह्यांच्यात एकी होती. कुणी विणाकारणच एखाद्याला त्रास दिला, उगाचच हुज्जत घातली तर गॅंगमधली सगळीच मुलं एकमेकांच्या मदतीला धावून जायची. गॅंगमधल्या पोरंसाठी झगडण्याची त्यांची तयारी असायची.

विणाकारण कुणी कुणाच्या वाकड्यात आपणहून शिरत नव्हतं. तरी ह्या ना त्या कारणावरून त्यांच्यावर राग काढणारे अनेक प्रवासी असायचे. चहा देताना सांडलेलं कपाचं थेंबभर पाणी, तर कधी घाईघाईत लागलेला त्यांचा धक्का एवढसं ही कारणं भांडणाला पुरायचं. अनेकदा त्यांची गुंडागर्दी त्यांच्या हक्कासाठीच असायची. त्यांचा तापट स्वभावच त्यांच्यासाठी धारदार शस्त्राप्रमाणे असायचा. त्यांचा आडमुठेपणा, त्यांची हेकेखोरी त्यांच्या धंद्याची गरजच होती.

भांडण तंटे त्यांच्या आयुष्याचा महत्वपूर्ण हिस्सा होता. भांडणाचं त्यांना काहीच अप्रूपनसायचं. अशी कित्येक छोटीमोठी भांडण सहज निपटवलेली मला बघायला मिळाली. मी ओळखत असलेली ही सगळी मुलं दिसायला गुंड प्रवृत्तीचीदिसत असली तरी मनाने खरी होती. ज्याप्रमाणे लोक त्यांच्याशी बोलत, त्याच प्रमाणे त्यांना उत्तर द्यायची.

त्यांच्यातला खरेपणा मला त्यांच्यावर विश्वास ठेवायला भाग पाडायचा. स्टेशनवर आणि ट्रेनमध्ये लोकांना वस्तू विकून मिळवलेली मिळकत हेच त्यांचं उदरनिर्वाहाचं साधन होतं. "कमाऊ तर खाऊ" हाच महत्वपूर्ण मुलमंत्र त्यांच्या आणि माझ्या कुटूंबाला जोडणारा दुवा होता. म्हणून ती सगळी मला आपलीशी वाटायची.

चिमुकल्या बाळाला जीव लावला तर ते ही एखाद्याच्या दिशेने झेपावत आणि हिडीसव्हाडीस करणाऱ्याकडे मात्र वळून ही बघत नाही. चांगूलपणातलं सत्य छोटसं बाळ ओळखतं, मी तर त्यामानाने मोठाच होतो.

मैत्रीतलं मैत्र समजण्यासाठी तसा मी खूप छोटा होतो. कोण चांगलं कोण वाईट ह्याची पारख मात्र मला तेव्हाही होती.

साप शेतकऱ्याचा मित्र, हेच शिकत, ऐकत होतो. तो चावतो तर मग तो शेतकऱ्याचा मित्र कसा? ह्याचा उलगडा मला हळूहळू का होईना पण व्हायला लागला होता. घाव वर्मी लागल्यावर होरपळून निघालेल्या जखमेतून रक्त निघतेच, जखम चिरघळतेच त्यावर औषधोपचार महत्वाचे असतात.

ती गुंड प्रवृत्तीची, बदमाश, समाजाकडून दुर्लक्षित असलेली सगळी मुलं माझी चांगली मित्र होती. मी या बंडखोर गँगमधल्या मुलांसमोर अभ्यास करत बसायचो. सगळेच माझ्यापेक्षा पाच सात ते दहा वर्षांनी मोठे होते. कुटूंबाची जबाबदारी समर्थपणे पेलण्यासाठी सज्ज होते.

त्यांच्या भागात घुसून कुणी दादागिरी केली की त्याच्याच भाषेत ते त्यांना उत्तर देत. सहजासहजी नवीन कूणाला ते आपल्या गँगमध्ये सामावून घेत नसत. हक्कासाठी लढाई त्यांच्या आयुष्याचा भाग होती. मला त्यांची कधीच भिती वाटली नाही उलट रात्र झाल्यावर अनोळखी लोकांच्या गर्दीत त्यांच्या सहवासात मला सुरक्षितता वाटायची.

परिस्थितीने सगळेच खूप गरिब होते. अशिक्षित होते. छोट्या छोट्या गोष्टीसाठी लढा देत हेते, गरिबीवर मात करण्याचा प्रयत्न करत होते. दोन वेळच्या जेवणासाठी, शिक्षण सोडून पैसे कमवणे ही त्यांची गरज होती.

आई नेहमी सांगायची, चिखलाकडे कुणाचं लक्ष जात नाही तरी कमळ चिखलातच उमलतं आणि दुर्लक्षित चिखलाकडे आपोआप लक्ष वेधलं जातं. म्हणूनच परिस्थितीला अनुसरून आपलं मत बनवू नये. परिस्थिती कधीच सारखी नसते. **चिखलात उभं राहूनही आपलं वेगळं अस्तित्व निर्माण करता यायला हवं "कमळासारखं". आमच्या आयुष्यात आई परिसासारखी, लोखंडाला सोन्याचं महत्व देणारी होती.**

मी स्टेशनवर बाकड्यावर बसून रिकाम्या वेळेचा सदुपयोग करायचो, तिथेच बसून शाळेचा अभ्यास करायचो. मला अभ्यास करताना बघून ह्या सगळ्यांना खूप आनंद व्हायचा.

मी अभ्यास करायचो तेव्हा त्यातलाच एखाद दुसरा, हळूच येवून माझ्याजवळ बसायचा. मला अभ्यास करताना, लिहिताना, वाचताना बघून, कुतुहलाने माझ्याकडे बघायचा. माझ्या अभ्यासात व्यत्यय येणार नाही ह्याची

सगळेच काळजी घ्यायचे. माझ्या सुट्ट्या, माझी परीक्षा, निकाल ह्याची मोठ्या अदबीने चौकशी करायचे.

चाय!! चाय!! चाय ले लो!! चाय ले लो!! आपल्या हटके टॉनिंगमध्ये दिपक ओरडायचा.

"कैसे हो छोटू"? मी दिसता क्षणी, क्षणभर थांबून, माझी विचारपूस करायचा.

कधी चहासोबत बिस्कटे खायला द्यायचा तर कधी गरमागरम समोसा खाण्यासाठी आग्रह करायचा.

"तू पढ छोटू! पढ लिखके बडा आदमी बनना है ना तुझे, तु पढ!" असा अमिताभ बच्चन स्टार्ईलमध्ये माझी पाठ थोपटतं, मला प्रोत्साहन द्यायचा.

अशोक पानवाला, बाबा चनेवाला, मिथून चहावाला, रणजीत, सेवक सगळ्यांनाच माझं भारी कौतुक वाटायचं. येता जाता, मुठभर चने, फुटाणे माझ्या हातावर ठेवून धावती ट्रेन पकडतानाची त्यांची जीवन जगण्याची धडपड मी बघत होतो.

एखादी अशक्य गोष्ट दुसरं कुणी सहज करत असेल तर कौतुक वाटतचं. शिक्षणासारखी महत्वाची गोष्ट त्यांच्यासाठी अशक्य होती, जी मी सहज करत होतो. परिस्थितीमुळे शिकता येत नसल्याचं शल्य त्यांना टोचत असावं बहूधा.

उज्वल भविष्याच्या दिशेने, वाटचाल समृद्ध करायची असेल तर अज्ञान दूर करणे गरजेचे. आपल्यातलं अज्ञान दूर करायचं असेल तर शिक्षणाशिवाय पर्याय नाही, ह्यावरचा विश्वास दिवसागणिक दृढ होतं होता.

सकाळी ट्रेनचा प्रवास, दिवसभर शाळा आणि नंतर सायंकाळी परतीच्या वेळी ट्रेनची वाट बघत प्लॅटफॉर्मच्या बाकड्यावर बसलेला मी, थकून जायचो. अभ्यास आटोपल्यावर, कधीकधी मांडीवर ठेवलेल्या दप्तरावर डोक ठेवलं की, आपोआप डोळे मिटायचे आणि बसल्या बसल्या डुलकी लागायची.

"अल्लड बालपणात जबाबदारीचं पांघरुण कितीही जुकतीने पांघरलं तरी त्यातून अल्लड निरागस बालपण हळूवार डोकावतचं".

असाच एकदा मी स्टेशनच्या बाकड्यावर बसलो असताना माझा डोळा लागला. धडधड करत माझी पॅसेजर ट्रेन आली आणि समोरुन निघूनही गेली, मला कळलच नाही. ट्रेन गेली तसं दिपकचं माझ्याकडे लक्ष गेलं. माझी ट्रेन सुटल्याच त्याच्या लक्षात आलं.

छोटू!! छोटू!! "छोटू, तू गया नहीं, तेरी ट्रेन तो चली गयी", जोरात आवाज देत त्याने मला उठवलं. मी खडबडून जागा झालो.

काही कळायच्या आत, आता काय करायचं? खूप मोठे प्रश्नचिन्ह माझ्यासमोर उभं राहिलं.

मी घाबरलो, माझा चेहरा पडला, रडकुंडीला आलो. गावी कसं जायचं? रात्रभर कुणाकडे राहायचं? कुठे झोपायचं? कुठे जेवायचं? कळेचना काय करावं?

अकरा बारा वर्षांचा मी, आता मी काय करू? ह्या विचाराने भांबावलो. एवढ्या रात्री गावाला जायला वाहतुकीच दुसरं साधन ही नव्हत. रडू आवरत नव्हतं.

"कुछ नहीं छोटे, तू टेंशन कायको लेता है!" तू चल अपने घर चल. मै हू ना! म्हणत दिपकने माझ्या खांद्यावर हात ठेवला. त्याचा स्पर्श आश्वस्त करणारा होता.

दिपकच्या, शब्दात माणूसकी, वागण्यात आपलेपणा होता. परिस्थितीने खूप गरीब पण मनाची श्रीमंती त्याच्या वागणूकीत झळकत होती. माझं-तुझं असं काही नव्हतं.

"अपने घरं चल"! म्हटलं आणि मी इकडचा तिकडचा काहीच विचार न करता त्याच्या सोबत त्याच्या घरी गेलो.

छोटीशी पत्र्याची झोपडी होती त्याची. आचाऱ्याकडे काम करणाऱ्या त्याच्या वडिलांनी, दुसऱ्याच्या पोराला असं घरी कशाला आणलसं? म्हणून शब्दाने विचारलं नव्हतं.

कोण? कुठचा? मी, त्यांच्यासाठी अपरिचीत! त्यांनी मला काहीच विचारलं नाही. प्रश्नोत्तरांचा भडीमार करून मला पेचात पाडलं नाही. चिडचिड, कटकट न करता त्यांनी मला त्यांच्या झोपडीत रात्रभऱ्यासाठी निवारा दिला.

दिवसभऱ्याचा थकलेला मी, मला भूक लागली असेल म्हणून माझ्यासाठी अंडाकरीचा पाहुणचार केला. मला खावूंपिवू घातलं, आपुलकीने माझी चौकशी केली.

लडका, "पढने के लिये, इतने दूरसें स्कूलमें आता है " त्यांना कळल्यावर त्यांनाही माझं खूप कौतुक वाटलं होतं. अनोळखी असूनही त्यांच्या वागण्यात मला जरासा ही परकेपणा जाणवला नव्हता. घर छोटं होतं पण त्यांचं मन मात्र मोठे होतं. हीच त्यांच्या माणूसकीची खरी श्रीमंती होती.

अनोळखी माणसांच्या गर्दीपेक्षा मला त्यांच्या झोपडीत त्यांनी पांघरायला दिलेल्या ठिगळे ठिगळे जोडून शिवलेल्या वाकळीचा (गोधडीचा) स्पर्श जास्ती आश्वासक वाटला. दिपकने मला घालायला दिलेल्या त्याच्या कपड्यात त्याची दिलदार प्रवृत्ती दिसत होती.

दिपक मला खूप आवडायचा, मी अभ्यास करत बसायचो तेव्हा, मला तो चहा, समोसे खायला आणून घायचा. "तुझे भूक लागी होगी" म्हणत, खावू पिवू घालायचा. माझं एखादं पुस्तक हातात घेवून चाळत बसायचा. अभ्यासाची त्याला आवड असावी कदाचित पण परिस्थिती जे काही शिकवत होती, ते पुस्तकांच्या पलटणाऱ्या पानांपेक्षा जास्ती जरुरी असावं बहूधा.

परिस्थितीने मी सुद्धा गरीबच होतो, पण "तू शिक, खूप मोठा हो" म्हणून प्रेरणा देणारे, मला शिक्षणाची उत्तमोत्तम संधी उपलब्ध करून देणारे, माझे आईवडील माझ्या पाठीशी खंबीरपणे उभे होते. कदाचित दिपकला ती संधीच मिळाली नसेल किंवा परिस्थितीने ती संधी त्याच्यापासून हिसकावूनही घेतली असेल. अशा अनेक प्रसंगातून, अनुभवातून माझी अभ्यासावरची निष्ठा अधिकच वाढत गेली हे मात्र खरं होतं.

त्या काळी फोन नव्हतेच, संपर्काच दुसरं काही साधन ही नव्हतं. माझी ट्रेन चुकल्याने, मी घरी पोहचलोच नाही, आता आई दादाजी काळजी करतील, रात्र जागून काढतील. अशी कशी झोप लागली? ट्रेन कशी सुटली? निष्काळजीपणाचा कळस म्हणून आई खूप रागवेल. घरच्या आठवणीत, काळजीने मी नाराज झालो.

आमचं जेवण झाल्यावर, माझं मन वळवण्यासाठी, दिपक मला, जवळच्या एका विडिओ पार्लरमध्ये सिनेमा बघायला घेवून गेला. "कामचोर" सिनेमा ही माझ्या विचारांवर प्रभाव पाडून गेला. माणसाच्या अपयशाचं सर्वात महत्वाचं कारण त्याच्यातला आळस असतो. यश मिळवायचं असेल तर आपल्यातला आळस झटकून टाकणे गरजेचे. त्या वेळी बघितलेल्या "कामचोर" सिनेमातला निष्कर्ष माझ्या मनाला खूपच भावला होता.

दिपकबरोबर बघितलेला सिनेमा, त्याच्या घरी घालवलेली ती रात्र अजूनही जशीच्या तशी आठवतेय. असाच मी एकदोन वेळा अशोक पानवाल्याकडे राहिलो. त्याच्या आईने वेळेवर गरम गरम खावू घातलेली भाकर, आजच्या माझ्या यशस्वी आयुष्यातल्या मला पार्टीत दिलेल्या पंचपक्वानाच्या

जेवणापेक्षा जास्ती आत्मसमाधान देते. अशोक आणि दिपकच्या घरच्या जेवनासमोर मला आजचं बुफेतलं जेवन फिक वाटतं.

झोपडीत राहाणाऱ्यांच्या मनाची श्रीमंती, माझ्या यशस्वी आयुष्यात त्यानंतर मला कधीच अनुभवायला मिळाली नाही.

त्या रात्री आईच्या डोळ्याला डोळा लागला नव्हता. तिने काळजीने दाराकडे बघत रात्र जागून काढली होती. रात्री दिपकच्या घरी झोपलो आणि दुसऱ्या दिवशी मी घरी गेलो.

ह्या वेड्यापिशा कोकरावर आईचाही विश्वास होताच. आपला लेक, स्वतःवर आलेली परिस्थिती सहज हाताळू शकतो, योग्य वेळी योग्य निर्णय घेवू शकतो ह्यावर हळूहळू आईचाही विश्वास दृढ झाला.

आपल्यावर कोणती वेळ कशी येईल सांगता येत नाही, योग्य वेळी योग्य निर्णय घेता यायला हवे. त्या दिवसापासून मी निर्णय घ्यायला समर्थ झालो होतो, अचानक येणाऱ्या कुठल्याही परिस्थितीला तोंड देण्यासाठी सज्ज झालो होतो.

माझ्या चार वर्षांच्या प्रवासात जवळजवळ, वेळेवर झोप न उघडल्या कारणाने दहा ते बारा वेळा ट्रेन चुकल्या त्यानंतर मी मात्र माझ्या ह्या मित्रांच्या घरी अगदी हक्काने जाऊन राहत होतो.

तुमसर स्टेशनवर, चहाचा स्टॉल होता. स्टॉलचा मालक अनेकदा टेपरेकॉर्डर डेकवर गाणे लावायचा. स्टेशनवर चहा विकणारा, एक राजू नावाचा मुलगा होता. तो फार कुणाच्या अध्यात मध्यात नसायचा. तो पूर्णपणे मिथुनसारखं चालायचा आणि नक्कल करायचा. ट्रेन यायला उशीर असला की लगेच मिथुनचे "आय एम अ डिस्क्रीट डान्सर" गाणे टेपरेकॉर्डरवर वाजवले जायचे आणि लगेच राजूचा डान्स सुरु व्हायचा. मिथुनच्या स्टॉलमध्ये, त्याने केलेला मनाला येईल तसा डान्स बघायला खूप मज्जा यायची. कधीकधी तर हसुन हसुन पोट दुखायचं, मज्जा करण्यात सगळे गुंग होवून जायचे. राजूने माझ्यावर चांगलीच छाप पाडली होती.

सिनेमा आणि गाण्यांशी त्यांच एक वेगळ्याप्रकारचं नातं होतं. थोडं जोरात गाणं एकूण मनाला जास्त समाधान वाटत असावं. मोठ्या आवाजातील संगीतामुळे तणाव कमी होतो. त्याच बायॉलॉजीकल कारण नंतर कळलं. आतील कानात सॅक्युलस (सॅक्यू-लेस) आढळते ज्याचा मेंदूतील आनंद केंद्रांशी थेट संबंध असतो. मोठ्याने संगीत ऐकून, उत्तेजित होवून ते एंडोर्फिन सोडते,

(एंडोर्फिन हा हार्मोन्सचा एक प्रकार) शरिरात हार्मोन्सचे बॅलेन्स असणे गरजेचे असते. म्हणूनच मोठ्या आवाजात संगीत ऐकणे हे मूलतः स्व-औषध आहे. फक्त संगीताचा आनंद घेणे हा एक अत्यंत सुखद अनुभव असतो. ज्यामुळे तनावमुक्त रहाण्यास मदत होते. गाणे ऐकणे, डान्स करणे ह्यातून रिकाम्या वेळात विरंगुळा ही जपला जातो.

सगळेच छोट्या छोट्या घरामध्ये रहायचे, जुने पुराने कपडे घालायचे, तुटलेल्या शिवून घातलेल्या त्यांच्या चपला असायच्या तरी शर्टाच्या कॉलरला झटका देत एखाद्या हिरोसारखा थाट मिरवायचे. दुसऱ्यांना पाहून आपल्या परिस्थितीला दोष देताना मला ते कधीच दिसले नाही. चेहऱ्यावर स्टेशनच्या नळावरच्या पाण्याचे चार हबके मारले की फ्रेश व्हायचे. आहे त्या परिस्थितीत आनंद शोधून घ्यायचं तंत्र त्यांनी कदाचित शिकून घेतलं होतं. त्यासाठी कदाचित सिनेमाचीच त्यांना मदत होत होती.

शिक्षण म्हणजे पूजा, अभ्यास म्हणजे साधना आणि अभ्यासाची आवड मला होतीच. प्रत्येक वर्षाचा माझ्या गुणांचा वाढता आलेख हेच माझ यश होतं. प्रयत्न केले की परमेश्वरही भेटतोच! हे सत्य मला पटलं होतं.

मैलामैलावर भाषा बदलते त्याचप्रमाणे खाणपाणाच्या, राहण्या-वागण्याच्या पद्धती बदलतातच हा निसर्गनियम. चवथीतून पाचवीत अगदीच खेड्यातून आलेलो असल्याने तुमसरमध्ये आल्यावर मला सुद्धा तो अनुभव आला. शहर आणि खेडे ह्यात खूप मोठी दरी असल्याच जाणवलं.

शिक्षणाच्या बळावर स्वतःला सिद्ध करणे एवढचं, मी करू शकत होतो. पाचवीत वर्गात तिसरा आलो आणि सहावीत वर्गाचा कॅप्टन झालो. सर्वसाधारणपणे पहिल्या पाचात येणारे हूशार हरहुन्नरी विद्यार्थी किंवा हात वर करून विचारलेल्या प्रश्नाचं उभं राहून पटकन उत्तर देणारे विद्यार्थी किंवा अगदीच शेवटच्या बेंचवर बसणारे गब्बू मुलं शाळेत शिक्षकांच्या लक्षात राहातात.

मला निखाडे सरांच्या मनात घर करण्याची संधी मिळाली. निखाडे सर माझे क्लास टीचर होते. मी त्यांचा आवडता विद्यार्थी होतो. चवथीतून तालुक्यात पहिला आलेलो असल्यामुळे मी सातवीतही, स्कॉलरशिपच्या परीक्षेला बसायचं ठरवलं.

आमचे गणिताचे धांडे सर पैसे घेऊन स्कॉलरशिपचे क्लास घ्यायचे. वर्गातल्या बऱ्याच मुलामुलींनी त्यांच्याकडे क्लास लावला होता. पैसे देवून क्लास मी लावूच शकत नव्हतो.

स्कॉलरशिपच्या परिक्षेचं महत्त्व आम्हा सर्वांना निखाडे सर नेहमीच समजावून सांगायचे. "स्कॉलरशिपची परीक्षा चांगल्या मार्कांनी पास करायची आहे तुला, अभ्यासक्रम थोडा कठिण आहे पण तू करू शकतोस", सर मला नेहमीच प्रोत्साहन देत.

अभ्यासक्रम कठिण आहे, पण मी ट्युशन लावू शकत नाही, सरांना मी माझी अडचण सांगितली. "अरे, त्यात काय एवढं, तू अभ्यास करायला घरी येत जा, मी तुला स्कॉलरशिपचा सगळा अभ्यासक्रम शिकवून देतो", निखाडे सरांनी माझं स्कॉलरशिपच्या परीक्षेच दडपणचं हलकं करून टाकलं.

आता मी स्टेशनवरून दररोज सकाळी साडे आठ वाजता थेट निखाडे सरांच्या घरी जायचो. सरांकडे बसून स्कॉलरशिपचा अभ्यास करायचो. मला उगाच स्टेशनवर थांबावं लागतं नव्हतं. स्कॉलरशिपचा क्लास आटोपला की मी शाळेत जायचो.

मी डाखमा, म्हणजे डाव्या हाताने लिहिणारा असल्याने लेफ्ट हॅन्डेड लोक मला वेगळे भासत. आपण इतरांपेक्षा वेगळे आहोत ही भावना आनंद देवून जायची.

आमच्याच वर्गातली, माझ्यासारखीच एक डाव्या हाताने लिहिणारी मुलगी, सरांकडे स्कॉलरशिपच्या क्लासला यायची. त्यावरून मित्र मला खूप चिडवायचे, त्याचा कधी राग यायचा तर कधी छानही वाटायचं. सातवीत स्कॉलरशिपची परीक्षा, शाळेत आम्ही दोघांनीच चांगल्या मार्कांनी पास केल्यामुळे मित्रांना चिडवायला अजून एक विषय मिळाला होता.

निखाडे सरांनी, माझ्याकडून ट्युशनचे काहीच पैसे घेतले नव्हते. गुरुदक्षिणेशिवाय शिकवणारे निखाडे सर आठवणीत उच्च स्थानावर अजूनही आहेत.

सरांचा मी आवडता विद्यार्थी होतोच, निखाडे मॅडमही मला खूप जीव लावायच्या. सरांचा मुलगा उमेश माझा चांगला मित्र होता. "तारेंद्र जेवून घे रे", म्हणत मॅडम बऱ्याचदा जेवनाच ताटच वाढून सामोर आणायच्या. नवाडीचा

एखादा पदार्थ मुद्दाम कधी खायला ही घ्यायच्या. माझ्या अडचणीच्या वेळी मला आता रहायला आणखी एक हक्काचं घर निखाडे मॅडममुळेमिळालं होतं.

परीक्षेच्या वेळी, पेपर नेमके सकाळी साडे सात वाजता असायचे. पॅसॅंजर ट्रेनच्या वेळा लक्षात घेता, कुठल्याच परिस्थितीत मुंडीकोट्यावरून वेळेत शाळेत जाणं शक्य नसायचं. अशा वेळी मला पेपरच्या आदल्या रात्रीच तुमसरला येवून कुणाकडे तरी रहावं लागत होतं.

आपल्यामुळे उगाच कूणाला त्रास होवू नये ह्याची मी पूर्ण खबरदारी घ्यायचो. पेपर दिला की मी दुपारच्या पॅसॅंजरने मुंडीकोट्यालाजायचो आणि त्याच दिवशी सायंकाळच्या पॅसॅंजर ट्रेनने दूसऱ्या दिवशीच्या सकाळच्या पेपरला वेळेत हजर रहाता यावं म्हणून माझा रात्रीच्या जेवनाचा डबा घेवून तुमसरला परतायचो. रात्री झोपण्यासाठी आसरा मिळतोय तेच माझ्यासाठी महत्वाचं होतं. कधी मी दादाजींच्या मामेभावाच्या घरी, कधी दिपक गडपायले माझा एक वर्गमित्र, जो देव्हाडी रेल्वेस्टेशनजवळच रहायचा त्याच्या घरी तर कधी निखाडे सरांकडे जावून राहात होतो.

मी, उमेश, रवी, सुशील, प्रविण, गणेश, मनराज आमचा शाळेत एक ग्रुपच तयार झाला होता. आठवी, नववी दहावीत असू, कधीकधी फिजिक्स, केमेस्ट्री, बायलॉजीचे काही टॉपिक्स समजायचे नाहीत, शिकवलेलं सगळंच डोक्यावरून जायचं. सुशिल, मी, उमेश, वैशाली एक दोन मैत्रीणी आणखी होत्या. आम्ही कठिण वाटणाऱ्या प्रश्नांची उत्तरं छोट्या छोट्या चिठ्यांवर लिहून आणायचो. कुठे काही अडलं की मग चिट्ट्या बाहेर काढून पेपरमध्ये उत्तर लिहीली जायची. कधीकाळी फायदा व्हायचा तर कधी बारिक अक्षरात काय लिहिलयं ऐनवेळी ते ही कळायचं नाही. मग पेपरच्या वेळी, मागेपुढे बघून खुसुरपुसर ही चालायची. कॉपी करणे हा प्रताप पास होण्यासाठीचा अधिकार असल्यासारखा, वर्गात बऱ्यापैकी चालायचा. शिक्षकांना चुकवून कॉपी करण्याची बंडखोरी पण केली. शाळेचे ते सोनेरी दिवस ह्या मित्रांच्या सहवासात हातातून वाळू निसटावी तसे पटकनच निसटले.

पुढेच शिक्षण घेत असताना किंवा नोकरी दरम्यान माझं जेव्हा केव्हा तुमसरला जाण व्हायचं, मी निखाडे सरांना ते असेपर्यंत आवर्जून भेटायला जायचो. आपला विद्यार्थी त्याच्या आयुष्यात खूप यशस्वी झाला, अमेरिकेत गेला त्याचा अभिमान त्यांच्या चेहऱ्यावर मला दिसायचा.

नवनवीन गोष्टी शिकायला मला खूप आवडत होतं. अभ्यास असो की गोष्टींचे पुस्तक वाचन असो की एखादा खेळ प्रत्येकच गोष्टीची मला उत्सुकता असायची. ह्याचीच परिणिती की काय? चहावाल्यांसारखं मी धावत्या ट्रेनमध्ये चढायला उतरायला शिकलो, धोकादायक होतचं, आजही आहे पण नकळत्या वयात काहीतरी वेगळं करण्याची हौस परिणामांचा विचार कुठे करते? तेच माझ्या बाबतित खरं होतं. चहा, समोसेवाल्याचा आदर्श आणि जोश?? कुठल्याही परिस्थितीवर मात करण्यासाठी चालती बस किंवा धावती ट्रेन पकडणे, मी माझ्या ट्रेनिंगचा हिस्सा समजायचो. मोठ्या सतर्कतेने मी हे दिव्य पेलत होतो.

एका हातात चहाची केटली धरुन, दुसऱ्या हातात पाच सात कप पकडून, केटलीतून वरुन चहा कपात ओतण्याची पद्धत मी सन्हाईतपणे शिकून घेतली होती. कपात चहा ओतण्याचा तो सुर्र सुर्र आवाज मला आकर्षक वाटायचा.

"चाय!! चाय!! चाय ले, लो! चाय ले, लो" ओरडत, आमच्या दुकानातला आईच्या हातचा चहा, मी ट्रेनमध्ये विकत असल्याचं स्वप्न मला प्लॅटफॉर्मच्या बाकड्यावर बसल्या बसल्या अनेकदा पडायचं. हिंदीच्या पुस्तकातल्या, शेखचिल्लीच्या कथेचा प्रभाव असावा कदाचित. "चाय!!चाय!! चाय ले, लो! चाय ले, लो!" दिपक, रणजीतच्या आवाजाने मी खाडकन जागं व्हायचो आणि मग स्वतःशीच हसायचो.

बंद डोळ्यांनी बघितलेल्या स्वप्नात रमताना, ध्येय साध्य करण्याचं स्वप्न मात्र मी उघड्या डोळ्यांनी बघत होतो. प्रत्यक्षात मला खूप मोठु व्हायचं होतं.

गॅगमध्ये पान, खर्रा खाणारे, बिडी फुंकणारे अनेक मुल होते. व्यसनाला वय नसतं. नुकतीच मिसरुड फुटलेली, पंधरा अठरा वर्षांची ही पोरं बिनधास्त खर्रा खायची, बिड्या फुंकायची. गॅगमधलीबरीच मुलं व्यसनाच्या आहारी गेलेली होती.

रेल्वे स्टेशनवरची ही मंडळी कशी असते हे आई जाणून होती. मी ह्या मुलांच्या संगतीत राहून बिघडून जाईल वगैरे अशी आईला कधीच भिती वाटली नाही आणि इथेच एक मुलगा म्हणून आईचा विश्वास संपादन करण्यात मी यशस्वी ठरलो होतो.

मित्र करित असलेल्या व्यसनांच मला कधीच कुतूहल वाटलं नाही. व्यसनी माणसांची संगत, नशा करण्याचं समर्थन होऊच शकतं नाही. मनावरचा संयम माणसाला व्यसनापासून दूर ठेवूच शकतो.

"तुम ये खर्चा क्यु खाते हो? एकदा मी दिपकला सहज विचारलं".

"छोटे, तु बहुत छोटा है" तुझको समझ नहीं आएँगा हम उसके पास का खर्चा नहीं खायेगा तो वो हमारा चाय पियेगा क्या! हसत हसत बोलून दिपकने मला गप्प बसवलं होतं त्याच्या बोलण्यात काहीच तथ्य नव्हतं, हे त्याला आणि मला ही कळत होतं.

माझ्या मित्रांनी व्यसन करू नये, असल्या घाणेरड्या व्यसनांच्या आहारी जावू नये, आरोग्याच्या दृष्टीने ते खूपच हानीकारक आहे, मला मनापासून वाटत असलं तरी कुणाचं मतपरिवर्तन करण्याएवढं ना माझं वय होतं ना तेवढी माझ्यात समज होती. **व्यसन कुठलचं असो ते वाईटचं, हे मात्र मला त्या वयातही कळतं होतं.**

अनावधानाने का होईना पण मी जसा स्टेशनवर झोपी जायचो तसाच मी एकदा ट्रेनमध्ये झोपी गेलो. खिडकीजवळ बसलेलो असताना, खिडकीतून येणाऱ्या थंडगार वाऱ्यामुळे बसल्या बसल्या माझा कधी डोळा लागला मलाच कळलं नाही. जाग आली तेव्हा ट्रेन मुंडीकोटा क्रॉस करुन पुढे गोंदियाजवळ पोहचली होती. मी काहीच करू शकत नव्हतो.

मुंडीकोटा ते गोंदिया पॅसेंजरने प्रवास करणारे, आमच्या गावचे एक शिक्षक गोंदियाला रहायचे. ते मला ओळखत होते. माझं स्टेशन चूकलं तेव्हा ते ट्रेनमध्येच होते. माझं स्टेशन चूकलयं त्यांना माहिती असुनही त्यांनी माझ्याकडे दुर्लक्ष केलं. आम्ही दोघे ही गोंदिया स्टेशनवर उतरलो. ते आपल्या घरी निघून गेले.

मी आता काय करणार? कुठे राहाणार? माझी जराशी ही विचारपूस त्यांनी केली नाही. परतीची दुसरी कुठली ट्रेन ही नव्हती. प्लॅटफॉर्मवर राहाण्यापलिकडे दुसरा पर्यायच नव्हताच. गोंदिया स्टेशन माझ्यासाठी नवीन होतं. मी तिथेच एका बाकड्यावर बसून राहीलो. मला असं शाळेच्या गणवेशात दप्तर घेवून बाकड्यावर बसलेलं पाहून स्टेशन मास्तरांनी माझी विचारपूस केली. मी सगळी हकीकत सांगितली.

स्टेशनमास्तरांनी लागलीच मुंडीकोट्याच्या स्टेशनवर फोन केला, घरी निरोप पोहचवला. ती रात्र मी अनोळखी लोकांच्या सहवासात, गोंदियाच्या प्लॅटफॉर्मवर तिथेच जागून काढली होती.

सांगायचं तात्पर्य हेच की, माणूस शिक्षणाने समृद्ध होतो पण माणूसकी, एखाद्या बदलची कणव मात्र त्याच्या स्वभावात जन्मजात असावी लागते.

ज्याप्रमाणे माझी ट्रेन सुटल्यावर अशोक आणि दीपकने मला वेळोवेळी मदत केली होती तशी सरांनी केली नव्हती. सरांनी मदत केली असती तर निदान रात्रभर मी आरामात झोपलो तरी असतो. पण तसं झालचं नव्हतं ही गोष्ट माझ्या मनाला सततच बोचत राहिली.

माणसातला माणूस ओळखण्याची, माणूसकी जपण्याची वेळप्रसंगी अडचणीत सापडलेल्याला मदत करण्याची शिकवण कदाचित मला तिथूनच मिळाली. **घरदार, पैसा अडका असला म्हणून माणूस मोठा होत नसतो तर मन मोठं असणारा माणूस माझ्या दृष्टीने मोठा होता.**

मला घरी जायला रोजच रात्री नऊ साडे नऊ वाजायचे. प्लॅटफॉर्मवर बसून पॅसेंजर ट्रेनची वाट पाहाण्याचा खूप कंटाळा यायचा. कधीकधी मोठ्या उत्साहात मी दिपक, रणजीत आणि अशोकच्या मागे, पाच वाजताच्या जनता एक्सप्रेस ट्रेनमध्ये चढायचो. जनता एक्सप्रेस मुंडिकोट्याला न थांबता, मुंडीकोटा क्रॉस करून नंतरच्या तिरोडा स्टेशनला थांबायची.

मी जनता एक्सप्रेसने तिरोड्याला जायचो. तिरोड्याला उतरून, तिरोड्याहून तुमसरकडे येणाऱ्या पावणे सहाच्या पॅसेंजर ट्रेनने मुंडीकोट्याला परतायचो. असा हा उलटसुलट प्रवास करून मी दररोजपेक्षा खूप लवकर, सायंकाळी सहा वाजेपर्यंत घरी माझ्या गावी मुंडीकोट्याला पोहचलेलो असायचो.

एक्सप्रेस ट्रेनचा हा प्रवास नियमात बसणारा नव्हता कारण माझी ट्रेनची पास फक्तच तुमसर ते मुंडीकोटा पर्यंतच असायची. पण रोजपेक्षा लवकर घरी जाण्याचं समाधान मात्र मला मिळत होतं.

वस्तू विक्रेत्यांकडे तिकीट कलेक्टर लक्ष देत नसत. हे आम्हाला माहिती होतं. तिकीट कलेक्टरचं माझ्याकडे लक्ष जावू नये ह्याची काळजी माझे सगळेच मित्र घेत. बऱ्याचदा तिकिट कलेक्टरला हुलकावणी द्यावी लागत होती. तिकीट कलेक्टर पकडेल की काय? अशी भीती सतत मनाशी बाळगून हा प्रवास करावा लागायचा.

दिपक, रणजीत त्यांची चहाची कॅटली किंवा कपांची बादली मला पकडायला देत. "चाय!! चाय!! चाय ले ले!! चाय ले लो!!" दिपक

रणजीतसारखं, मी पण ट्रेनमध्ये जोरजोरात ओरडायचो आणि टीसीला, त्यांच्यातलाच एक चहा विक्रेता असल्याचं भासवायचो.

संध्याकाळच्या वेळी मला घरी परतायला खूप आवडत होतं. दिवसभर रानात चरून गुराख्याच्या मागे धुळ उडवत घराकडे निघालेल्या गायी, म्हशीं, बकऱ्यांचे घोळके त्यांचा गळ्यातल्या घंटीचे आवाज मला आपले आपलेसे वाटायचे. आभाळात घरट्याकडे परतणाऱ्या पक्षांचे थवे बघून मनाला शांत वाटायचं. सुर्यास्ताच्या वेळी आभाळात पसरलेले लाल, गुलाबी, करडे रंग मनमोहक वाटायचे. हिरव्यागार झाडांची बदललेली करडी काळसर काया उबदार वाटायची.

संध्याकाळच्या वेळी, जवळजवळ सर्वांच्याच घरात, स्वयंपाकाच्या चूली पेटलेल्या असायच्या. घरातल्या बायकांची स्वयंपाकाची लगबग सुरु झालेली असायची. पेटलेल्या चूली आणि शेंगड्यांच्या कोळशांमधून निघणारा धुर, जळणाऱ्या लाकडांचा वास, गावात शिरताच, घराघरांमधून निघणारं धुपट का कुणास ठावूक मला आवडायचं. घरांवर अंधाराचं धुक पसरलेलं असायचं. अंधार पसरायचा तसा घराबाहेर तुळशीसमोर दिव्याचा मिणमिणता प्रकाश आशेच्या किरणाप्रमाणे भासायचा. सुगंधीत उदबत्तीच्या सुवासाने दिवसभऱ्याच्या थकल्या भागल्या शरिराला तजेला मिळत होता. माझं संवेदनशील मन ह्या संध्याछायेत आनंद शोधून घेत होतं.

संध्यासमयीची वेळ जणूकाही माझ्यावर जादू करत होती.

वेड कोकरू.. खूप थकलं
येताना घरी.. वाट चुकलं....
अंधार बघून.. भलतंच भ्याल
दमून दमून.. झोपेला आलं.....
शेवटी एकदा.. घर दिसलं
वेड कोकरू.. गोड हसलं.....
डोक ठेवून.. गवताच्या उशीत
हळूच शिरलं.. आईच्या कुशीच.....

लहानपणी वाचलेल्या, कवितेतलं वेड कोकरू मला जवळचं वाटायचं. थकून-भागून घरी आलेलं कोकरू मला मीच भासायचो. दिवे लावणीची ती

संध्यासमय माझ्यावर माझ्या आई इतकीच माया करायची. माझ्यावर मायेच पांघरून टाकायची.

हळूहळू मी पॅसेंजर ट्रेनने येण विसरुनचं गेलो. दिपक, अशोक, रणजीतच्या मदतीने त्यांच्यातलाच एक चहावाला होवून, दररोज मोठी बिनभरवशाची कसरत करुन एक्सप्रेस ट्रेनने प्रवास करुन घरी यायचो. उगाच कशाला पॅसेंजर ट्रेनचे पैसे घालवा म्हणून मग एखाद्या महिन्यात मुद्दाम पासच काढायचो नाही. अधूनमधून, माझे पासचे पैसे वाचत होते. बऱ्याचदा माझी शाळा बिना पास, बिना तिकिट असायची. मोठ्या चपळतेने TC ला हूलकावणी घायला लागलो होतो. तुमसरच्या स्टेशनवरचे TC माझ्या तिकीट असण्या नसण्यावर कानाडोळा करायचे.

बिनापासचा प्रवास करताना, मनातली धाकधुक माझ्या मित्रांच्या मदतीमुळे हळूहळू नाहीशीच झाली. बिनातिकीटचा उपद्व्याप मी कधीच आईला घरी कळू दिला नव्हता. तिकिटांच्या वाचलेल्या पैशातून, दोन तिन वेळा शाळेला दांडी मारुन मी माझ्या मित्रांना घेवून सिनेमा बघायला गेलो होतो. सिनेमा हॉलमध्ये फस्ट क्लासची तिकीट कमी असायची. फस्ट क्लासच्या लास्ट सीटवर बसायचो, फस्ट क्लासच्या शेवटच्या रांगेतल्या मधल्या सिटवर बसून बघितलेला सिनेमा बालकनीचा आनंद देत होता.

आयुष्यात मित्रांचं स्थान आकाशातल्या ध्रुव ताऱ्यासारखं अढळ असावं. कृष्ण सुदाम्याच्या मैत्रीचे उदाहरण देणारे पालक आपल्या मुलांच्या मैत्रीबाबत मात्र काटेकोर असतात. आपल्या वागण्या बोलण्यावर, व्यवहारावर, संगतीचा परिणाम होत असतो हे मी अमान्य करतच नाही. पण एखादा बेशिस्त आहे म्हणून लगेच आपण त्याच्यासारखं बेशिस्त होऊच अस काही नसतं, आपण आपली शिस्त अबाधीत ठेवूच शकतो.

"मित्र हा सूर्यासारखा, तिमिरातून तेजाकडे म्हणजेच सन्मार्गाच्या दिशेने नेणारा असायला हवा". पुढे नंतरच्या आयुष्यात मात्र, मी ह्या दृष्टीने विचार करु लागलो. कारण वेळोवेळी, मदतीला धावून आलेले माझे मित्र मला नंतर माझ्या यशस्वी आयुष्यात कधीच भेटले नाही. कुणी अपघातात कुणी आजाराने ह्या जगाचा निरोप घेतला होता.

आजही भारतात ट्रेनने प्रवास करताना फार हायजीनचा विचार न करता मी मनसोक्त एकावर एक चहाचे कप रिचवतो. चाय!! चाय!! करत ओरडणाऱ्या

कष्ट करुन कुटुंबाचं पोट भरणाऱ्या मेहनत करणाऱ्या प्रत्येक मुलात मला दिपक, रणजीत, अशोक पानवाला दिसतो.

आपल्या कामाचा दर्जा आपलं व्यक्तिमत्त्व समृद्ध करत असलं तरी कुठलचं काम छोटं किंवा मोठं नसत. प्रत्येकचं काम महत्त्वाचं असतं, तेव्हा प्रत्येक कामाचा आणि काम करणाऱ्यांचा आदर हा झालाच पाहिजे.

चहाची गुणवत्ता आणि आईचे दृष्टीकोन

आई प्रत्येकच काम मनापासून करायची. आपल्या दुकानातला चहा चांगल्याच दर्जाचा असायला हवा आईचा आग्रह असायचा. आई प्रत्येक गिन्हाईकाला वेळेवर ताजा चहा करून द्यायची. गिन्हाईक आल्यावर वेळेवर स्टोव्ह पेटवावा लागायचा, चहा करायला लागतो तो वेळ लागायचाच. एखाद दुसरा गिन्हाईक उगाच, एखाद वेळी चहासाठी घाई करायचा. दुकानात दोन चार गिन्हाईक असले की, आईची ऐनवेळी धावपळ व्हायची.

आईची ऐनवेळची अशी धावपळ बघून मी आईला म्हणायचो, इतर चहावाल्यांसारखा दोनचार दहा कप, चहा केटलीत करून का ठेवत नाहीस, म्हणजे तुला चहाची ऑर्डर आल्या आल्या, प्रत्येक वेळी वेगळा चहा करावा लागणार नाही.

आपल्याकडे येणारा प्रत्येक गिन्हाईक चांगल्या चहाच्या अपेक्षेत येतो. ज्या चहाचे तो पैसे मोजतो त्या चहाने त्याचं समाधान नको का व्हायला? वारंवार गरम करून कडवलेला चहा तो एक दोन वेळा पिऊन घेईल पण असा कडवलेला चहा प्यायला तो पुन्हा पुन्हा आपल्याकडे येईल का? गिन्हाईक टिकवायचा असेल तर त्याला आपला चहा मनापासून आवडायला हवा. आईने समजावून सांगितलं होतं.

एकदा मी चहा बनवत होतो. चहात जरा अंदाजापेक्षा मी दुध कमीच घातलं. चहा बनवत असताना आई माझ्याकडे बघत होती.

आईच्या लक्षात आल, "तू चहात दूध कमी का टाकलस? आईने मला विचारलं".

दुध कमी काय किंवा जास्ती काय? गिन्हाईकाला काय कळतयं. मी हसत हसत उत्तरलो.

एवढ्याच दुधात जास्ती चहा करता येईल, आईला पटवून देण्याचा मी प्रयत्न ही केला.

आईने जवळ बसवून मला समजावलं. आपण केलेली प्रत्येक गोष्ट सर्वोत्तम असायला पाहीजे. गोष्ट छोटी असो की मोठी, चहा का असेना दर्जा उत्तमच असावा.

चहाचाच नाही तर, मी करत असलेला स्वयंपाक असो की तुम्ही करत असलेला तुमचा अभ्यास, मन लावूनच झाला पाहीजे. थातूरमातूर करण्याला महत्व नाही. काम कुठलचं असो, मन लावून केल नाही तर ते बिघडण्याची शक्यता जास्ती राहिल. आपण त्या कामाला दिलेला वेळ सार्थकी लागणार नाही. दर्जा चांगला नसल्याने केलेल्या कामातून समाधान ही मिळणार नाही. असं काम न केलेलच बरं नाही का?

त्यावेळी आईने सांगितलेलं शंभर टक्के पटलं होतं. मला माझी चुक कळली होती. गोष्ट छोटी होती पण अनमोल असं जीवनावश्यक ज्ञान मला देवून गेली.

आईच्या हाताला चव होती, त्या काळी गावात आरसे-बारसे, लग्न, समारंभ असले की आईला स्वयंपाकाला बोलावलं जात होतं. लग्नसमारंभात आचार्यांना बोलवून स्वयंपाक करण्याची पद्धत आमच्या छोट्याशा गावापर्यंत पोहचली नव्हती.

शंभर दोनशे लोकांचा स्वयंपाक आई सहज करायची. स्वयंपाकाचा अचूक अंदाज तिला होता. गावात असो की नातेवाईक अशा कित्येक लग्न समारंभाच्या स्वयंपाकाची जबाबदारी आई एकटी पेलायची. कुणाच्याही मदतीला ती नेहमीच अग्रेसर असायची.

आईचा स्वभावचं मुळात काटकसरी होता. आईजवळ मोजक्या साध्या दोन चार साड्या असायच्या. मुद्दाम कार्यक्रमांसाठी आई वेगळ्या महागातल्या साड्या खरेदी करत नव्हती. लग्नसमारंभात जाते तेव्हा, स्वयंपाकातच राहावे लागते, तिथे तशाही साड्या खराब होतात. वेगळ्या कशाला हव्यात? म्हणून आई कार्यक्रमात नेसायच्या साड्या मुद्दाम खरेदीच करत नव्हती.

आई, नवनवीन गोष्टी घरी बनवून बघायची. लाडू, चिलेबी सोडले तर त्या काळी फार काही गोडाधोडाचे पदार्थ घरी बनवत नसतं. आम्ही मोठे होत गेलो तसतशी काळानुरूप वेगवेगळ्या गोडाधोडाच्या पदार्थांची ओळख होत गेली.

लग्नसमारंभात बनवले जाणारे गुलाबजाम, बालूशाही आई आवडीने घरी बनवून बघायची.

"आपण प्रयत्न करायचा बिघडेनचं ना! एक वेळा बिघडेल. दोन वेळा बिघडेल. नंतर छानच होईल. जोवर आपल्या मनासारखा, आपल्याला हवा तसा, तो पदार्थ होणार नाही तोवर आपण प्रयत्न करत राहायचं! "प्रयत्नांती परमेश्वर" हे आईचं ठरलेलं वाक्य". स्वयंपाकाची विशेष आवड असल्याने आईने मनापासून केलेला पदार्थ चांगला चवदारच व्हायचा.

आई प्रेमळ होती पण अन्याय तिला सहन व्हायचा नाही. विनाकारण कोणाच्या दोन गोष्टी ती ऐकून घेत नव्हती. न्यायाप्रमाणे आणि आपल्या वचनावर चालणारी होती.

गावात दरवर्षी नवरात्रोत्सव मोठ्या उत्साहात साजरा व्हायचा. दुर्गादेवीची स्थापणा आमच्या दुकानासमोरच व्हायची. प्रसन्न वातावरणात रोज सकाळ संध्याकाळी यथासांग पुजा, आरती होत होती. गावातले सगळे लोक आरतीला येत.

एक वर्षी, एक गुंड प्रवृत्तीचा रांगडा माणूस दारु पिऊन दररोज उगाचच शिवीगाळ करायचा. पॅन्डॉल मधल्या बाई-माणसांसमोर गलिच्छ हातवारे करायचा. "नंगेसे खुदा डरे" म्हणतात त्याप्रमाणे, गावातले सगळेच त्याला घाबरायचे. गावातली आडदांड मोठमोठी माणसे त्याला घाबरून असायची. आईचा खूप संताप व्हायचा पण आई एकटी तरी काय करणार होती? त्याचा गलिच्छपणा वाढतच चालला होता.

गलिच्छ माणसाला धडा शिकवायचा आईने योजनाच बनवली. गावातल्या बायकांना हाताशी घेवून, एक दिवस जसा तो माणूस शिवीगाळ करायला लागला तसा आईसह गावातल्या बायकांनी त्याच्या दिशेने मोर्चा वळवला. काठ्या झाडू, हातात सापडेल त्या वस्तूंनी सर्वांनी मिळून त्याला अक्षरशः बद्दून काढलं होतं.

आईच्या पुढाकारात, मोहीम फत्ते झाली होती. त्या माणसाला चांगलाच धडा मिळाला कारण नंतर तो आईला खूपच घाबरायचा. मी तुमसरवरून गावाला गेल्यावर, आईचा तो दुर्गादेवी रुपातला रुद्रावतार, क्रांतीने हसून हसून गर्वाने सांगितला तेव्हापासून आम्ही गंमतीने आईला "झाशीची राणी लक्ष्मीबाई" म्हणायचो.

आईचा आम्हाला खूप अभिमान वाटायचा. आईचा देवावर विश्वास होता. सत्कर्मात ती देवत्व शोधायची. इमानदारीने केलेल्या प्रत्येक कामात देव आहे, सडेतोड प्रयत्न केसे तर यश मिळतेच, ह्यावर आईचा ठाम विश्वास होता.

"दे गा हरी खाटल्यावरी" असं आयुष्य कधीच नसतं. देव देव करुन आयत ताट समोर येत नाही. देवावर श्रद्धा असावी, परंतु श्रद्धेचे रुपांतर अंधश्रद्धेत होणार नाही याची काळजी आपणच घ्यायची. पुस्तकात "विद्येच पान", "मोरपिसे" ठेवून हुशार होता येत नाही तर परीक्षेत चांगल्या मार्काने पास व्हायचं असेल तर इमानदारीने अभ्यासच करावा लागतो हा विश्वास आईने आम्हाला दिला.

आपल्या वाट्याला आलेल्या परिस्थितीचे चटके आपल्या लेकरांपर्यंत पोहचू नये म्हणून आम्हाला उच्चशिक्षित करण्याचा निर्धारच जणू आईने पक्का केला होता.

परिस्थिती हालाकीची असल्याने पैशाची चणचण नेहमीच असायची. मी सहावीत असेन, उन्हाळ्यानंतर शाळा सुरु झाली आणि १५ ऑगस्ट स्वातंत्र्यदिनाच्या कार्यक्रमाला जीतू आणि माझ्यासाठी शाळेचा ड्रेस घ्यावा लागणार होता.

आमचे छोटे झालेले कपडे पाठची भावंड आवडीने घालत. मी आणि जीतू दोघेही आईसोबत शाळेचा ड्रेस घ्यायला दुकानात गेलो. उंची वाढायची त्यामुळे कपडे लवकर छोटे होवू नये म्हणून एक साईज मोठेच ड्रेस आईने आमच्यासाठी पसंत केले. आईजवळ पैसे कमी होते.

"पैसे देताना आई दुकानदाराला म्हणाली, एका ड्रेसचे पैसे मी आता देते आणि एका ड्रेसचे पैसे उधार ठेवता येईल का?" "उधारी बंद" च्या बोर्डाकडे बोट दाखवत दुकानदाराने स्पष्टच नाही सांगितलं. आईने विनवणी केली पण दुकानदार उधार न देण्याच्या निर्णयावर ठाम होता.

आईचं मन खडू झालं, पण पर्याय नव्हताच. आम्ही दुकानाबाहेर पडलो. आई घराच्या दिशेने झपाझप पावलं टाकत निघाली. आम्ही दोघेही आईच्या मागे मागे चालत होतो. आईचा उदास चेहरा नजरेसमोरून काही केल्या हटतं नव्हता. दुकानदाराचा खूप राग आला होता. आईला स्पष्ट नकार देवून त्याने आईचा अपमान केला ह्या भावनेने मनात खोलवर घाव केला.

जीवनावश्यक गोष्टींसाठी कधीच असं झगडावं लागू नये. भविष्यात कुणापुढे हात पसरावे लागू नये म्हणून स्वतःला सिद्ध करायचं, स्वतःला एवढं पात्र बनवायचं की कुणीच कधी अपमानजनक नजरेने आपल्याकडे बघणार नाही. माझ्या बालमनाने त्याचवेळी हा दृढनिश्चय केला. आजही आईचा तो नाराज चेहरा आठवला की मन गहिवरुन येतं.

कधी कधी लोकांचं तुमच्याशी वाईट वागणं, टोचून बोलणं हा देखिल आपल्या नियतीचा भाग असावा असं वाटतं. कारण अशा घटनांमुळे माणूस जिद्दीने चवताळून उठतो. त्याक्षणी त्याने मनात केलेला संकल्प भिष्मप्रतिज्ञे प्रमाणेच असतो. अशा घटनांकडे सकारात्मक दृष्टिकोणातून बघितलं असता, तुम्हाला जिद्दीने लढण्याचं बळ मिळेल.

बिडी कंपनी बंद पडली त्यामुळे गिन्हाईकची संख्या रोडावली होती. एकदा अशी पण वेळ आली की जीतूला पानासाठी लागणारी पंचविस पैशाची सुपारी एक किलोमीटर कधी सायकलने तर कधी धावत गावात जाऊन आणावी लागत होती. आठवड्याभऱ्याला लागणारी सुपारी एकाच वेळी आणून ठेवायला आमच्याकडे पैसे नसायचे. छोट्यातल्या छोट्या गोष्टीसाठी झगडावं लागतं होतं.

कधी धावत पळत घाईघाईत धावताना, फुटलेले गुडघे, लागलेल्या ठेचा आणि मागून झिजलेल्या स्लिपर्समधून लागलेले उन्हाचे चटके आम्हाला आमच्या घरच्या हालाकीच्या परिस्थितीची जाणीव करुन द्यायचे.

त्यावेळेस स्वयंपाकाचं रोजचं किराण्याचं सामान रोज आणाव लागत होतं. एक दिवस जीतू सायकलने तांदळाच्या कण्या आणि भाजी आणायला बाजारात जाताना रस्त्यात सायकलवरुन पडला. आणलेलं सामान जमिनीवर सांडल. नुकसान झालं ह्या जाणिवेने तो रडतच घरी आला आणि तसाच झोपी गेला. त्या दिवशी कसतरी थोडं फार जेवून झोपलो होतो.

आईला सांगितल्यावर आई रागावली नाही. झालेल्या नुकसानाबद्दल काहीच बोलली नाही. आपल्यावर कोणती वेळ कशी येईल, सांगता येत नाही. आयुष्यात येणारा क्षण सुखाचा असो की दुःखाचा तुम्हाला प्रत्येक क्षणाला रडत रडत नाही हसत हसत खंबीरपणे सामोरे जाता यायला हवं. आज अर्धपोटी राहिलात तर उद्या त्याच ताटात पंचपक्वानाच जेवन असेल आईचे शब्द अन् शब्द परिस्थितीशी दोन हात करण्याची शक्ती देत होते.

त्याकाळी, एवढ्या छोट्या मुलाच्या बाबतीत असा दुसऱ्या गावी शिक्षणासाठी पाठवण्याचा निर्णय खऱ्या अर्थाने मोठा धाडसी निर्णय होता आणि तो आईने माझ्यासाठी घेतला होता.

आमची प्राथमिक शाळा घरापासून एक किलोमीटर दूर गावात तशी लांबच होती. नंतरचा प्रवास ही काही खूप सोपा नव्हता. आयुष्यात शिक्षणासाठी बरचं दूर जावं लागेल? म्हणूनच कदाचित लहानपणापासून आमची शाळा दूर होती की काय? असा प्रश्न मला कधीकधी पडतो. आपलं नशिबच आपल्यापासून त्या दृष्टीने तयारी करून घेत असावं की काय! कधीकधी असही वाटतं.

आमच्या गावात एक योगीबाबा यायचे. आमच्या दुकानात नेहमी येत असल्याने आमच्या चांगल्या परिचयाचे झाले होते. ते त्यांच्या जबलपुरच्या आश्रमाबद्दल नेहमीच सांगायचे.

उन्हाळ्याच्या सुट्ट्या सुरु होत्या, एक दिवस योगीबाबा ट्रेनची वाट बघत दुकानात चहा पीत थांबले होते, त्यानीं सहज विचारले, "छोटू चलेगा जबलपूर"? मी म्हटलं "हा चलुंगा" आणि आईकडे बघितलं. माझ्या इच्छेखातर, आईने त्यांच्यासोबत जबलपूरच्या आश्रमात जाऊ दिलं. आश्रमातलं वातावरण शिस्तीचं होतं. तिथे भल्या पहाटे उठावं लागत होतं. त्यानंतर योगा, ध्यान, श्लोक, स्तोत्राचं पाठांतर व्हायचं. उठण्या, बसण्याची, वागण्या बोलण्याची कडक नियमावली पाळण्याची सवय मला तिथे राहिल्यामुळे लागली. तेंव्हा रामायण, महाभारत ग्रंथ पण वाचायला मिळाले.

नितीनियम, मुल्ये जपत आयुष्याचा पाठ मला तिथे शिकायला मिळाला. शिस्तबद्ध पद्धतीने आयुष्याला आकार दिल्यास माणूस सर्वार्थाने परिपूर्ण होतो, शिस्तीचं महत्त्व मला आश्रमात राहून पटलं.

अनोळखी जागेवर, अनोळखी लोकांत आपलं कसं होणार? हा प्रश्न मला त्यानंतर कधीच पडला नाही? आयुष्यात एकट्याने प्रवास करायला मी कधीच घाबरलो नाही. पाचवी सहावीत असतानापासून, नागपूर, तुमसर, वर्धा निर्धास्तपणे एकट्याने प्रवास करायचो. उन्हाळ्याच्या सुट्टीत नातेवाईकांकडे एकटं जायचो. कोणत्याही परिस्थितीत प्रवास आणि उपलब्धतेनुसार स्वतःला सांभाळायला शिकलो.

वैनगंगा नदीच्या तिरावर असलेल्या माडगी गावात, कार्तिक महिन्यात पंधरा दिवसांची यात्रा भरायची. यात्रेत आमचं बेल फुल, नारळ, पेढे, कापूर

उदबत्तीच दुकान असायचं. आमच्या शाळेला सुट्टी असली की आम्ही मोठ्या उत्साहाने, फुलपानाचं पेढ्यांच दुसरं दुकान लावायचो. दोन दुकान असल्याने फायदा व्हायचा. बरीच वर्षे नित्यनेमाने हे काम चालू होतं.

आईला गावातलं चहाचं दुकान सांभाळावं लागत होतं. यात्रेतल्या दुकानातलं सामान रोज ने आण करण शक्य नसायचं. यात्रेतल्या दुकानाकडे लक्ष देता याव म्हणून, मी आजीसोबत रात्रभर दूकानातंच झोपायचो.

सकाळी दादाजी सायकलवर फुल, नारळ, पेढे दुकानात लागेल ते सामान आणि आमच्या सर्वांसाठी जेवनाचा डबा घेवून यायचे. दादाजी आले की मी, आठ दहा किलोमिटर सायकलने माडगीवरून तुमसरला शाळेत जायचो. दिवसभर शाळा करुन सायंकाळी पाच साडेपाचला पुन्हा, माडगीला दुकानावर लक्ष ठेवायला जायचो आणि दादाजी मुंडीकोट्याला निघायचे.

यात्रा संपेपर्यंत हा आमचा नित्यक्रमच असायचा. सकाळी सुर्योदयाच्या वेळी नदीचं पाणी थोड कोमट असायचं. नदीच्या तिरावर बसून नदीच्या कोमट पाण्यात अंघोळ करताना मज्जा यायची. यात्रेच्या दिवसात, घरी जाणच व्हायचं नाही. आहे त्या परिस्थितीशी जुळवून घेत जगण शिकलो.

यात्रेत आमच्याच वयाची, मुल फक्त मज्जा मस्ती करताना दिसायची. शाळेतले मित्र तसेच ओळखीचे लोक ही यात्रेत भेटायचे. त्यांच्यासमोर दुकानातल्या वस्तू विकताना लाज वाटली नाही. आमच्याच वाट्याला का एवढे कष्ट? प्रश्न कधीच पडला नाही. कष्ट करण्यासाठी कधीच मागे पुढे पाहायचे नाही, आईवडिलांनी दिलेल्या संस्कारातून शिकत गेलो.

आईने घेतलेला प्रत्येक निर्णय, मग शेतीच्या बाबतीतला असो किंवा आमच्या शिक्षणाच्या बाबतीतला, आमच्या घरात आईने घेतलेल्या निर्णयाचं स्वागत व्हायचं. जोडीदाराची खंबीर साथ असली की मोठ्यातल्या मोठ्या संकटाची सावलीही आपल्यापर्यंत पोहचत नाही त्याप्रमाणे आईला दादाजींची मिळालेली भरभक्कम साथ, आमच्या जडणघडणीत महत्वपूर्ण ठरली.

अशा छोट्या छोट्या प्रसंगातून आयुष्याचे धडे गिरवल्या जात होते. बहिणाबाई चौधरी म्हणताता "अरे संसार संसार जसा तवा चूल्ह्यावर आधी हाताला चटके मग मिळते भाकर" तसचं खडतर, चटकेदार क्षणांनी आमचं आयुष्य व्यापलेलं होतं.

चटके आटाचक्कीचे

मी नववीत होतो, एक दिवस अचानक, बिडी कंपनी बंद पडली. आपोआपच दुकानातल्या गिऱ्हाईकांची संख्या कमी झाली. दुष्काळात तेरावा महिना अशीच गत झाली होती.

माझा अभ्यास वाढला होता, मुंटीकोट्यावरून तुमसरला येण्याजाण्यात माझा बराच वेळ वाया जायचा. तुमसरला ऋषी मामाचा एक प्लॉट होता. त्याने तो विकायला काढला होता. आईने सुरुवातीला थोडे पैसे देउन तो प्लॉट खरीदी केला. प्लॉटचे उरलेले पैसे आईने हळूहळू मामाला दिले. ऋषी मामाकडून झालेली ती मदत आम्हाला तुमसरमध्ये स्थायिक होण्याकरिता खूप मोठी होती.

आई-दादार्जीनी थोडे थोडे करत साठवलेल्या जमापुंजीतून व आजोबांच्या मदतीने प्लॉटवर छोटासं घर बांधायचं निर्णय घेतला. दोन घरांचे खर्च परवडणारे नव्हते त्यामुळे काहीतरी व्यवसाय तुमसरच्या नवीन घरी टाकायचं ठरवलं. आईचे वडील आमचे आजोबा खूप मेहनती होते. मेहनतीच्या बळावर त्यांनी आटा चक्की घेवून आपल्या व्यवसायावर चांगला जम बसवला होता. आपणही चक्की चालवायची आई दादार्जीनी ठरवलं.

तुमसरला, आजोबांच्या मदतीने एक जूनी आटा चक्की खरेदी करण्यात आली. समोर चक्कीसाठी दुकानाचा एक कमरा आणि मागे रहाण्यासाठी एक छोटीशी रुम बांधली. मी आणि बालू आजीसोबत, आम्ही तिघे, मुंटीकोट्यावरून तुमसरला रहायला आलो आणि चक्कीच्या मागच्या खोलीत राहायला लागलो.

शाळेच्या वेळा सांभाळून, आजीला सोबत घेवून आम्ही चक्की चालवायचो. एक वर्ष कसंतरी पुढे ढकलल्या गेलं असेल नसेल आणि आजीची तबबेत बिघडली. आजीला पुन्हा दमा उसळला. औषधपाणी खूप केलं तरी, आजीची तबबेत साथ देत नव्हती. आजी आणि बालूची रवानगी पुन्हा

मुंडीकोट्याला झाली. नंतर चक्की चालवण्यासाठी एक नौकर ठेवला पण तो ही फार काळ टिकला नव्हता. चक्की तर चालवावी लागणार होती.

माझं दहावीचं वर्ष होतं. दहावी बोर्डाचं वर्ष, विद्यार्थी जीवनात अतिशय महत्वाचं वर्ष. जीतू आठवी पास झाला होता. आईने आता जीतूला तुमसरला पाठवलं. जितू आणि मी तुमसरच्या घरी राहू लागलो. दोघांनाही आळीपाळीने आपल्या वेळा सांभाळून चक्की चालवावी लागत होती. लोखंडाला वितळून लोहार ज्याप्रमाणे लोखंडाला आकार देतो त्याप्रमाणे परिस्थिती आमच्या आयुष्याला आकार देत होती.

वर्षभन्यातच, आई दादाजींनी मागे पुन्हा दोन खोल्या बांधायचं ठरवलं. नवीन बांधलेल्या दोन खोल्या आम्ही एका कुटूंबाला भाड्याने दिल्या. आई दूरदर्शी विचार करणारी होती. मी तर म्हणेन "बिझनेस माईंड" ची होती. अडी अडचणी कदाचित तिला प्रेरणा देत असाव्यात घराचा आणि शिक्षणाचा वाढता खर्च बघता तीने चक्की सुरु केली. चक्कीतून येणारी आवक आणि दोन खोल्यांचं भाड ह्यावर आमचं शिक्षण चालू होतं.

चक्की जूनी असल्या कारणाने, चक्की चालू करताना खूप त्रास व्हायचा. देवाचं नाव घेवून कशीबशी चक्की सुरु करायचो. चक्कीची मोटर खूपच गरम व्हायची. मोटर गरम झाल्याने, दळण दळता दळता चक्की मध्येच कधीही बंद पडायची. त्यावर आम्ही एक उपाय शोधून काढला. आम्ही ठरवलं, मोटरला गरम पडूच द्यायचं नाही, म्हणून दहा मिनिट चक्की चालवली की आठवणीने चक्की आपणहून बंद करायचो. मोठ्या मेहनतीने सुरु असलेली चक्की मध्येच बंद करणं जीवावर येत होतं, पण पर्याय नसायचा.

दळण दळता दळता मध्येच बंद पडलेली मोटर, कधी एका झटक्यात सुरु व्हायची तर कधी सुरु व्हायचं नावच घेत नव्हती. दळण तसच चक्कीत ठेवून तुरंत सायकलने, दोन अडीच किलोमिटर अंतरावर राहाणाऱ्या इलेक्ट्रिशियनला बोलवून आणावं लागायचं.

मोटर गरम होवू नये म्हणून मग चक्कीच्या मोटरवर पाण्याने भिजवलेला कपडा किंवा बोरा आम्ही ओला करून ठेवायचो. इलेक्ट्रिक मोटरवर ओला कपडा ठेवणे किती धोकादायक आहे हे आम्हाला नंतर कळलं. कुठलीच दुर्घटना झाली नाही हे आमचं नशिबच होतं.

दळण दळताना चक्की अचानक बंद पडल्यानंतर, परिस्थिती हाताळणं म्हणजे आमच्या सहनशक्तीची परीसीमा असायची. अशावेळी गिऱ्हाईकाला थांबवून ठेवणं, त्याच्या प्रश्नांना उत्तर देणं खूप कठीण जायचं. कुठल्याही परिस्थितीत गिऱ्हाईक तुटू द्यायचे नव्हते. कधीकधी गिऱ्हाईक चिडायचे, कंटाळायचे, प्रश्नांचा भडीमार व्हायचा, एकच एक गोष्ट पुन्हा पुन्हा विचारायचे. काहीही झालं तरी, "ग्राहक ही भगवान है" म्हणत, गोड बोलून परिस्थिती हाताळावी लागायची.

चक्की विकणाऱ्याने, खूप कंटाळून ही चक्की विकली असावी आणि तिच बिघडलेली चक्की तिच्या त्रासासहित, पैसे देवून आम्ही विकत घेतली, अस ही बऱ्याचदा वाटत होतं.

"बुधवारी चक्की बंद असायची". बुधवारी चक्कीच्या पाटयाला टाचवावं लागत होतं. चक्कीचा आतला भाग साफ करावा लागत होता. चक्की टाचवण्याच काम खूप किचकट आणि वेळखावू होतं. दळण चांगलं दळण्यासाठी, पाटयाचं टाचन व्यवस्थित होणं गरजेच असायच. टाचण बरोबर झालं तरचं दळण बारीक दळलं जातं होत, नाहीतर चक्की पुन्हा खोलावी लागत होती.

टाचण म्हणजे चक्कीच्या दगडी पाट्यावर हतोड्याने बारिक गड्डे करावे लागायचे. चक्की टाचवणे ही सुद्धा एक कलाच होती. लक्षपूर्वक, सावधगीरी बाळगून, शांत, हळूवारपणे चक्की टाचवावी लागायची. चक्की टाचवणाऱ्यांची संख्या मोजकीच असल्याने ही चक्की टाचवणारी मंडळी, बुधवारी खूप व्यस्त राहात त्यामुळे खूप भाव खात. त्यांच्या वेळा सांभाळता सांभाळता आमच्या नाकीनऊ यायचं.

चक्की टाचण करणारा माणूस आला की, तो चक्की कसा टाचवतो ह्याकडे जीतूचं बारीक लक्ष रहायचं. चक्की खोलण्यापासून तर टाचवण्यापर्यंत सगळ्या गोष्टी जीतू लक्षपूर्वक बघायचा. काहीच दिवसात जीतूला चक्की टाचवता येवू लागली, चक्कीच्या कामात तो एकदम निपुण झाला होता.

चक्की टाचवल्यानंतर पाटा बरोबर लावावा लागायचा, नाहीतर पाटा तुटण्याची शक्यता असायची. चक्की टाचवून झाली की, पहिल्या दुसऱ्या दळणात हमखास टाचलेल्या दगडाचा बारिक चूरा यायचा, दळण कचकच व्हायचं. ते टाळण्यासाठी त्यावर आठवणीने धान दळावे लागायचे.

"बुधवारी चक्की बंद" दुकानावर लावलेल्या पाटीकडे बघून कधी हसु तर कधी राग ही यायचा, कारण आमचा संपूर्ण बुधवार, चक्कीचा व्याप सांभाळण्यातच गेलेला असायचा. चक्की बंद असूनही आम्हाला काही चक्कीपासून सुटका मिळालेली नसायची.

तंत्रज्ञानाच्या युगात आपण मोठमोठाले शोध लावले तरी काही कामांसाठी हातकुशलताच महत्वाची असते आणि त्याला कशाचीच तोड नसते, चक्की टाचवण्याच्या प्रक्रियेद्वारे चांगलचं कळत गेलं.

आम्ही चक्की चालवत असल्याने पैसे तसे हाताशी राहायचे. पैशांचं व्यवस्थापन, काटकसर करुन पैशाचा संचय आणि विनिमय आमचं आम्हीचं तोलून मापून जपून सांभाळायचो. भावाभावात कधीकधी छोटीमोठी नोकझोक व्हायची पण मतभेद आम्ही कधीच होवू दिले नाही.

आमच्या रोजच्या जेवनात भात असायचा आणि एक रुपयाची खाखस (poppy seeds) आणून भरपूर कांदे टाकून खाखसची रस्साभाजी रात्रीच्या जेवणात बनवायचो. स्पेशल खाखसची रस्साभाजी आमची मेजवानी असायची. छोट्या छोट्या गोष्टीत आनंद शोधून घेण्याची जणू ती सुरवात होती.

जीतू आणि मी दोघांनी चक्कीवर काम करण्याचे दिवस ठरवून घेतले होते. आठवड्यात तीन तीन दिवस अशी विभागणी केली होती. एकाने चक्की चालवायची तेव्हा दुसऱ्याने, घर झाडणे, पुसणे, धुनी-भांडी, स्वयंपाक ही घरातली काम करायची. विहिर नव्हती त्यामुळे दूसऱ्यांच्याविहीरीवरुन पाणी भरावं लागत होतं. कुण्या एकावर कामाचं ओझ पडणार नाही ह्याची आम्ही काळजी घ्यायचो. शनिवारी किंवा रविवारी अधूनमधून दादाची तुमसरला यायचे. दादाजी आले की आम्हाला आनंद व्हायचा कारण ते आले की चक्की सांभाळून घेत.

क्रिकेट खेळायला आम्हा दोघांनाही खूप आवडत होतं. चक्कीपासून सुटका मिळाली की आम्ही घराजवळच्या बांगळकर प्राथमिक शाळेच्या पटांगणावर क्रिकेट खेळायला जायचो. मी लेफ्ट हॅन्डेड असल्याने क्रिकेट खेळताना मला थोडं जास्तीचं प्राधान्य मिळायचं आणि मी त्या मिळालेल्या संधीचं सोन करण्याचा प्रयत्न करायचो.

जबाबदारी पेलता पेलता स्वतःचा घेतलेला शोध? "हम भी कुछ कम नहीं" च्या आविर्भावात मारलेले छक्के चौके आठवर्णीच्या गोड कप्प्यात जपून ठेवावे असे ते क्षण होते.

"बारिक-चूरिक पोरं, चक्की चालवतात, कोणी मोठ घरात लक्ष देणारं नाही, तरी त्यांचा अभ्यास करतात, चांगल्या मार्कांनी पास होतात" शेजारपाजाऱ्यांना आमचं कौतुक वाटायचं. "लाखनकरची पोर बघा कशी मेहनत करुन शिकतात, आईवडिलांना हातभार लावतात", आमच्या वयाच्या मुलांना आमचं उदाहरण दिलं जात होतं.

दुसऱ्यांच अनुकरण करण्यापेक्षा आपण कुणाच तरी प्रेरणास्थान व्हावं, आईने लहानपणी डोक्यावरुन हात फिरवत म्हटलेलं वाक्य पुन्हा पुन्हा आठवायचं आणि स्वतःचा अभिमान वाटायचा.

हाताची पाच बोट सारखी नसतात त्याप्रमाणे कौतुक करणारे होते तसेच काही आमच्यावर डूक धरणारे ही होते. वस्तीतले काही मस्तीखोर पोर आम्हाला खूप त्रास द्यायचे. "चक्कीवाला चक्कीवाला" म्हणून चिडवायचे.

आम्ही बाहेरुन आलेले मुल, त्यांच्या वस्तीत येवून चक्की सांभाळून शिकतो, चांगल्या मार्कांनी पास होतो, ह्यामुळे कदाचित ह्या बंडोखोर बदमाश मुलांचा जळफळाट होत होता. त्याचा सुरवातीला आम्हाला खूप त्रास झाला. आम्ही विनाकारण कुणाशी आपणहून पंगा घेत नव्हतो. उगाच कोणत्या गोष्टीचा बाऊ करण्यापेक्षा, दुर्लक्ष करुन आपलं काम इमानदारीने करायचं आम्ही ठरवलं होतं.

आमच्या घराशेजारी लेदे कुटूंब नवीनच राहायला आले होते. त्यांचा कृष्णा नावाचा बारकासा मुलगा जीतूच्याच वर्गात होता. त्याच्याशी आमची चांगली मैत्री झाली. आता आम्ही दोघे एकटे नव्हतो, आम्हा दोघांमध्ये आता तो तिसरा येवून मिळाला होता.

कुणी उगाच चक्कीसमोर येवून त्रास द्यायचे, टॉन्ट मारायचे, चिडवायचे तेव्हा आमची खूप चिडचिड व्हायची. एक बंडखोर पोरगा 'डाबला' नावाचा, आम्हाला नेहमीच चिडवायाचा. एक दिवस त्याला चांगला धडा शिकवायचं आम्ही ठरवलं. जीतूने आणि कृष्णाने मिळून त्याची चांगली धुलाई केली होती. ती गोष्ट आठवली की आजही आम्ही खूप हसतो.

आपण उगाच कुणाला त्रास द्यायचा नाही पण कुणाचा विनाकारण त्रास सहन ही करायचा नाही. "अन्याय करणाऱ्यापेक्षा अन्याय सहन करणारा जास्ती दोषी असतो" म्हणतात, ह्या विचाराने आता आम्ही ही आमच्यात सामर्थ्य

एकवटलं होतं. वेळ पडली तर दोन हात करता यावे म्हणून जीतूने कराटेचं ट्रेनिंगही घेणं सुरु केलं होतं.

आपण एकटे असलो की आपल्याला कमजोर समजून, समाजातील हेकेखोर लोक आपल्यावर दबाव टाकण्याचा प्रयत्न करतात. नवीन ठिकाणी एकट्या, शांत, कमजोर लोकांना दाबण्याचा प्रयत्न केला जातो.

कधी कधी काही घरात मुलांना विचारस्वातंत्र्य दिलच जात नाही. तूलहान आहेस, तूला काही समजतं नाही, तू गप्प बसं, घरातूनचं एखाद्याच्या मनावर बिंबवलं जातं. लहान तर कधी कमजोर समजून त्यांच मत विचारातच घेतलं जात नाही. अशावेळी ही मुल बाहेर जावून, आपल्यापेक्षा दुबळ्या कमजोर मुलांवर दबाव आणतात, दादागीरी करतात वर्चस्व गाजवण्याचा प्रयत्न करतात. तेच ह्या गॅगमधलीमुल करत होती. आम्ही नवीन म्हणून तर इतर अनेक दुबळ्या मुलांवर वर्चस्व गाजवण्याचा प्रयत्न करीत होती.

आमचं घर मात्र, ह्याला अपवाद होतं. आई दादाजींनी आम्हाला नेहमीच विचार स्वातंत्र्य दिल. "तुला काही समजत नाही" असं बोलून कधीच गप्प बसवलं नव्हतं. आमच्या विचारांचा आदर त्यांनी केलाच शिवाय इतरांचा सन्मान करण्याची शिकवण ही दिली. आमच्या सुस्कारांची पायाभरणी आमच्या घरातूनचं झालेली होती. ह्या बाबतीत आम्ही खूपच नशिबवान होतो.

आपल्यापेक्षा कमजोर लोकांना, त्यांच्या भरवशावर सोडून देण्यापेक्षा त्यांचा आधार व्हायचं आम्ही ठरवलं. त्यांच्या गुणदोषांसह त्यांना आपलसं करुन आपल्या टिमचा हिस्सा करुन घेवू लागलो. मित्र वाढत गेले तसा आमचा चांगला गुपच तयार झाला. एरियात आता आम्ही नवीन राहिलो नव्हतो. वेळप्रसंगी गॅगमधल्यामुलांना चांगला दम द्यायचो. त्यांच्याच भाषेत प्रतिउत्तर द्यायला आता आम्ही मागेपुढे पाहत नव्हतो.

वस्तीतली बंडखोर पोरं आणि डाबला हळूहळू आमच्याशी पंगा घ्यायला घाबरायला लागले. मुद्दाम आता कुणी आमच्या वाट्याला जात नव्हतं, वस्तीत आता आमचही वर्चस्व वाढलं होतं. "चक्कीवाला" म्हणून आता आम्हाला कुणी चिडवत नव्हतं तर आता भैय्या, भाऊ म्हणून सगळे आमच्याशी आदराने बोलू लागले. आपलं निर्भीड वागणं आपल्याला न्याय मिळवून देतं हेच खरं होतं.

ज्याप्रमाणे फळाफुलांची वेल एखाद्या झाडाचा आधार घेवून वाढते, आपलं अस्तित्व निर्माण करते आणि बहरते त्याप्रमाणे ह्या कमजोर, दुबळ्या समजल्या

जाणाऱ्या मुलांचा आम्ही आधार व्हायचो. कुणावर अन्याय होणार नाही ह्याची काळजी घ्यायचो.

बुद्धिबळ खेळायला जीतू आणि मला दोघांनाही आवडत होत. रिकाम्या वेळात बऱ्याचदा घरी आम्ही दोघे बुद्धिबळ खेळायचो. एकदा तुमसरमध्ये बुद्धिबळ स्पर्धा आयोजित केली गेली होती. वेगवेगळ्या टिमसोबत खेळून आम्ही दोघेही भाऊ सेमी फायनलपर्यंत पोहचलो.

"भाऊ, बक्षिस आपल्याच घरी यायला पाहिजे" अंतिम फेरीसाठी शुभेच्छा देत जीतूने मोठ्या मनाने फायनलमध्ये जाऊन बक्षिस घेवून ये म्हणून प्रोत्साहन दिलं. माझ्यापेक्षा छोटा असून, माझ्यातला आत्मविश्वास वाढवण्याच काम, जीतूने त्या वेळीच नाही तर पुढेही अनेकदा केलं.

तीन वर्ष तुमसरमध्ये, शाळा कॉलेज, अभ्यास करून चक्की सांभाळताना आयुष्याच्या चढउतारांना तोंड द्यायला आम्ही शिकलो होतो.

माझं बारावी साईन्स तर जीतूचं दहावीचं वर्ष होतं. चक्की सांभाळायची, तिथेच एका खोलीत राहायचं, तिथेच स्वयंपाक, तिथेच रात्ररात्र जागून अभ्यास करायचा. चक्कीच्या कामाने अभ्यासात व्यत्यय ही यायचा पण काही पर्याय नव्हता. चक्की चालवणं अभ्यासाइतकचं महत्वाचं होतं.

ट्युशनचं नवीनच फॅड त्यावेळी आलेले होतं. बारावीत फिजिक्स, केमेस्ट्री, मॅथ्सच्या ट्युशन्सजवळजवळ प्रत्येकजण लावायचे. आमच्या खिशाला ट्युशन वागैरेचे चोचले परवडण्यासारखे नव्हते. आम्ही आमचा आपला आपलाच समजून उमजून अभ्यास करायचो. अभ्यास झाला नाही असं वाटत असल्यास बारावीत ड्रॉप घ्यायची पद्धत त्यावेळी अनेकजण अवलंबत.

प्रामाणिकपणे सांगायचं तर, माझा बारावीचा अभ्यास झालाच नव्हता. परीक्षा जवळ आली होती. आपणही ड्रॉप घ्यावा का? त्यावर्षी मलाही वाटलं. तळ्यात मळ्यात परिस्थिती होती. अपूरी माहिती, गोंधळलेलं मन, ड्रॉप घ्यायच्या विचारा विचारातच मी परीक्षा दिली.

अपुऱ्या अभ्यासामुळे, अक्षरशः अर्धवट पेपर सोडवून मी घरी यायचो. स्वतःचा खूप राग ही येत होता. पास होईल म्हणून आशाच सोडली होती. अखेर निकाल लागायचा तोच लागला. बारावीत पन्नास टक्के मिळवून मी पास झालो होतो. "पीसीएम" ग्रुप इंजिनिअरिंगसाठी अतिशय महत्वाचा आणि त्यातच मला

फक्त चाळीस टक्के पडले होते. एवढ्या कमी टक्क्यांवर इंजिनीरिंगला नंबर लागणं अशक्य होतं.

काही चुकांना प्रायश्चित्त नसतं म्हणतात तेच खरं होतं. इंजिनिअरिंगचे दरवाजे जवळजवळ बंद झाल्यात जमा होते. मार्ग सुचत नव्हता. ITI, एकच मार्ग दिसत होता तिथेही अँडमिशनची मारामार होतीच.

आमच्या गावात असलेल्या बीडी कंपनीच्या मालकाच गोंदियाला इंजिनीरिंग कॉलेज होतं. मोठ्या आशेने बीडी कंपनीतल्या मॅनेजरला घेवून दादाजी गोंदियाच्या इंजिनिअरिंग कॉलेजमध्ये गेले.

कमीतकमी ४५% तरी पाहीजे होते, तरच काही करता आलं असतं, कॉलेज मॅनेजमेंटकडून दादाजींना सांगण्यात आलं. गोंदियाला जायचा काहीच फायदा झाला नव्हता. मुलगा हुशार असूनही त्याचं नुकसान होतय त्यांच्या चेहऱ्यावर उमटलेलं असहाय्य, अगतिक प्रश्नचिन्ह वाचण्याइतका मी नक्कीच मोठा झालो होतो.

रात्री सगळेच घरी एकत्र बसलो होतो. मी खूप जास्ती नाराज होतो. आपण खूप काही गमवलयं मला जाणवत होत. योग्य निर्णय आयुष्य घडवतो तर एक अयोग्य निर्णय बघितलेल्या स्वप्नांची राख-रांगोळी करण्या पुरेसा असतो. त्या क्षणाला प्रकर्षाने जाणवलं.

माझा अभ्यास झालाच नव्हता कळत असूनही अर्धवट अभ्यासावर मी परीक्षा दिली होती. वेळीच निर्णय घेवून ड्रॉप घेतला असता आणि येणाऱ्या वर्षात परीक्षा दिली असती तर चांगल्या मार्कांने पास झालो असतो. अँडमिशनसाठी अशी मारामार झाली नसती. मी स्वतःलाच दोष देत होतो.

झालेल्या गोष्टींना उगाळत बसण्यात अर्थ नाही. पश्चाताप करत बसण्यापेक्षा आल्या परिस्थितीतून हार न मानता मार्ग काढ, तुला मार्ग नक्की सापडेल. मिळालेल्या कमी मार्कांचं खापर आईदादांजींनी माझ्यावर फोडलं नव्हत उलट हातातून निसटून गेलेल्या गोष्टींवर पाश्चाताप करत वेळ घालवण्यापेक्षा पुढे काय करू शकतो ह्याकडे लक्ष केंद्रित करायला त्यांनी शांतपणे बसवून समजावलं.

जेव्हा सगळे दरवाजे बंद झाल्यासारखे वाटतात, एखादा दरवाजा उघडतोच, तू प्रयत्न कर. यशा बरोबर अपयश ही पचवता यायला पाहिजे. त्यांच्या अनुभवाच्या शाळेतलं ज्ञान मला बळ देत होतं.

सगळं छानच होईल हा विश्वास देणारे, माझ्या यशापयशात माझ्या पाठिशी खंबीरपणे उभे रहाणारे आईवडील मला मिळाले होते. अखेर आशेचा एक नवा किरण सापडला आणि मी पॉलिटिकल करण्याचा निर्णय घेतला.

इंजिनीअरिंगचा लांब प्रवास

मी दहावीच्या मार्कावर पॉलिटेक्निकच्या डिप्लोमा कोर्ससाठी फॉर्म भरला (Year १९९०). पॉलिटेक्निकची अँडमिशन ही काही सोपी नव्हती तिथेही मारामार होतीच. अखेर कॉलेजेसची लिस्ट लागली. कॉलेजमध्ये पाच जागा शिल्लक होत्या आणि त्यात माझा वेटिंग लिस्टवर अठरावा नंबर होता. अँडमिशन मिळेल की नाही मनात धाकधूक होती. एक एक अँडमिशन होत होती, नंबर पुढे पुढे सरकत होता आणि माझा पार गोंधळ उडाला होता.

चार अँडमिशन झाल्या, फक्त एक जागा शिल्लक होती. माझं आठवी ते दहावी टेक्निकल असल्याने मला त्याचा फायदा झाला आणि साकोलीच्या गव्हर्नमेंट पॉलिटेक्निक कॉलेजमध्ये "डिप्लोमा इन सिव्हील इंजिनीअरिंगला" माझी अँडमिशन कन्फर्म झाली.

कोणत्याही चांगल्या कामाची सुरवात वडीलधाऱ्यांच्या आशीर्वादाने केली तर मानसिक बळ वाढते. ह्यावर माझा प्रचंड विश्वास होता. आई दादाजी मुंडीकोट्यालाच होते. तुमसरवरुन साकोलीला अँडमिशनसाठी निघण्यापूर्वी, मागच्या दोन रुममध्ये किरायाने रहाणाऱ्या काकूंचा आशीर्वाद घेण्यासाठी मी गेलो. काकूंना नमस्कार केला.

साकोलीला, मी अँडमिशनसाठी जात असल्याचं त्यांना सांगितलं. "जाओ बेटा तुम्हे अँडमिशन पक्का मिल जायेगा!" त्यांनी माझ्या डोक्यावर हात ठेवून आशीर्वाद दिला. अँडमिशन झाली तेव्हा, काकूंचे शब्द कानात पुन्हा पुन्हा ऐकू येत होते. आनंदाने उर दाटून आला होता. वडीलधाऱ्या लोकांच्या आशीर्वादात खूप ताकद असते ह्यावरचा माझा विश्वास अधिकच दृढ झाला.

आजारपणात ज्याप्रमाणे डॉक्टरकडे गेल्याबरोबर आपला अर्धा आजार बरा झाल्यासारखा वाटतो. वडीलधाऱ्या लोकांच्या आशीर्वादात तीच जादू असते त्यांचे आशीर्वाद आपल्याला सकारात्मक उर्जा पुरवतात.

तुमसरला घरी आल्यावर काकूंना मी माझी अँडमिशन झाल्याचं सांगितलं. आईला झाला असता जेवढाच आनंद मला काकूंच्या चेहऱ्यावर दिसला. स्वतःचं टेंशन बाजूला सारुन दूसऱ्यांच्या आनंदात आनंदी होता यायला पाहिजे त्यातलं समाधान मी "याची डोळा याची देह" अनुभवत होतो.

आपल्याबद्दल कुणी काय विचार करतं हे फार महत्वाचं असतं. पैसाच फक्त मदतीचं स्वरुप असू शकत नाही तर दूसऱ्यांनीदिलेला शब्दरुपी आधार ही बऱ्याचदा किमया करतो.

कूणाला दुखवून कधीच कुणी सुखी होऊ शकत नाही तर चांगले विचार करणाऱ्याच्या पाठी प्रत्यक्षात देवच उभा राहातो, आपणही नेहमी दुसऱ्यांबद्दल चांगलाच विचार करायचा. "चित्त शुद्ध तर विचार शुद्ध" संतवचनातलं सत्यच मला त्या क्षणी गवसलं होतं.

पॉलिटेक्निकला अँडमिशन घेवून इंजिनियर होण्याच्या स्वप्नाच्या दिशेने मी उंबरठा ओलांडला होता. साकोलीपासून दोनेक किलोमिटर अंतरावर आत एका छोट्याशा सेंदूरवाफा खेड्यात, गोडावून, गॅरेज वजा टिनेच्या शेडमध्ये त्याकाळी आमचं कॉलेज भरायचं. गावात रुमचं भाड कमी असल्याकारणाने मी माझ्या सहा मित्रांसोबत सेंदूरवाफा गावातचं खोली शेअर करुन राहायला लागलो. आपआपली काम आणि स्वयंपाक आम्हालाच करावा लागत होता.

नवीन अँडमिशन झालेल्या फ्रेशर्सला त्रास देण्याच्या हेतूने नवीन नवीन रॅगिंगचं फँड त्यावेळी कॉलेजमध्ये सुरु झालं होतं. छोट्या मोठ्या शककली लढवून सिनिअर्स फ्रेशर्सची रॅगिंग घ्यायचे. रॅगिंग कधी मज्जा तर कधी मनस्ताप वाढवते. रॅगिंगमध्ये अपमानजनक वागणूक, गैरवर्तनुक मिळते, खूप ऐकलं होतं त्यामुळे मनात भीतीने घरचं केल होतं.

एकदा साकोलीच्या बसस्टॉपवर हातात पतंग आणि चक्री नसताना, पतंग उडवण्याची रॅगिंग आम्हाला आमच्या सिनिअर्सकडून झाली. आम्ही दहा बारा फ्रेशर्स मुल आकाशाकडे बघत, उन्हामुळे डोळे मिचकवत, वेड लागल्यागत पतंग उडवण्याची फक्तच नक्कल करत होतो. रस्त्यावरुन येणारे जाणारे, बसमधले सगळे लोक आमच्याकडे मागे वळून वळून बघत होते, हसत होते. पागल झाले की काय? म्हणून आपआपसात कुजबुजत होते.

रॅगिंगचं समर्थन होवूच शकत नाही. ते मी करत नाही. पण नवीन मुलांची लाजाळू वृत्ती, त्यांचा भित्रेपणा, बुजरेपणा घालवण्यासाठी आमच्या सिनियर्स

कडून लढवलेली ही शकल नक्कीच होती. आमच्यातला आत्मविश्वास वाढवण्यासाठीचा सिनिअर्सने अवलंबिलेला तो मार्गच होता कदाचित जो आमच्यातल्या कूणालाच कुठलीच इजा पोहचवणारा नव्हता. आम्हाला झालेली रॅगिंग कूणाला मानसिक, शारिरीक त्रास देणारी, मनस्ताप वाढवणारी नव्हती, त्यामुळे मला त्यात गैर काहीच वाटलं नव्हतं.

पतंग, मांजाशिवाय फक्तच आकाशाकडे बघत हातवारे करुन उडवलेल्या पतंगीने, माझ्या मनातली, लोक काय म्हणतील? ची भीती तेव्हापासून दूर. उडून गेली. त्या दिवशी रुमवर येवून आम्ही सगळे ज्युनिअर्स खूप हसलो होतो. त्या घटनेनंतर माझ्यातला आत्मविकास एवढा वाढला की मी चारचौघात माझं मत धिटार्ईने मांडू लागलो. स्टेज डेअरिंग तर कमालीचं वाढल होतं.

लोक काय म्हणतील? ह्या विचारात कधीकधी स्वतःला आपण इतके गुरफटवून घेतो की एखाद्या गोष्टीबद्दल आपल्याला काय वाटतं याचा विचार करायचाच विसरतो. लोक काय म्हणतील? च्या विचारात, दोन पावलं पुढे टाकता टाकता चार पावले मागे खेचली जातात. **मला वाटते ९९% लोकांचे स्वप्न, लोक काय म्हणतील ह्या विचारसरणीत अडकल्यानेच अपूर्ण राहात असावेत.**

कुणी आपल्यावर हसलं तर काय? खूप विचार करत राहिलो तर स्टेजवर बोलण्याची भीती वाटणारचं. स्टेजवर बोलण्याचं कधी धाडसचं होणार नाही. मग स्टेज डेअरींग तरी कसं येईल? सुरवात कधीतरी करावीच लागते तेव्हा आत्मविश्वासाने टाकलेलं पहिलं पाऊल हीच आपली सुरवात असते. "एकदा चूकेल, दोनदा चूकेल!!" "हसतील त्याचे दात दिसतील" एवढ्या सकारात्मकतेने मी गोष्टीकडे बघायला लागलो. दृष्टीकोण बदलवला आणि फायदा माझाच झाला माझ्यातला आत्मविश्वास वाढत गेला.

सिनिअर्ससोबत संवाद साधला जावू लागला त्यांच्याशी ओळख्या वाढल्या. त्याचा फायदा असा झाला की मला आणि माझ्या दोन वर्गमित्रांना कॉलेज स्पोर्ट्स टिममध्ये सहभागी होण्याची आयती संधी चालून आली.

संतोष! आमच्या क्रिकेट टीमचा कॅप्टन, आमचा सिनियर लास्ट इयरला होता. जॉली नेचरचा, सतत हसणारा, हसवणारा, एकदम बिनधास्त. टिममधल्या मुलांना तो छान मार्गदर्शन करायचा. आमच्या चूका सांगून समजवायचा आम्हा सर्वांना सांभाळून घ्यायचा.

खेळ कुढलाही असो! फक्त एकट्याने चांगलं खेळून फायदा नसतो त्यासाठी संपूर्ण टीमने निष्ठेने खेळण अपेक्षित असतं. संतोष एक चांगला नेतृत्व करणारा "टिम लिडर" होता. हसतखेळत वातावरणात गाणी गुणगुणत, हरण्या-जिंकण्याचं कुठलही दडपण न ठेवता तो खेळायचा आणि संपूर्ण टिमला खेळवायचा. त्यामुळे आम्हाला जिंकण्यासाठी नाही तर आपल्या आनंदासाठी खेळायला मिळायचं.

आमची जिल्हास्तरीय क्रिकेट मॅच देवमुंढरी गावात होणार होती. पाचही नॉकआउट मॅचेस मध्ये चांगल्या चांगल्या टिमला हरवून आम्ही जिंकून ट्रॉफी घेवूनच आलो. खेळ खेळताना जिंकण्याचा विचार न करता मनसोक्त आनंद घेत संपूर्ण ताकदीनिशी खेळायचं, खेळाकडे स्पर्धा म्हणून बघितलं की जिंकण्याची शक्यता दुपटीने वाढते, हे आम्ही संतोषकडूनच शिकलो

दादाजी आम्हा पाच भावंडांना संबोधून नेहमी म्हणायचे, तुम्ही पाच भावंड, हाताच्या पाच बोटांप्रमाणे नाही तर पाचही बोटे एकवटलेली मुठ बनून राहा. त्यांच्या म्हणण्याचा अर्थ आता उलगडत होता. एक काडी तोडणं सोप्य असत पण त्याच काड्यांची मोळी बांधली तर!! ती तुटता तुटत नाही, शाळेत शिकलेल्या "एकीच बळ" कथेचा भावार्थ आता उलगडत होता. "दादाजींच्या शब्दात मुठ म्हणजे ती मोळीच होती" आणि तेच क्रिकेट टिम कॅप्टन संतोष कडूनही शिकायला मिळालं.

संतोषच्या टिम स्प्रिरीटचा माझ्यावर खूप प्रभाव पडला आणि परिपूर्ण संघ कसा तयार करायचा, हे मी संतोषकडून शिकलो. सोशल मिडियाच्या माध्यमातून मी अनेक संपर्कात नसलेल्या जून्या मित्रांना शोधण्यात यशस्वी झालो. फेसबुकच्या माध्यमातून मी संतोषला ही शोधून काढलं. एवढ्यातच (२०२२) मध्ये भारतात आलो असताना, दिल्लीत संतोष आणि मी दोघेही भेटलो. आम्ही जवळजवळ तीस वर्षांनंतर भेटलो होतो, आजही तो तसाच आहे, त्याच्यात काहीच बदल झाला नव्हता. त्याला भेटून मला खूप आनंद झाला.

या सगळ्यातून मी एक बोध घेतला. आपल्या नावाचं सार्थक करायचं. आई म्हणायची "आकाशातल्या ताऱ्यांवर राज्य करणारा, ताऱ्यांचा राजा तारेंद्र". दूसऱ्यांवर राज्य करण्यापेक्षा सगळ्यांना सांभाळून घेण्यातली मजा काही औरच असते. त्यादिवशी एक गोष्ट मनात ठरवली. आपलीही एक टिम बनवायची आणि त्याचं नेतृत्व करायचं. सगळ्यांना सोबत घेवून चालायचं मग ते भाऊ असो कुटूंब असो मित्र असो किंवा एखाद सामाजिक कार्य असो.

"इंजिनिअरिंग ड्रॉइंग" म्हणजे इंजिनिअरिंग अभ्यासक्रमाचा आत्माच म्हणावा लागेल. अभ्यासक्रमाचा अतिशय महत्वाचा विषय. मला ड्रॉइंगची आवड होती. बाकी मित्रांना ड्रॉइंगचा फार कंटाळा यायचा, मी त्यांचे ड्रॉइंग काढून द्यायचो ते मला त्याचा मोबदला द्यायचे.

मला एका ड्रॉइंगसाठी एक रुपया मिळायचा. ह्या सगळ्यात, दुहेरी फायदा माझाचं व्हायचा. त्यांचे ड्रॉइंग काढून देत असताना, अनेकदा ते माझ्या वाट्याचे काम ही उरकून घेत, त्यामुळे मला कामांपासून सुटका मिळायची, कधीकधी पिच्चर दाखवायचे तर कधी मला त्यांच्याकडून हॉटेलचा नाश्ताही मिळायचा. माझा ड्रॉइंगचा छान सराव होत होता. कॉलेजमध्ये टिचरही माझ्या ड्रॉइंगचं कौतुक करायचे. साहजिकच होतं, तुम्ही एखादी गोष्ट आवडीने, मन लावून, पोटतिडकीने, सातत्याने करता तर त्यात तुम्ही पारंगत होताच.

"प्रॅक्टिस मेक्स मॅन परफेक्ट" हे वाक्य तिथेच माझ्या मनावर कोरल्या गेलं.

जास्त अभ्यास करण्यापेक्षा, कमी वेळात कसा चांगला अभ्यास करता येईल ह्याकडे मी माझं लक्ष वेधलं. संकल्पना स्पष्ट करून लक्षपूर्वक अभ्यास करायची कला मी हळूहळू आत्मसात करायला लागलो.

कॉलेजचे ते दिवस स्वप्निल स्वप्नात रमण्याचे दिवस होते. हातातून लवकर निसटले. दोन वर्षे कसे संपले कळलं देखिल नाही. आपला स्कोर चांगला असला की आपल्याला कॉलेज बदलण्याची पुन्हा एकदा संधी मिळते. माझ्या एक दोन मित्रांनी केलेलं असल्याने मी प्रयत्न करायचं ठरवलं. योगायोगाने पहिल्याच प्रयत्नात माझी पॉलिटेक्निकच्या तिसऱ्या वर्षासाठी, नागपूरच्या "गव्हर्नमेंट पॉलिटेक्निक कॉलेज" मध्ये अँडमिशन झाली.

आयुष्य हे चॅलेंजेसने भरलेलं असलं की जगण्याला प्रेरणा मिळते. शिक्षणाच्या दृष्टीकोनातून खेडयातलं आणि शहरातलं शिक्षण, वातावरण ह्याचा आपल्या व्यक्तित्व विकासावर बराच फरक पडतो. हे जाणून होतोच. इथे मला पहिल्यांदाच होस्टेलवर रहावं लागणार होतं.

माझी नागपूरच्या पॉलिटेक्निक कॉलेजमध्ये तिसऱ्या वर्षाला अँडमिशन अशी ही मधूनच झालेली असल्याने सहजासहजी कुणीच पटकन मला आपल्या ग्रुपमध्ये सहभागी करून घेणार नाही हे मी गृहितच धरल होतं. सर्वांचे ग्रुप पहिले

पासूनच ठरलेले होते. पूर्वीपासूनच अशा परिस्थिती हाताळण्याची एवढी सवय झाली होती की मनात भिती नावाच्या गोष्टीला मी थाराच देत नव्हतो.

शहरी वातावरणात वाढलेली मुल, खेड्यातल्या किंवा छोट्या शहरातून आलेल्या मुलांना तसाही भाव कमीच देतात. नागपूरच्या पॉलिटिकिन कॉलेजमध्ये मला हे आल्या आल्या जाणवलं. शहरात मुलामुलींच्या राहाण्या, वागण्या, बोलण्याच्या पद्धतीत वेगळाच स्मार्टनेस होता. टापटीप कपड्यांमधले, कॉलेजमध्ये महागड्या गाड्या घेवून येणारे, श्रीमंत सुखवस्तू घरातले मुलं कुठे? आणि मी कुठे? माझ्याजवळ ह्यातलं काहीच नव्हतं.

मोजकेच दोनतीन ड्रेस मला आलटून पालटून घालावे लागायचे. फाटक घालावं पण नेटकं घालावं म्हणतात त्याप्रमाणेच कपड्यालत्याने तसा निटनिटका राहायचो. दिखावा दाखवण्यासाठी ना माझ्याजवळ पैसा होता ना ते संस्कार ना माझा तो स्वभाव होता.

आयुष्यात जे काही करायचं ते मेहनत घेवून स्वबळावर करायचं होतं. स्वतःच्या आयुष्याला आकार स्वतःलाच द्यायचा होता. बॅक बॅचर्सच्या गर्दीचा हिस्सा होऊन मला राहायला कधीच आवडलं नव्हतं. जिथे कुठे जायचं तिथे आपलं नाव कमवायचं आणि त्यासाठीचा एकमेव रस्ता अभ्यासाच्या दारातून जात होता.

कौन कहता है आसमां मे सुराग नही हो सकता

एक पत्थर तो तबियतसे उछालो यारो.

(दुष्यंत कुमारांच्या कवितेच्या ओळी मला खूपच समर्पक वाटतात)

"सर्वसामान्य माणसाने देखिल ठरवून प्रयत्न केले तर तो यशस्वी होतोच".

नवीन कॉलेजमध्ये मधूनच आलेल्या मला आता माझी स्वतःची ओळख तयार करायची होती. मी कॉलेजमध्ये अभ्यास करून जाऊ लागलो. वर्गात उद्या शिकवले जाणारे टॉपिक्स मी आधीच वाचून जावू लागलो त्यामुळे मला ते लवकर समजायचे आणि टिचर्सने विचारलेल्या प्रत्येक प्रश्नाला माझा हात वर असायचा.

अगदीच सर्वसाधारण दिसणारा, खेड्यातून आलेला, बारकासा मुलगा हुशार आहे माझी वर्गात बऱ्यापैकी ओळख होत होती.

शहरातल्या मॉडर्न, डेअरिंग, डॅशिंग, स्मार्ट, हिरोगिरी करणाऱ्या मुलांमुलींच्या नजरेत माझी छबी हळूहळू बदलायला लागली. आईवडिलांच्या

पैशावर मौजमजा करणारे सगळेच होते, मी मात्र स्वकर्तृत्वावर नाव कमवायचं ठरवत गेलो.

वर्गात असे अनेक बॅकबॅचर्स होते. प्रत्येकाला कशाचा ना कशाचा न्युनगंड होता. उंची, लड्डपणा, बारिक, कूणाला रंगाचा, तर कुणात आत्मविश्वासाची कमी. हुशार, अभ्यासू असूनही चारचौघात बोलायचं धाडस नसल्या कारणाने मागे पडलेले ही वर्गात अनेक होते.

व्यक्तिमत्व विकास (Personality development) वगैरे, असला काही प्रकार तेव्हा अस्तित्वात नव्हता आणि असेल तरी आम्हाला ते माहिती नसावं. खेड्यापाड्यातून अति दुर्गम भागातून आलेले अति मागासवर्गीय मुलं कॉलेजच्या गर्दीत कुठेतरी हरवले होते.

अशा ह्या माझ्या मित्रांसाठी काहीतरी करावं मनोमन वाटत होतं. "उगवत्या सूर्याला तर सगळेच नमस्कार करतात आपण मावळतीच्या सूर्याला पण धन्यवाद देवून उद्या येण्यासाठी प्रार्थना करायला पाहिजे". कमजोर बाजू असलेल्यांना मदत कर, त्यांनाही सोबत घेवून पुढे जा. तुझं चांगलच होईल, आईने सतत हाच विचार माझ्या मनावर बिंबवला होता.

"मूर्तीकार मूर्ती घडवतो, मातीच्या गोळ्याला आकार देवू तसा आकार दिला की सुंदर सुबक मुर्ती तयार होते". त्याचप्रमाणे जन्मतः कुणीच परफेक्ट नसतं. आपल्यात बदल करुन परफेक्ट होण्याच्या दिशेने स्वतःच स्वतःची पावल उचलावी लागतात. गरज असते "तू चाल गड्या तुला रं गड्या भिती कशाची म्हणणाऱ्या एखाद्या हाताची". मला त्यांचा तो हातच व्हायचं होतं.

मी मित्रांशी संवाद साधु लागलो, त्यांच्या कमजोर बाजूंवर त्यांच्याशी बोलून चर्चा करुन त्यांच्यात असलेल्या गुणांना उभारी देवू लागलो. काही समजलं नाही की त्यांना, समजावून सांगू लागलो. अभ्यासात मदत करू लागलो.

ड्रॉइंग समजावून सांगायचो. प्रोजेक्ट्समध्ये त्यांना मदत करायचो. अभ्यासातल्या त्यांच्या अडीअडचणी दूर करताना माझ्या संकल्पना अधिकाधिक स्पष्ट होवू लागल्या. ह्याचा मला फायदाच होत होता. लाजच्या, बुजच्या मुलांचा आत्मविश्वास वाढायला लागला, हळूहळू त्यांच्यातला, न्युनगंड दूर व्हायला मदतच झाली.

कॉलेजमध्ये, आता माझी एक टिम तयार झाली होती. मी त्या टीमचं नेतृत्व करत होतो. माझ्या व्यक्तिमत्व विकासाचा हा अनमोल पैलू मला टिम मॅनेजमेंटमुळे गवसला. आयुष्यात ह्याचा मला खूप फायदा झाला.

त्याच वेळेला शाहरुख खानचा "राजू बन गया जटलमॅन" सिनेमा आला होता. डिप्लोमा इन सिविल इंजिनरींग नुकताच पास आऊट झालेला सिनेमातला हिरो शाहरुख खान, आम्हाला आमच्यातलाच एक वाटला.

क्लासमधल्या सगळ्याच मुलामुलींनी मिळून आम्ही एकत्र सिनेमा बघायला जायचं ठरवलं. सिनेमाला खूप गर्दी होती. खूप प्रयत्नांनी, तिकिट्स मिळाल्या, पण मिळालेल्या तिकिट्स वेगवेगळ्या जागेच्या होत्या. सगळ्यांना एकत्र बसता यावं, मजा करता यावी मला मनापासून वाटत होतं. मी एक शककल लढवली. टॉकीजमध्ये बसलेल्या सगळ्या लोकांना इकडे तिकडे हलवून क्लासमधल्या माझ्या सगळ्या मित्रमैत्रिणींना एकत्र बसवलं आणि आम्ही सर्वांनी मिळून एकत्र बसून सिनेमा बघितला.

गोष्ट छोटी होती, पण त्यातून मिळालेला आनंद खूप मोठा होता. छोट्या छोट्या गोष्टीतून आनंद घ्यायला, सर्वांना एकत्र घेवून, क्षण जगायला, सोबत घालवलेले क्षण वेचायला मला खूप आवडायचं. मनाच्या हळव्या कण्यात जपून ठेवलेल्या त्या आठवणी, जणू उत्तराच्या बंद कुपीतल्या सुगंधासारख्या वाटतात. आजही मला आनंद देवून जातात. ह्या आठवणी म्हणजे अनमोल ठेवा वाटतो मला आयुष्याचा.

कॉलेज सायंस एक्झिबिशनमध्ये प्रॉजेक्ट बनवायचं होतं. हे ग्रुप प्रॉजेक्ट असणार होतं. अशाचं माझ्या लाजच्या बुजऱ्या, मनात न्युनगंड जपलेल्या वर्गमित्रांना घेवून, मी सायंस एक्झिबिशनमध्ये "ऑटोमॅटिक इलेक्ट्रिक ब्रिज" बनवायचं ठरवलं. मी ह्या प्रॉजेक्टचं नेतृत्व करत होतो. माझ्या मामेभावाने रवीने मला ह्या प्रॉजेक्ट मध्ये बरीच मदत केली होती. टेपरेकॉर्डरच्या छोट्या मोटर वापरून आम्ही ब्रिज बनवला.

आम्ही बनवलेला "ऑटोमॅटिक इलेक्ट्रिक ब्रिज" सर्वांच्याच पसंतीस उतरला आणि पाहता पाहता कॉलेजमध्ये चर्चेचा विषय बनला. आमच्या टिमला पहिला पुरस्कार ही मिळाला होता. एक "टिम लिडर" म्हणून माझ्या दृष्टीने मी मिळवलेली ही खूप मोठी उपलब्धी होती.

सायंस एक्झिबिशननंतर कॉलेजमधले सिनियर ज्युनियर विद्यार्थीच नाही तर, पॉलिटेक्निकमधला संपूर्ण शिक्षकवर्ग, बरोबरच अख्ख डिपार्टमेंट मला "हाच तो तारेंद्र!" म्हणून माझ्या नावाने ओळखू लागले. माझ्या कौशल्याची छाप इतरांवर एवढी पडली की माझी हुशार विद्यार्थ्यांमध्ये गणना होवू लागली. कॉलेजमधले हूशार विद्यार्थी माझ्या मागेपुढे फिरू लागले. माझी मदत घ्यायला कधीकधी तर ते माझ्या होस्टेलवर ही येवू लागले.

वाढत्या वयात मुलांमुलींमध्ये एकमेकांप्रती आकर्षण, ही अगदीच सर्वसामान्य गोष्ट. मुलींना आपल्याकडे आकर्षित करुन घेण्यासाठी मुल आपल्याजवळचा पैसा, महागडी गाडी, ह्याचा आधार घेत, मुलींना पाठ्या देत माझ्याकडे ह्यातलं काहीच नव्हतं. होती ती फक्त माझी सद्दिविवेकी बुद्धी आणि माझं कौशल्य.

मुलामुलींमधल्या मैत्रीचं त्या काळी फार अप्रुप वाटायचं. आमचं प्रॉजेक्ट यशस्वी झालं आणि आता मुलीच माझ्या मागेपुढे फिरायला लागल्या. कॉलेजच्या सुंदर सुंदर मुली मला आता भाव द्यायला लागल्या, मुली स्वतःहून बोलायच्या तेव्हा हिरो असल्याची डॅशिंगफिलिंग यायची. मुल मुली मैत्रीच्या बंधनात जोडले जावूच शकतात. एका मुलाची मुलीशी मैत्री असूच शकते त्यात गैर काहीच नाही. मीच माझा स्वतःचा कॉन्फिडन्स बिल्ड करण्यात यशस्वी झालो होतो.

मला माझं स्वतःचं, एक स्टेटस ह्या कॉलेजमध्ये मिळालं. नागपूरच्या कॉलेजमधलं एक वर्ष चुटकीसरशी संपलं. पॉलिटेक्निकच्या शेवटच्या वर्षाची परीक्षा संपली होती आणि आता रिझल्ट लागेपर्यंत जवळजवळ दोन महिन्याचा वेळ माझ्याजवळ होता..

आमच्या गावातले शरद ढबाले काका मिलिट्रीमध्ये होते. त्यांच्या शिस्तबद्ध आयुष्याचा माझ्यावर चांगलाच प्रभाव होता. त्यांची पोस्टिंग नागपूरलाच होती. मी शरद काकांकडे गेलो, कुठे नोकरीचं काही होवू शकते का? म्हणून विचारलं. शरद काकांनी माझी एका बिल्डरसोबत ओळख करवून दिली. त्यासाठी ते मला त्यांच्या सायकलवर बसवून पाच दहा किलोमीटर अंतरावर बिल्डरच्या ऑफिसमध्ये घेवून गेले होते. माणसाच्या माणूसकीतला जीवंतपणा उघड्या डोळ्यांनी मी बघत होतो.

हृदयशुन्य लोकांची तशी फार गाठभेट झाली नव्हती. "आपण चांगलं तर जग चांगलं" या विचारतत्वावर मी चालत असल्याने मदतीला धावून येणारे

अनेक हात पुढे असायचे. रिझल्ट लागण्याअगोदर, नागपूरला दोन, महिने एका ठिकाणी कन्स्ट्रक्शन साईटवर साईट सुपरवायझरचं काम करायला मला मिळालं. सिव्हिल इंजिनिअरिंगच्या फिल्ड वर्कचा छोटासा पहिलावहिला अनुभव मला शरद काकांमुळे मिळाला होता.

मी पॉलिटेक्निकला बाहेरगावी शिकत होतो तेव्हा बालू जीतूच्या मदतीला तुमसरला शिफ्ट झाला होता. जीतूने चक्कीचे काम चांगलेच आत्मसात केले होते. जितूला अभ्यासाला वेळ मिळावा म्हणून आणि चक्की बंद राहू नये म्हणून दादाजी बऱ्याच वेळा तुमसरला येऊन चक्की चालवायचे. चक्कीच्या कुरबुरी चालूच होत्या. दळण दळता दळता चक्की मध्येच बंद पडली की, कधी कधी दादार्जींना जीतूला कॉलेजमधून बोलवून आणावं लागायचं. कारण चक्की खोलण्यासाठी सुद्धा दोन माणसं लागत होते.

स्वतःच्या भवितव्याचा पाठलाग आपण स्वतः कसा करायचा हे कदाचित आम्हाला कळायला लागलं होतं त्यामुळेच आमचा कॉन्फिडन्स अधिकाधिक वाढीस लागला होता.

नांदेड येथे अभियांत्रिकी पदवी

पॉलिटेक्निक रिझल्ट लागला मी ६८% टक्क्यांनी डिप्लोमा इन सिविल इंजिनीरिंग पास झालो होतो. आता मला, Bachelor of Engineering (बीई) करायचं होतं. बीईची अॅडमिशन ८०% पर्यंत क्लोज होते, ज्ञानेश्वर मदनकर नावाच्या मित्राने मला सांगितलं होतं तेव्हा खऱ्या अर्थाने सत्य वस्तुस्थिती कळली होती. त्यावेळी महाराष्ट्रात केवळ आठ गव्हर्नमेंट इंजिनिअरिंग कॉलेजेस होते. प्रायव्हेट कॉलेजची ४० हजार फीस आवाक्याबाहेर होती. गव्हर्नमेंट आणि प्रायव्हेट कॉलेजच्या फीस मध्ये बरीच तफावत असल्या कारणाने, सरकारीमध्येच नंबर लागला तर इंजिनिअरिंग करू शकणार होतो.

मनात उच्च शिक्षणाची आस कायमच असल्याने कुठल्याही परिस्थितीत माघार घ्यायची नाही प्रयत्न करत रहायचं ठरवलं.

मी पॉलिटेक्निक पास झालो होतो. पास झालेल्या मुलांच्या यादित गॅंझेटमध्ये माझा रोल नंबर ही होता. शेवटच्या वर्षी साकोलीवरून ट्रांसफर झालेला विद्यार्थी असल्याने, बाकी सर्व विद्यार्थ्यांची मार्कलिस्ट कॉलेजमध्ये आली परंतु माझी मार्कलिस्ट कॉलेजमध्ये आलेली नव्हती. त्यामुळे माझी कॉलेजची टीसी (TC) पण मला मिळाली नाही.

बीईचा फॉर्म भरायची शेवटची तारिख जवळ येत होती. माझ्या मार्कलिस्ट आणि (TC) ट्रांसफर सर्टिफिकेटचा थांगपत्ताही नव्हता. जसजशी तारिख जवळ येवू लागली, तसतशी माझी धाकधुक अधिकच वाढत होती. कॉलेजमध्ये जावून वारंवार विचारपूस करूनही काहीच फायदा नव्हता. बीईचा फॉर्म भरण्यासाठी लागणारे आवश्यक पॉलिटेक्निकचे कोणतेच डॉक्युमेंट्स माझ्याजवळ नव्हते. पॉलिटेक्निकचं शिक्षण बोर्ड मुंबई असल्याने प्रोसेस मध्ये बराच वेळ लागत होता. माझ्याजवळ थांबण्यासाठी तेवढा वेळही नव्हता.

बीईचा फॉर्म भरण्यासाठी, मुंबईला निघण्यापूर्वी मी कॉलेजमध्ये गेलो. बीईचा फॉर्म भरण्यासाठी आवश्यक असलेलं कुठलचं डॉक्युमेंट माझ्याजवळ नसल्याच सांगितलं. कॉलेजमध्ये रिझल्ट आला नसल्याने त्यांनी माझी TC घ्यायचं नाकारलं. माझ्या सर्टिफिकेटशिवाय मला, अँडमिशन मिळणं अशक्य होतं. अखेर त्यांना विनंतीकरून, मी माझं नाव असलेल्या गॅझेटच्या पानाची झेरॉक्स कॉपी मागितली. माझ्या नावावर मार्क करून त्यांनी कॉलेजचा स्टॅम्प आणि सही करून ती गॅझेट कॉपी मला दिली. कॉलेजच्या स्टॅम्पमुळे डॉक्युमेंट खरा असल्याची ओळख पटवून फॉर्म भरावा लागणार होता. त्याशिवाय माझ्याजवळ दुसरा कुठला पर्याय ही नव्हता. तो एकमेव डॉक्युमेंट घेवून मी मुंबईला जायचं ठरवलं.

मुंबईत ओळखीच आमचं कुणीच नव्हतं. कृणाला सोबत न्यायचं प्रश्न होताच. नागपूरला राहाणारे मारोती मामा रेडीओ मेकॅनिक होते दूसऱ्यांच्या दुकानात काम करायचे. चार पाच दिवसांची सुट्टी तशी त्यांना परवडणारी नव्हती. मामाचा माझ्यावर खूप जीव होता, मामाने माझ्या एका शब्दावर सुट्टी टाकली. मामा माझ्यासोबत मुंबईला यायला तयार झाले.

फोन वगैरेची सुविधा त्याकाळी नव्हतीच. मुंबईला जायच्या पहिले आईला भेटणं गरजेचं होतं. दुपारी दोन वाजता आम्ही नागपूरहून मामाच्या दुचाकीने निघालो. नागपूर, भंडारा, तुमसर करत प्रवास सुरु होता, मुंटीकोट्याला पोहचायला रात्रीचे नऊ वाजले. आई-दादाजींना पुढल्या शिक्षणाचा प्लॅन सांगितला आणि आईने बिनधास्त जा म्हणून मंजुरी दिली. माझ्याजवळ मोजकेच एक दोन ड्रेस होते ते आईने रात्रीच धुवून वाळत टाकले.

सकाळी निघायचं होतं. सकाळी निघायच्या पहिले आईने मला साडेपाचशे रुपये दिले. एवढ्या अडीअडचणीत आई कसे पैसे जमवायची, कुणास ठावूक पण आयत्यावेळी मात्र आमची गरज भागवायची. पैसे नाहीत म्हणून कधी शिक्षणासाठी माघार घ्यावी लागली नाही. आईचं व्यवस्थापण आणि तिची काटकसर खरचं वाखाणण्याजोगी होती.

आम्ही सकाळी आठ वाजता मुंटीकोट्यावरून निघालो आणि दुपारी तिन वाजताच्या विदर्भने मुंबईला रवाना झालो. नागपूर ते मुंबई रेल्वे तिकीट १०० रुपये वगैरेच होती. जनरल डब्ब्यात रात्रभर धक्के खात कसेबसे मुंबईला पोहचलो. मी या आधी मुंबईला फक्त एकदा कॉलेजच्या स्पोर्ट्स टिमसोबत गेलेलो होतो.

मुंबईत तेव्हा आमचे कुणीच ओळखीचे किंवा नातेवाईक राहात नव्हते. प्रश्न पडला आता कसं करायचं? कुठे रहायचं?

कॉलेजमधून स्पोर्ट्स टिमसोबत खेळायला गेलो असताना बदलापूरला रहाणाऱ्या एका मित्राच्या घरी गेल्याच आठवलं. मी कॉलेजचा मित्र तुषार देशमुखच्या घरी जायचं ठरवलं. फोनची सुविधा नव्हतीच, त्यामुळे मी येतोय म्हणून कळवूच शकत नव्हतो. मुंबईला पोहचलो आणि सकाळी सकाळी सरळ तुषारच्या घरी जावून धडकलो. मुंबईच्या लोकलची गर्दी, रस्त्यावरची भीडभाड माझ्यासाठी नवीन होती. खूप गोंधळलो पण मला त्यावेळी त्याने खूप मदत केली.

जीवाला जीव देणारी, माणूसपण जपणारी माणसं आयुष्यात अवघड परिस्थितीतही जगण्याची ताकद देतात ह्याचा प्रत्यय पावलोपावली येत गेला.

सोमवारी, शेवटच्या दिवशी फॉर्म भरला. बाबूने मार्कशीट आणि ट्रान्स्फर सर्टिफिकेट (TC) नसल्याने फॉर्म घ्यायचं नाकारलं. खूप विनंती केली, त्यांना गॅझेटची कॉपी दाखवली, खूप मनधरणी करावी लागली तेव्हा अखेर बाबूने फॉर्म स्वीकारला.

शुक्रवारी अँडमिशनच्या प्रोसेसमध्ये मार्कलिस्ट जवळ असणं गरजेचं होतं. फक्त गॅझेटच्या भरवशावर अँडमिशन मिळाली नसती. अँडमिशनच्या इंटरव्यूच्या पहिले नागपूरला येवून मार्कलिस्ट किंवा TC घेवून जाण काही केल्या शक्य नव्हत कारण मार्कलिस्ट कॉलेजमध्ये गेलीच नव्हती.

खूप विचारांती, मी थेट मुंबई बोर्ड गाठलं. तुम्हाला तुमच्या हाती, आम्ही अशी इथे मार्कलिस्ट देवू शकत नाही. तुमची मार्कलिस्ट तुमच्या कॉलेजमध्येच येईल, वाट बघा! बोर्डातल्या ऑफिस स्टाफकडून मला सांगण्यात आलं. माझीच मार्कलिस्ट मिळण्यासाठी मला खूप विनवण्या कराव्या लागत होत्या.

सरकारी कार्यालयात काम करणाऱ्या नोकरदार वर्गाला, तिथले नियम पाळणे बंधनकारक असतात. कधीकधी नियम, अटीची नियमावली एवढी मनस्ताप वाढवणारी असते तरी कुणाच्याच अडीअडचणी इथे विचारात घेतल्या जात नाही. डोकं बधिर पडायची वेळ आली होती. काय करावं काहीच सुचत नव्हतं. बाबू लोकांनी मला जायला सांगितलं. ज्या कामासाठी आलेलो होतो, तेच काम असं अर्धवट सोडून बाहेर कुठे आणि कसा जाणार होतो.

"प्रयत्नांनी दगडाला पाझर फुटतोच" ऐकलं होतं. मी तिथेच बसून राहीलो. अधूनमधून बाबूच्या खिडकीजवळ जावून यायचो आणि पुन्हा तिथेच

बसायचो. जेवढ्या वेळा गेलो तेवढ्या वेळा, "आम्ही काहीच करू शकत नाही!!" हेच उत्तर मिळालं. काहीच मार्ग सापडत नव्हता. दुपारचे चार वाजत आले होते आणि माझं लक्ष समोरून चालत येणाऱ्या माझ्या नागपूरच्या कॉलेजच्या एका सरांवर पडलं. त्यांच्याशी माझा फार परिचय नव्हता, पण चेहऱ्याने मी त्यांना ओळखत होतो. जणू देवच धावून आलाय असं त्याक्षणी वाटलं.

आशेचा एक किरण पुन्हा मनात प्रज्वलित झाला. मी माझी सगळी परिस्थिती त्यांना समजावून सांगितली. सर, मला शिक्षण बोर्डातल्याच एका वरिष्ठ अधिकाऱ्याकडे घेवून गेले. गॅझेटमध्ये पासच्या यादीत माझ नाव बघून, त्यांच्या मदतीने मला माझी ड्युप्लिकेट मार्कलिस्ट मिळाली. अँडमिशनसाठी ड्युप्लिकेट मार्कलिस्ट हा पर्याय शिक्षण बोर्डातल्या कुणीच सांगितला नाही, ह्याचं खरंच वाईट वाटलं होतं.

शुक्रवारी कॉलेजेसची अँडमिशन लिस्ट लागणार होती. बारावीनंतर बीई पण पॉलिटेक्निक झालेल्या मुलांसाठी इंजिनिअरिंगच्या सेकंड इअरला डायरेक्ट अँडमिशन असते. पॉलिटेक्निकच्या मुलांसाठी त्या वेळेस ८० जागा राखीव असायच्या. वेटिंगलिस्टवर माझा १८० वा नंबर होता. एका एका मुलाची अँडमिशन होत होती तसतशी माझ्या मनात धाकधूक वाढत होती. अखेर नांदेडच्या कॉलेजमध्ये पाच जागा शिल्लक राहिल्या होत्या.

नांदेडच्या कॉलेजमध्ये तरी अँडमिशन मिळावी शेवटची आशा उरली होती. नांदेडच्या कॉलेजमध्ये "सिव्हील वॉटर मॅनेजमेंट" या ब्रँचसाठी अँडमिशन प्रोसेस सुरु झाली.

"सिव्हील वॉटर मॅनेजमेंट"मध्ये बीईची डिग्री घेतलेल्या मुलांना MPSC ची परीक्षा देता येत नाही हे खरं असलं तरी, हा एक पॉईंट उचलून धरत, माझा मित्र मदनकर आणि मी आम्ही दोघांनी जोरात चर्चा सुरु केली. माझी परिस्थिती त्यावेळी "नरो वा कुंजरोवा" महाभारतातल्या युधिष्ठिरासारखी झाली होती. पाहाता पाहात ही गोष्ट हॉलमध्ये वाऱ्यासारखी पसरली. चर्चेला उधाण आलं आणि अँडमिशन घेणाऱ्या मुलांची "इकडे आड तिकडे विहीर" अशी द्विधा मनस्थिती झाली.

माझं बोलणं खरं होतं, त्यात माझा फायदा करून घेण्याच्या विचाराने आम्ही फक्त चर्चा रंगवली होती. जर एवढं शिकून MPSC ची परीक्षा देताच येणार नसेल, तो मार्ग बंद होणार असेल, तर ह्या ब्रँचमध्ये अँडमिशन घेवून

फायदा काय? म्हणत बरेच जण अँडमिशन घ्यायला टाळायला लागले, काही तर, प्रायव्हेट इंजिनिअरिंग कॉलेजमध्ये जावू ह्या विचाराने घरी ही निघून गेले आणि तेवढ्यात माझं नाव अनाऊंस झालं.

मला अँडमिशनच्या इंटरव्ह्यूसाठी आत बोलवण्यात आलं. माझ्याजवळ ओरीजनल मार्कशीट आणि TC नसल्या कारणाने त्यांनी मला अँडमिशन घ्यायची नाकारली. तोंडचा घास हिरावला जातो की काय असं वाटायला लागलं. मदनकर आणि मी आम्ही दोघांनीही सिलेक्शन कमेटीतल्या मॅबर्सला खूप विनवण्या केल्या.

परिस्थितीला प्रत्यक्षपणे मी जबाबदार नव्हतो, तरी सतराशे साठ भानगडींना सामोरे जात होतो. खूप विनवणी करावी लागली अखेर ड्युप्लिकेट मार्कशीट बघून कुठल्याही परिस्थितीत मंगळवारपर्यंत TC सबमिट करा असं सांगून, नांदेडच्या सिव्हिल वॉटर मॅनेजमेंटमध्येमाझी अँडमिशन झाली.

"शेवट गोड तर सगळंच गोड" प्रमाणे, खूप प्रयत्नांती सुयोग्यपणे सगळं पार पडलं होतं माझी अँडमिशन झाली होती. लगेच दुसऱ्या ट्रेनने नागपूरला आलो. कॉलेजमध्ये TC साठी अर्ज केला. ड्युप्लिकेट मार्कलिस्टचं प्रकरण ऑफिसमधल्या बाबूंसाठी आश्चर्यकारक होतं.

मी सगळा प्रकार त्यांना सांगून पटवून दिला. अखेर मला माझी ओरीजनल मार्कलिस्ट कॉलेजमध्ये येण्यापूर्वी, कॉलेजमधून मला माझी TC मिळाली होती. नागपूरवरून सोमवारी निघून मी मंगळवारला नांदेडच्या इंजिनीरिंग कॉलेजमध्ये "सिव्हिल वॉटर मॅनेजमेंटडिपार्टमेंट" मध्ये माझी TC सबमिट केली.

एखादी गोष्ट आपल्याला मिळावी म्हणून मनापासून इच्छा केली तर आपला आपल्यावरचा विश्वासच ती गोष्ट आपल्याला मिळवून देण्यासाठी प्रयत्नशील ठरते.

हजारो निराशेच्या गोष्टीत एक अमर आशा लपलेली असतेच असते आणि ती अमर आशा म्हणजे आपलाच आपल्यावरचा प्रबळ विश्वास असतो.

"किसी चिज को शिदतसें चाहो तो सारी कायनात, तुम्हे उस चिजसे मिलाने में जूट जाती है" शाहरुख खानच्या सिनेमातील हा डायलॉग मला, माझ्या अँडमिशनची प्रोसेस पुन्हा पुन्हा आठवून देतो.

अनुभव माणसाचा प्रथम गुरु असतो. एका एका मार्कासाठीची ओढाताण आम्ही प्रत्यक्ष अनुभवत होतो. अर्धवट अभ्यासावर परीक्षा देण्यापेक्षा,

अभ्यासाला वेळ मिळावा म्हणून जीतूने त्यावर्षी बारावीत ड्रॉप घेतला. जीतूच्या ड्रॉप घेण्याच्या निर्णयाचं घरात स्वागतच झालं. आईनेही त्याच्या निर्णयाला पाठिंबा दिला.

दुपारी चक्की चालवून रिकाम्या वेळेत अभ्यास असा जीतूचा नियमित दिनक्रम असायचा. ८०% गुण घेवून जीतू नाईट कॉलेजमधून पहिला आला होता. अभ्यासातलं सातत्य, सराव, जोडीला कठोर परिश्रम त्याच्या यशाचं गमक होतं. त्याला फार अँडमिशनसाठी योगायोगाने झगडावं लागणार नव्हतं. हव्या त्या कॉलेजमध्ये सहज अँडमिशन मिळाली असती.

माझा नांदेडच्या इंजिनीरिंग कॉलेजमध्ये नंबर लागला होता. जीतूची, नागपूरच्या VRCE College मध्ये अँडमिशन प्रोसेस सुरु होती. दोघांचा दोन ठिकाणचा खर्च कसा झेपणार? खूप विचारांती जीतूने नांदेडच्या कॉलेजमध्ये अँडमिशन घ्यायचं ठरवलं. वाट्याला आलेली परिस्थिती तडजोड करायला शिकवत होती. वरवरचा विचार न करता सखोल, समजूतदारपणे विचार करुन निर्णय घ्यावे लागत होते.

आईवडिलांनी दिलेले संस्कार आम्हाला निर्णय घेण्यासाठी सक्षम बनवत होते. आई दादाजी आम्ही घेतलेल्या सगळ्याच निर्णयात आमच्या सोबत असायचे. नांदेडच्या गव्हर्नमेंट इंजिनिअरिंग कॉलेजमध्ये कम्प्युटर इंजिनिअरिंगला जीतूची अँडमिशन अगदी सहज झाली.

माझ्या अँडमिशनचे चार हजार आणि जीतूचे चार हजार, नांदेडला जाण्यासाठी लागणारा प्रवासाचा, तिथे राहाण्याचा खर्च, असे जवळजवळ दहा हजार रुपये आम्हाला, त्या एका महिन्यात लागणार होते. आईने ते पैसे कुणास ठावूक कुठून जमवले होते. आईला विचारल्यावरही आई ह्याबाबत, कधीच सांगायची नाही.

आईचे गावात सर्वांशीच आपुलकी, जिव्हाळ्याचे संबंध होते. कुणाचं आळंतपण बाळंतपण, दवाखाना, अडीअडचणीला आई त्यांच्या मदतीला धावून जायची. आईचा पैशाच्या बाबतीतला व्यवहार गावातल्या सगळ्या लोकांना माहिती असल्याने वेळप्रसंगी अडचणीला लोक मदत करत असावे असा माझा फक्त अंदाज होता.

आईने तेव्हा, सोन्याचं डोळ-डोरलं असलेल काळ्या मण्यात ओवलेलं तिच्या गळ्यातलं मंगळसुत्र, गहान ठेवून पैसे आणले होते. सौभाग्याचं प्रतिक

असलेला गळ्यातला एकमेव दागिना आईने आमच्यासाठी गहान ठेवला होता. हे मला खूप वर्षांनंतर बालूकडून कळलं. पैशाबाबातची अडचण आई, आमच्यापर्यंत पोहचू देत नव्हती पण गरजेच्या वेळी आईने पैशाअभावी आमचा शिक्षणाचा मार्ग कधिच अडवला नाही.

मी आणि जितू नांदेडला गेल्यानंतर, क्रांती बालूसोबत तुमसरला राहायला आला. कांती चौथा नंबरचा भाऊ, एक नंबरचा बंडखोर, क्रांतीकारी, नावाप्रमाणेच होता. आमच्या सर्व भावात त्यानेच आईच्या हातचा सर्वात जास्ती मार खाल्ला. आता त्याची ड्यूटी तुमसरला बालूसोबत चक्की सांभाळण्यासाठी लागली. बालूने चक्कीची जवाबदारी तशी एकट्याने चांगलीच सांभाळली होती. त्यामुळे क्रांतीला चक्कीपासून जरा मोकळीक मिळाली.

क्रांती दहावीला असताना एल.टी.आर.व्ही शाळेचा कॅप्टन झाला. काही कारणास्तव शाळेच्या इतिहासात पहिल्यांदाच विद्यार्थ्यांनी स्ट्राइक घडवून आणला होता. क्रांतीची वर्ध्याच्या इंजिनिअरिंग कॉलेजमध्ये अँडमिशन झाली. क्रांती स्वभावाने बिनधास्त होता, त्यामुळे त्याच्या बिनधास्त वागणुकीचा कधी हेवा तर कधी त्याच्या बेफिकीर वागणुकीची चिंता ही वाटायची.

त्याच्यावर थोडा अटकाव रहावा म्हणून माझ्या ओळखीच्या काही मित्रांकडून म्हणजेच त्याच्या सिनियर्सकडून मी त्याची थोडी खोड काढायचं ठरवलं. त्यामुळे बिनधास्त क्रांती वठणीवर आला आणि त्याच्या मनातली सिनियर्स बद्दलची भीती निघून गेली, आत्मविश्वास वाढण्यासाठी मला तेव्हा ते महत्वाचं वाटलं होतं. क्रांती वर्ध्याच्या कॉलेजमध्ये गेल्यावर बालूसोबत छोटू तुमसरला शिफ्ट झाला. **शिक्षणाच्या निमित्ताने असे एक एक करुन आम्ही सगळेच आमच्या मुंडीकोटा गावातून बाहेर पडलो.**

माझं, नांदेडचं कॉलेज शहरापासून १० ते १२ किमी लांब विष्णुपुरी गावात होतं. कॉलेजच्या हॉस्टेलमध्ये मोजक्याच जागा होत्या. त्यामुळे जास्तीत जास्त मुलांना नांदेड शहरात रुम करुन राहावं लागत होत. मी आणि जितू, आम्ही दोघेही मित्र (तुमसर जवळच्या मोहाडी गावाचा राहणारा) गणेश डेकाटे सोबत नांदेडमध्ये रुम शेअर करुन राहू लागलो. स्वयंपाकात दोघेही तरबेज होतोचं त्यामुळे जेवणाचा प्रश्न नव्हता.

माझा पॉलिटेक्निकचा डिप्लोमा झालेला असल्याने माझी बी.ई.च्या दुसऱ्या वर्षात डायरेक्ट अँडमिशन झाली होती तर जितूच फस्ट इअर असल्याने

तो आमचा ज्युनियर होता. मी मोठा असल्याने, थोडंफार का होईना पण दडपण जीतूला येत असावं. मनमोकळेपणाने मित्रांसोबत राहाण्याची मज्जा काही औरच असते, कॉलेज जीवनाचा तो महत्वपूर्ण टप्पा असतो, तो त्याच्यापासून हिरावला जावू नये म्हणून मी त्याला त्याच्या मित्रांसोबत राहाण्याचा सल्ला दिला. शहरातल्या खोलीचं भाडं तसही जास्ती होतं. कॉलेजही दूर असल्या कारणाने, जाण्यायेण्यात बसचा खर्चही व्हायचा.

एका वर्षानंतर, जीतू नांदेडमध्ये त्याच्या काही मित्रांच्या रुमवर शिफ्ट झाला. मी विष्णुपुरीच्या जवळ "आसर्जन" नावाच्या एका छोट्याशा खेड्यागावात माझ्या मित्रांसोबत रुम शेअर करुन राहू लागलो. कॉलेजपासून आसर्जन गावं दोन ते अडीच किलोमीटर अंतरावर असल्याने कॉलेजला पायी जावं लागायचं त्यामुळे प्रवासाचा खर्च वाचायचा. हिरव्यागार शेतातून मार्ग काढत चालत चालत कॉलेजला जाण्यात फार मजा यायची.

आसर्जन गावात, शहराच्या मानाने रुमचं भाड खूपच कमी होतं. नांदेडमध्ये एका छोट्याशा अपार्टमेंटमध्ये आम्ही एकाचे तिनशे रुपये द्यायचो. गावात मात्र एका मोठ्या तीन रुमच्या घराचं भाड फक्त २०० रुपये होतं. परिस्थितीने अतिशय गरीब असलेली बारा पंधरा मुल आम्ही आसर्जन गावात राहू लागलो.

ट्युशनस, सिनेमा, हॉटेलिंग किंवा मुलामुलीं सोबतच्या गप्पा-टप्पा, फिरण्या-विरण्याला, मुलींच्या फ्लर्टिंगला गावात काहीच चान्स नव्हता. गावात फक्त आपल्या कामाशी काम ठेवावं लागत होत.

गावाजवळच गोदावरी नदीवर एक विष्णुपुरी डॅम होता. डॅमवर कॉलेजचे बोट क्लब होते. बॅडमिंटन, टेबल टेनिस कोर्ट ही होत. कॉलेज सुटल्यावर मी तिथून सरळ बोट क्लबला जायचो. गावाजवळ दहाबारा किमी डॅमचं पाणी संथ रहायचं. नदीचं पात्र मोठ होतं. त्या नदीवर आयुष्यात पहिल्यांदाच मी पोहायला शिकलो. जवळजवळ एक किलोमीटरच्या आडव्या पात्रात न थांबता सलग, पोहणाऱ्याला बोटिंग लायसन्स मिळायचं. लायसन्स देणारे सर दोन चार महिन्यात एकदा यायचे आणि परीक्षा घ्यायचे. आपण ह्यावेळी लायसन्स मिळवायचं मी मनात निर्धार पक्का केला.

मी नवीनच स्विमिंग शिकलो होतो. जास्तीत जास्त ३०-४० मीटर अंतर एका वेळेस पूर्ण करत होतो. त्या दिवशी मात्र मोठ्या हिम्मतीने, पोहत जाऊन

पाचशे मीटरचं पात्र मी क्रॉस केलं होतं. त्या दिवशी मला बोटिंग लायसन्स मिळालं, मग काय न थांबता दररोज न चुकता दहाबारा किमीपर्यंत संथ पाण्यात बोट चालवायचो. त्यानिमित्ताने एक छानसा अनुभव मला घेता आला.

आयुष्यात अशक्य असं काहीच नसतं मनात एखाद्या गोष्टीचा निर्धार पक्का केला असता हिंमतीच्या जोरावर सगळं शक्य होतं.

लहरोसे डरकर नौका पार नही होती कोशिश करनेवालों की हार नही होती

(सोहनलाल द्विवेदीच्या कवितेच्या ओळी प्रेरणा देवून जातात)

बोट क्लबवर स्विमिंग, टेबल टेनिस, बॅडमिंटन आणि बोटिंग करणे असा माझा नित्यक्रम चालायचा. बोट क्लबवर Canoe आणि Kayak (छोट्या बोटिंचे प्रकार) बोटी होत्या. त्या बोटी मी मनसोक्त तासान-तास पाण्यात फिरवायचो. पाण्यात पोहता पोहता खूप खोल जाऊन वर यायचं. बोट चालवता चालवता, लहान बोटीवरून पाण्यात उडी मारायची आणि पुन्हा वर चढायचं. असे साहसी खेळ मी खूप खेळलो. रात्री अंधार झाल्यावरच रूमवर परतायचो. अभ्यासाबरोबरच वेगवेगळ्या खेळातून आनंद मिळवू लागलो.

नांदेडच्या कॉलेजमध्ये मला, खूप अँडव्हेंचर करता आले. माझ्या आजवरच्या आयुष्यातले खरे मज्जा मस्तीत रमण्याचे दिवस मला इथे अनुभवायला मिळाले. गावात रहायला आल्यावर मला अजय भोंगे, रवी जोशी सारखे चांगले वर्गमित्र सुद्धा भेटले. एकदा बोट क्लबवर, एका सिनियरला पाण्यात डुबताना वाचवलं, त्या दिवशी मी मरता मरता वाचलो. त्यादिवसापासून मी पाण्याला इतका घाबरलो की चार दिवस अंधोळ सुद्धा केली नव्हती.

निसर्गाला अधिकाधिक जवळून अनुभवायची संधी मला ह्या गावात राहून मिळत होती. गावाला उंचच उंच डोंगरांनी वेढलं होतं, तिथली गर्द हिरवळ, डोंगरमाथ्यावरची झाड झुडपं डोळ्याचं पारणं फिटवणारी होती. गार वाऱ्याच्या झुळकीबरोबर मोकळ्या हवेतला स्वच्छंदीपणा, लांब श्वासात साठवून ठेवावा वाटायचा.

सकाळ-संध्याकाळी नदीत उड्या घेवून मनसोक्त पोहायला मिळत होतं. मातीशी जवळच नातं असलेला खेडगावात राहिलेल्या मला याचं फार अप्रूप नसायला हवं होतं खरतरं तरीही निसर्ग सानिध्यातून आनंदाने जगणं मी इथेच शिकलो.

जमिनीवरून आकाशाकडे झेप घेणाऱ्या पक्षाचं मातीशी नातं तुटत नसतंचं तर तेवढ्याच वेगाने स्वच्छंदी पणे भिरभिरत ते जमिनीवर येत आणि पुन्हा त्याच ताकदीने आकाशात उंच झेप घेत. तशीच झेप मलाही घ्यायची होती. पाय मात्र जमिनिशी घट्ट रोवून ठेवायचे होते.

माझा अभ्यासाचा वाढता आलेख, प्रशंसनीय होता. मेहनतीने पुढे पुढे जात होतो. तिसऱ्या वर्षात प्रोजेक्ट, सबमिशनसचा खर्च वाढणार होता. घरून येणाऱ्या मोजक्या पैशात दोघांचाही खर्च भागवायचा म्हणजे कसरतच होती. आम्ही दोघांनी मिळून पुन्हा एक शक्कल लढवली. दोघांच्याही रुमचं भाड आणि जीतूचा बसच्या प्रवासाचा खर्च ही वाचवल्या जावू शकतो ह्याकडे आम्ही लक्ष वळवल आणि त्या दिशेने प्रयत्न सुरु केले.

कॉलेजची कम्प्युटर लॅब हॉस्टेलमधल्या मुलांसाठी, चोविस तास सुरु रहायची. कम्प्युटरच्या मुलांना कितीही वेळ लॅब वापरायला मिळायची. हॉस्टेल कॉलेजच्या आवारात असल्या कारणाने प्रवासाचा खर्चही वाचवला जावू शकत होता. कॉलेजच्या हॉस्टेलवर राहाण्यात फायदाच फायदा होता.

आम्ही कॉलेजमध्ये बाबूला आमच्या घरच्या परिस्थितीबद्दल सांगितलं. त्यांच्यापुढे मदत मागितली. हॉस्टेलमध्ये जागा कमी असल्याकारणाने ते काहीच करू शकत नव्हते. हॉस्टेल में जगह तो नही है! दोस्तोंके साथ, यदी किसीके रुम में अँडजस्ट हो सकते हो तो रह लो. बाबू आम्हाला बोलले.

हॉस्टेलवर जीतूचे दोन मित्र गणेश डेकाटे आणि प्रशांत पुरी राहायचे. जीतूचे आणि माझे मित्र, तसे एकच होते. आम्ही दोघांनी त्यांच्या रुममध्ये रहायचं ठरवलं. नियमात बसत नसताना, हॉस्टेलच्या रुममध्ये जास्तीचे दोन पलंग टाकून दोन मित्रांसोबत जीतू आणि मी दोघेही राहू लागलो. त्यावेळी हॉस्टेलच्या एका वर्षाची एका विद्यार्थ्याची फिस सहाशे रुपये होती. आम्ही दोघांचे मिळून दोनशेच रुपये दिले असावे बहूतेक. त्या दोघांनीही आम्हा दोघांना त्यांच्यामध्ये सामावून घेतलं.

कुटूंबापासून दूर असलो तरी, ऐनवेळी मदतीला धावणारे, हेवेदावे मनात न ठेवता, आपुलकीने वागणारे, जीव ओवाळून टाकणारे, आम्ही आहोत त्या परिस्थितीत आम्हाला स्वीकारणारे मित्र मला नशिबाने मिळाले होते. आमची हॉस्टेलमध्ये राहाण्याची सोय झाली होती. फायनल इयरला मी त्याच हॉस्टेलला प्रसाद लातूरकर आणि शशी घुमरेच्या रूमवर शिफ्ट झालो.

आता जेवणाचा प्रश्न होता. मेसमधल्या मामाला आमची परिस्थिती माहिती होती. भांजे, जब तुम्हारे पास पैसे आजार्येगें तब दे देना अस म्हणत विनातक्रार दररोज दोन वेळचं जेवण मेसमधल्या मामाने आम्हाला दिलं. घरुन पैसे आले की जमेल तसे आम्ही मेसमधल्या देव मामाला जेवनाचे पैसे द्यायचो. गरिबी परीक्षा पाहत असली तरी परीस्थितीवर मात करायची मनाने पक्क ठरवलं होतं.

माणसातलं देवपण वेळोवेळी अनुभवायला मिळत होतं. मेसमधल्या देव मामाच्या हाताला चव होती. पोटभर खावून मनभर तृप्तता मामाच्या हातच्या जेवनात होती.

कपड्याचे चोचले खिशाला परवडण्यासारखे नव्हते. आम्ही दोघेही आमच्या जवळचे तीन ड्रेस आलटून पालटून घालायचो. दोघांची उंची, शरीरयष्टी सारखी असल्याने बहुतेक वेळा मित्रमंडळी जीतूला तारेन आणि मला जीतू समजून हाक मारायचे. त्यांचा तो गोंधळ आम्ही एंजाय करायचो.

कॉलेजचे दिवस खूप मजेत घालवत होतो. अभ्यास एके अभ्यास नव्हतच, अभ्यासाव्यतिरिक्त मला माझ्यासाठी भरपूर वेळ मिळायचा. इथे मला प्रत्येकच खेळ खेळायची संधी मिळाली. मला वेळ मिळेल त्या वेळेत मी बुद्धिबळ खेळायचो. मला खेळण्यासाठी पार्टनर हवा असायचा. मी बुद्धिबळाचे फायदे मित्रांना पटवून, त्यांना खेळण्यासाठी प्रेरित करायचो दिवसातला बराच वेळ बुद्धिबळ खेळल्यामुळे मला स्वप्नात ही हत्ती, घोडे, उंट दिसायचे.

बुद्धिबळ खेळल्यामुळे, एकाग्रता वाढते, बुद्धी चाणाक्ष होते, कठिण प्रसंगी निर्णय क्षमतेत वाढ होते, शिस्त लावते, बुद्धिबळ मी लहानपणापासून खेळत होतोच, मी नांदेडला कॉलेजची बुद्धिबळ चॅम्पियनशिपजिंकून ट्रॉफीही स्वतःच्या नावे केली होती.

बुद्धिबळपटू प्रतिस्पर्ध्यांच्या पुढील हालचालीचा अंदाज घ्यायला शिकतात. समोरची व्यक्ती पुढे काय करेल याचा अंदाज लावण्यास, इतर व्यक्तीचा दृष्टिकोन समजून घेण्याची आणि प्रतिस्पर्धी काय विचार करेल किंवा काय हालचाल करेल याचा अंदाज घेण्याची क्षमता विकसित करते.

बुद्धिबळ खेळाचा मला माझ्या वैयक्तिक आयुष्यात खूप फायदा झाला. आपण एखाद्याशी बोलत असताना पुढचा आपल्याबद्दल काय विचार करतो किंवा आपल्याबद्दल, आपल्या बोलण्याबद्दल पुढच्याच काय मत असावं, ह्याचा

सर्वसाधारण अंदाज मिळवण्यास मदत तर कधी जागरुक होण्यास ही मदत झाली.

जेव्हा तुम्ही बुद्धिबळाची खेळी खेळता, तेव्हा तुम्ही प्रतिस्पर्ध्याला, तुमच्या क्षमतेच्या आधारावर काही प्रमाणात धमकावता, तसेच काही प्रमाणात स्वतःला कमकुवत देखील समजता. इथे मला तर्क महत्वाचा वाटतो. जीवनात निर्णय घ्यायचा असेल तेव्हा प्रत्येक गोष्टीचे निरीक्षण करा, त्या निर्णयाचा तुमच्या आयुष्यावर काय परिणाम होईल ह्याचा विचार करून मगच निर्णय घ्या. नेहमीच सर्वकाही सोपे नसते, परिस्थितीवर मात करण्यासाठी तुम्हाला कठोरपणे आणि हुशारीने काम करावे लागेल.

नियमित बुद्धिबळ खेळल्याने, आकलणशक्ती वाढते, मेंदू सक्रिय होवून विचारक्षमता वाढते. जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टीकोण, निर्णय घेण्याची क्षमता वाढवते. बुद्धीबळ असो की दुसरा कोणता एखादा खेळ, आपला प्रतिस्पर्धी हा सर्वोत्तम खेळाडू असायला हवा. आपल्यापेक्षा कमजोर खेळाडूशी जिंकून जेवढा आनंद मिळणार नाही त्याहीपेक्षा जास्ती आनंद, आपल्यापेक्षा सर्वोत्कृष्ट खेळाडूला हरवून मिळतो. कधीकधी सामना अटीतटीचा होईल अपयश ही वाट्याला येईल पण त्यातलं समाधान मोठं असेल.

बुद्धिबळाचे अनेक संज्ञानात्मक फायदे आहेत, ज्यामध्ये तुमची: बुद्धिमत्ता, सहानुभूती, स्मृती, नियोजन आणि समस्या सोडवण्याची कौशल्ये, सर्जनशील क्षमता सुधारण्याची क्षमता समाविष्ट आहे. बुद्धिबळ खेळल्यामुळे मला अधिक तार्किक विचार प्रक्रिया करण्यास मदत झाली. म्हणूनच मला असेही वाटते की शाळेतील प्रत्येक विद्यार्थ्याने बुद्धिबळ खेळलेच पाहिजे.

आता मला प्रत्येकच खेळ मनापासून खेळायचे होते. मी माझं लक्ष, दुसऱ्या खेळांच्या दिशेने केंद्रित करायचं ठरवलं. प्रत्येक खेळांचे आपल्या परिने फायदे लक्षात घेता मला आता सगळ्याच खेळांमध्ये माझं बेस्ट द्यायचं होतं. माझ्या सिनियरकडून स्केट्स मिळाल्यानंतर, मी भल्या सकाळी उठून, कॉलेजच्या बाजूच्या रस्त्यावर, लांबच लांब स्केटिंग करायचो. सकाळी रस्त्यावर गर्दी नसायची त्यामुळे स्केटिंग करताना मज्जा यायची. हळूहळू एक एक पायरी चढण्यापेक्षा वेगाने कुठेच न थांबता, उद्दिष्टापर्यंत पोहोचायचं हे आता मी ठरवलं.

प्रत्येकच खेळ मी मन लावून खेळलो. मी स्वप्नात ही खेळलो. स्वप्नात खेळ खेळणे, ही सुद्धा एक प्रकारची प्रॅक्टिस किंवा रिविजन असते असं मी

मानतो. नकळत अभावितपणे तुम्ही तुमच्या मेंदूला ट्रेन करत असता मग तो खेळ असो की अभ्यास.

आयुष्यात खेळाने मला शिस्त लावली. माझ्यातला आत्मविश्वास वाढवला. खेळामुळे शारिरीक बरोबरच मानसिक व्यायाम चांगला व्हायचा, त्यामुळे मला अभ्यासाच दडपण त्यानंतर कधीच आलं नाही कारण मी शारिरीक आणि मानसिक दृष्ट्या निरोगी होतो. **शिस्त, कामाप्रती निष्ठा आणि प्रामाणिकपणा ह्या तिन सुत्रांचा अवलंब मी प्रामुख्याने करायला शिकलो.**

फायनल इयरला, प्रोजेक्ट सिलेक्शन करताना मला मोठा प्रश्न पडला. वर्गमित्र रवी, अजय, प्रशांत ह्या हुशार मुलांच्या टीममध्ये जाईन होऊन एक चांगला "Well defined" प्रोजेक्ट करायचा की जे माझे वर्गमित्र अभ्यासात मागे किंवा जेमतेम आहे त्यांना सोबत घेऊन एक कठीण प्रोजेक्ट लीड करायचा? खूप विचार करून मी, कठीण प्रोजेक्ट लीड करायचं ठरवलं.

धरणात असलेल्या पाण्यामुळे, धरणाच्या कॉंक्रीट डॅम (Concrete Dam) खाली किती प्रेशर (Pressure) निर्माण होते, हे विद्यार्थ्यांना समजून सांगण्यासाठी, दहा बाय पाच फूट, चे भौतिक मॉडेल आपल्या कॉलेज लॅबमध्ये असावे, जेणेकरून विद्यार्थ्यांना सहजरित्या समजावता येईल, अशी आमच्या कॉलेजच्या प्राध्यापक हुंडीवाला सरांची, बऱ्याच वर्षांपासूनची इच्छा होती.

आम्ही, हे प्रॉजेक्ट करायचं ठरवलं. प्राध्यापक हुंडीवाला सरांना सांगितलं, त्यांनीही प्रोत्साहन दिलं. प्रॉजेक्टसाठी बराच खर्च येणार होता. डिझाइन, वेल्डिंग, कॉन्स्ट्रक्शन, पाइपिंग, इत्यादी, इत्यादी सरांनी प्रोजेक्टसाठी स्वतःच्या खिशातून १०,००० रुपये देणे केले.

आमच्या टीमसाठी, प्रॉजेक्ट खूप आव्हानात्मक पण जोखमिचं होतं. मेटल वेल्डिंग आणि इतर सामन आणण्यासाठी अनेकदा नांदेडला जावं लागायचं. त्यासाठी, कॉलेजमध्ये आल्या आल्या, सर स्वतःच्या हिरो होन्डा बाईकची चाबी माझ्याकडे सोपवत. काम तर काम व्हायचंच आणि नांदेड-विष्णुपुरी रस्त्यावरून दोन्ही बाजूने असलेल्या, गर्द हिरव्या उंचच उंच झाडांच्या मधून, निर्मनुष्य, शांत रस्त्यावर बाईक चालवण्याची मज्जा ही घेता यायची.

प्रॉजेक्टसाठी, दिवसरात्र मेहनत केली, पण डॅमच्या मॉडेलमध्ये पाणी भरलं कि इकडून तिकडून पाणी गळायचं. एवढे खर्च आणि सडेतोड मेहनत करून, प्रोजेक्ट यशस्वी होऊ शकलं नव्हतं. आम्ही सगळेच खूप नाराज झालो.

प्रॉजेक्टमध्ये कमी मार्क्स दिल्याने आता नापास होतो की काय अशी भीती ही वाटत होती.

हुंडीवाला सरांनी प्रॉजेक्टमध्ये पैकीच्या पैकी गुण आमच्या टिमला दिले. तुम्हाला दिलेले, मार्क्स तुमच्या प्रामाणिक प्रयत्नांसाठी आणि तुम्ही घेतलेल्या रिस्कसाठी आहेत. प्रॉजेक्ट यशस्वी झालं नाही तरी तुम्ही केलेले प्रयत्न मात्र, प्रामाणिक होते. प्राध्यापक हुंडीवाला सरांच्या कौतुकाची थाप म्हणजे, "हार के बाद ही जीत है" चं प्रत्यंतर होतं.

त्यांची तीच शिकवण मी येथे अमेरिकेत माझ्या अंतर्गत रिसर्च करणाऱ्या मुलांना (Ph.D., MS, UG) गाईड करताना फॉलो करतो. आजही USA मध्ये, मुलं त्यांच्या रिसर्चमध्ये जेव्हा अयशस्वी होतात तेव्हा आवर्जून मला सरांची आठवण येते. **मला मुलांचे सडेतोड प्रयत्न दिसले की, मी त्यांच्या मेहनतीत यश शोधतो. माझे मूल्यमापन त्यांच्या प्रयत्नावर असते.**

फायनल इयरला असताना, आणखी एक जीवनाला वळण देणारी गोष्ट घडली. शेवटच्या सेमिस्टरमध्ये मी सॅटेलाईट रिमोट सेन्सिंग (Satellite Remote Sensing) हा इलेक्टिव्ह कोर्स (Elective Course) निवडला. हैदराबादला एक आठवड्याच्या ट्रेनिंगसाठी नॅशनल रिमोट सेन्सिंग सेंटर (National Remote Sensing Centre) (NRSC) मध्ये जायची संधी त्या दरम्यान मला मिळाली.

उपग्रह (Satellite) आणि नासा (NASA) यांच आकर्षण मला तिथूनचं निर्माण झालं. कधीतरी जीवनात या क्षेत्रात काम करायला मिळावं ही मनोमन आशा बाळगून होतो. खरोखरच मी स्वतःला खूप भाग्यवान समजतो की आईच्या आशीर्वादाने आज त्या क्षेत्रात मला काम करायला मिळतय.

आपले प्रामाणिक प्रयत्न, कामाप्रती निष्ठा हिच आपली ओळख, हे स्वतःच्या मनावर एवढे बिंबवलं होतं प्रत्येक गोष्टीला मी माझे शंभर टक्के द्यायचो.

बीईच्या फायनल इयरला GATE परीक्षा क्लिअर करणारा मी माझ्या डिपार्टमेंट मधला पहिला व एकमेव विद्यार्थी होतो. या GATE परीक्षेमध्ये मिळालेल्या मार्कांवर MTech आणि Ph.D. ची ऍडमिशन आणि फेलोशिप अवलंबून असते. GATE मध्ये मला ८८.२८% मिळाले. माझा GATE Score नक्कीच पुढच्या उच्च शिक्षणात मला स्कॉलरशिप मिळवून देण्यासाठी पुरेसा होता.

मास्टर्स पदवी (M.tech, VNIT)

आता मला M.Tech करायचं होतं. M.Tech साठी IIT मुंबईला ज्या दिवशी अॅडमिशनसाठी जायचं होतं त्याचं दिवसांमध्ये माझी बीईच्या फायनल इयरची परीक्षा होती. काही केल्या जाणं शक्य नव्हतं. ह्याच खूप वाईट वाटलं कारण IIT Mumbai मध्ये M.Tech करुन पुढे Ph.D. साठी छान संधी मिळाली असती. IIT Mumbai ची M.Tech ची संधी तर हुकली होती. बीईची परीक्षा संपली आणि मी तुमसरला आलो. कोणत्या कॉलेजमधून M.Tech करायचं, ह्यावर माझा अभ्यास सुरु होता आणि मला IIT रुडकीच्या M.Tech च्या एंट्रन्स परीक्षेचं इन्व्हिटेशन लेटर मिळालं.

मी तुमसरवरून चोविस तासाचा प्रवास करुन रुडकीला पोहचलो. चोविस तासाचा प्रवास करुन खूप थकलो होतो. सेन्टरवर जावून परीक्षा दिली. सायंकाळी परतीच्या प्रवासाला निघालो. रुडकीवरून बस पकडून दिल्लीला आणि दिल्लीवरून ट्रेनने नागपूर आणि तिथून तुमसरला यायचं होतं.

रात्री दहाच्या सुमारास दिल्लीला पोहचलो. शेवटची ट्रेन प्लॅटफॉर्मवर उभी होती. मी लगेच तिकीट काउंटरवर गेलो, माझ्याजवळची पाचशे रुपयाची नोट मी तिकीट काउंटरवर दिली. दिल्ली ते नागपूर प्रवास तिकीट एकशे अंशी रुपये होती. मला तिनशे विस रुपये परत देण्याऐवजी त्याने मला परत ऐंशी रुपये मागितले. मी आश्चर्यचक्रीत नजरेने त्याला बघतच राहीलो आणि त्याला पाचशे रुपयाची नोट दिल्याच सांगितलं. त्याने पैशाच्या बॉक्समधली शंभर रुपयाची नोट मला दाखवली आणि शंभर रुपये दिल्याचं सांगितलं. मी पुन्हा पुन्हा त्याला पटवून देण्याचा प्रयत्न केला, तुझी कम्प्लेंट करील म्हणून दम ही दिला. तो बघ रेल्वे पोलीस उभा आहे, जा जा कम्प्लेंट कर, म्हणून तो माझ्याशी उड्डटपणे बोलायला लागला.

विनाकारणच्या भानगडीत अडकायला माझ्याजवळ वेळच नव्हता. त्याने मला उल्लू बनवलं होतं. ट्रेनची वेळ झाली होती. विनाकारण हूज्जत घालत बसलो असतो तर ट्रेन सुटली असती. त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे मी त्याला ऐंशी रुपये दिले आणि ट्रेनची तिकिट घेतली. माझं चारशे रुपयाचं नुकसान झालं होतं. खूप वाईट वाटत होतं. धावतपळत जावून, मी खचाखच भरलेल्या ट्रेनच्या सेकंड क्लास डब्यात घुसलो.

ट्रेनच्या डब्यात एका कॉर्नरमध्ये उभा राहिलो. दोन दिवसापासून दिवसरात्रीच्या प्रवासाने खूप थकलो होतो, डोळ्यातली झोप सहन होत नव्हती. एका लांब सीटच्या खाली लोकांच्या पायामागे झोपलो, ती जागा ओली असल्याने कदाचित लोकांनी त्या जागी सामान ठेवायचं ही टाळलं होतं. त्याच ओल्या जागी मी झोपी गेलो. कदाचित त्या दिवशी मी सर्वात गाढ झोप झोपलो होतो.

दुसऱ्या आठवड्यात नागपूरच्या VRCE आताच्या VNIT कॉलेजमध्ये M.Tech च्या ऍडमिशनसाठी नागपूरला आलो. माझ्यासोबत जितू होता. सुदैवाने मला "एन्व्हार्मॅटल इंजिनिअरिंग" (Environmental Engineering) आणि "स्ट्रक्चरल इंजिनिअरिंग" (Structural Engineering) दोन्ही ब्रँचला ऍडमिशन मिळत होती. मी आणि जीतू थोड्या वेळाकरिता विचारात पडलो. कुठला विषय घ्यायचा? शेवटी दोघांनी विचार करून एक रुपयाचा सिक्का उडवून चित-पट केलं, आणि "एन्व्हार्मॅटल इंजिनिअरिंग" शाखा निवडली.

प्रयत्न केला असता, सगळ्याच गोष्टी आपल्याच असतात, त्यात तुम्ही स्वतःला किती उत्कृष्टरित्या प्रस्तूत करता, त्यावर तुमचं यश अवलंबून असते. ही गोष्ट नक्कीच मला शिकायला मिळाली.

एम.टेक. (M.Tech) च्या वेळी संधीच संधी चालून आल्या, कोणत्याही कॉलेजमध्ये सहज ऍडमिशन मिळाली असती. मी व्ही.आर.सी.ई (VRCE) नागपूरमध्ये ऍडमिशन घेतली. दरम्यान आय.आय.टी. (IIT) रुडकीला ऍडमिशनची पण संधी मिळाली. व्ही.आर.सी.ई. (VRCE) ची ऍडमिशन मी कन्फर्म केली होती, फिसचे पैसे ही भरले होते. उगाच नुकसान नको म्हणून आय आय टी (IIT) रुडकीची संधी सोडली.

एम.टेक. (M.Tech) त्यामानाने खूप सोपे गेलं. आता पैशाची फार चणचण भासत नव्हती कारण मला अठराशे रुपये फेलोशिप मिळायची. फेलोशिपचे अठराशे रुपये मला एकट्याला पुरे उरायचे. पैसे आहेत म्हणून कर

खर्च, उधळपट्टी स्वभावातचं नव्हती. स्वावलंबनाच्या दिशेने माझं पाउल पुढे सरसावलेलं होतं. उरलेले पैसे मी घरी तर कधी जीतूलाही पाठवायचो.

एम.टेक. (M.Tech) ला माझ्यासारख्या कॉलेजमधून नुकत्याच पास झालेल्या विद्यार्थ्यांबरोबर काही जागा नोकरी करणारे गव्हर्नमेंट एम्प्लोयी (PWD Engineers) साठी राखीव होत्या. त्यामुळे इथे माझ्यासोबत लडू पगाराचे गव्हर्नमेंट इंजिनियर्स ही होते. त्यांना पैशाला काही कमी नसायचं.

आयुष्यात पहिल्यांदाच श्रीमंतांची श्रीमंती जवळून अनुभवायला मिळत होती. श्रीमंत मित्रांसोबत मोठमोठ्या हॉटेलमधल्या पार्टी त्यांच्या हायफाय लाईफस्टाईलचा भाग होताना त्यांचासोबत राहून स्टेटस मॅटेन करायला लागलो असलो तरी मला माझ्या परिस्थितीची जाण होती. रात्री, मित्रांसोबत हायफाय हॉटेलचे जेवण जेवलेलो मी सकाळी नागपूरच्या रस्त्यावरचे तर्री पोहे, समोसे, आलूबोडे आवडीने खायचो आणि आनंदात दिवस काढायचो.

श्रीमंत मित्रांसोबत राहून त्यांच्या श्रीमंत सोसायटीचा बळी मला व्हायचंचं नव्हतं. महत्वाचं म्हणजे वरदेखल्या गोष्टीचा माज मला चढु द्यायचा नव्हता.

M.Tech च्या दोन वर्षांत, माझ्या प्रयत्नांना खरी दिशा मिळाली. माझ्या तोंडी परीक्षा (Viva) च्या दिवशी माझं सगळं प्रेझेंटेशन आणि माझी पूर्ण तयारी झाली असताना मी ऐनवेळी गडबडलो. डायसवर viva घेण्यासाठी बसलेल्या टीम मॅबरसमोर मी आत्मविश्वासाने बोलता बोलता सात, आठ स्लाईड्सचे प्रेझेंटेशन झाल्यानंतर अचानकच शुन्यात हरवलो. बोलता बोलता अक्षरशः सुन्न झालो. त्या क्षणी माझ्यातला आत्मविश्वासच गळून पडला

Viva घेण्यासाठी आलेल्या, प्राध्यापकांच्या ग्रुपमध्ये नीरी रिसर्च सेंटरचे (Neeri Research Center) डॉ. तपन चक्रबोर्ती माझेच co-guide होते. आजपर्यंतच माझ्या कामातलं सातत्य, कामाप्रती प्रामाणिकता, चिकाटीने काम करण्याची माझी पद्धत त्यांनी जवळून अनुभवलेली असल्याने, माझी ऐनवेळी झालेली फजिती, त्याच त्यांना आश्चर्य वाटलं होतं. त्यांनी मला एक संधी द्यायचं ठरवलं.

सायंस लॅबमध्ये जाऊन पर्सनली, मी त्यांना माझ्या प्रोजेक्टचे उरलेले प्रेझेंटेशन देवून आलो. माझं प्रॉजेक्ट त्यांना खूप आवडलं. परीक्षेचे पेपर्स चांगले गेलेच होते. मी M.Tech ची डिग्री डिस्टींक्शन (>७५%) मध्ये पास झालो. सहा महिने नीरीमध्ये (NEERI) प्रॉजेक्ट करत असताना तिथल्या देशकर सरांनी माझी

जिद्ध, माझा परिश्रमी स्वभाव ओळखून मला IIT मुंबईतल्या प्राध्यापक केळकर (नाव बदललेलं) सरांचा संदर्भ देवून त्यांना भेटायला सांगितलं. त्यांच्या नावाचं रेफरन्स असलेलं एक पत्रही त्यांनी मला दिल होतं.

IIT, लग्न आणि अमेरिका

M.Tech झाल्यावर मी सहा सात महिने नागपूरलाच जॉब केला. मोठ्या शहरात काम करून चांगला अनुभव यावा म्हणून मी मुंबईला जायचं ठरवलं. आणि ठरल्याप्रमाणे मुंबईला गेलो. ठाण्याच्या "महाबळ एन्विरॉन्मेंटल" कंपनी मध्ये सहा महिने काम केलं. त्या नंतर "क्लिन (Klean) एन्विरॉन्मेंटल" कंपनीत जॉब शोधला. थोडाफार कामाचा अनुभव मिळाला होता. ह्या एक दिड वर्षात मी Ph.D. करण्याचं विसरूनच गेलो होतो.

आता मात्र रिसर्च करायचं मनात आलं. देशकर सरांचा रेफरन्स असलेलं पत्र मी जपून ठेवलेलं होतं. अमेरिकेतून Ph.D. केलेल्या डॉ. केळकर सरांशी भेट घेतली. देशकर सरांचं रेफरंस लेटर आणि माझा बायोडाटा त्यांना दिला. केळकर सरांनी माझे M.Tech चे डिस्टींक्शन आणि GATE परीक्षेचे मार्क्स बघून IIT मुंबईला ॲप्लिकेशन टाकायला सांगितली. काही महिन्यातच माझी ॲडमिशन IIT मुंबईला झाली आणि Ph.D. च्या दिशेने माझा प्रवास सुरू झाला.

IIT ही २४/७ सुरु असणारी इन्सिटीटूट आहे. कोणताही स्टुडंट कॅम्पाही, दिवस असो की रात्र, चौवीस तास तुम्हाला लॅबमध्ये मिळेल. मी एक वर्ष खूप मेहनत केली. Ph.D. करायला पाच सहा वर्ष लागतात हे सर्वज्ञात असलेलं सत्यच होतं. मलाही Ph.D. करत असताना सहा हजार रुपये स्टायफन मिळायला लागलं होतं.

Ph.D. हा लांबचा पल्ला होता, बहुतांशी मुल Ph.D. करताना लग्न करतात. सहा हजार रुपयात तस दोघांचं भागलही असतं. लग्नासाठी मुलींचे निरोप येतच होते. आई-दादाजी आणि लग्नाचा विषय काढला आणि मी ही लग्न करायचं ठरवलं.

जीतू ही, B.E. झाला होता. जीतूला ही आता नोकरी लागली होती. सुरवातीला पुणे आणि नंतर ठाण्याला सॉफ्टवेअर इंजिनिअर म्हणून जीतू नोकरी करत होता.

गावातलं चहाचं, दुकान आता बंद केलं होतं. आई दादाजी तुमसरला शिफ्ट झाले होते. चक्कीच्या घरी वरचा मजला ही चढवला होता. सर्वांनी मिळून एक बाईक ही खरेदी केली होती.

माझं Ph.D. च एक वर्ष झाल होतं. वर्षभन्यानंतर माझं प्रपोजल सबमित करायची वेळ आली तेव्हा नियतीने मी केलेल्या मेहनतीवर पाणी फिरवलं होतं.

तु तुझ्या Ph.D. चं कुठलंच काम केल नसल्याचं सरांनी मला सांगितलं. मला लक्षात आलं की आमच्या सरांनी एका वर्षात फक्त त्यांच्या प्रोजेक्टचं काम माझ्याकडून करवून घेतलं होतं.

परखड शब्दात सांगायच तर मी गेल्या वर्षभन्यापासून फक्त त्यांची हमाली करत होतो. गोड बोलून, संधी साधून सरांनी माझ्याकडून फक्त त्यांचे काम करवून घेतलं होतं. दुखावला गेलो होतो पण पर्याय नव्हता.

गुरु द्रोणाचार्यांनी एकलव्याला अंगठा मागितला आणि एकलव्याने तो दिला. "गुरुच तो असतो!" त्यांच्यावर ना संशय घेता येत होता ना जाब विचारता येत होता. मी एक वर्षात माझ्या प्रॉजेक्टच काहीच काम केल नसेल तर, मग गुरु म्हणून गाईड करण्याचा अर्थच काय होता? गोड बोलून पाठीत सुरा भोसकणाऱ्यां पासून सावधान राहायला हवं हा धडा मला तिथे शिकायला मिळाला.

जीतूवर माझा खूप विश्वास होता. बरीच वर्ष दोघे सोबत होतो, त्यामुळे छानसं बॉन्डींग तयार झालं होतं. आता लग्न करायचं ठरवलं आणि लग्नासाठी मुली बघायला मी मुंबईवरून नागपूरला आलो. जीतू ही पुण्यावरून आला होता.

मुलगी शिकलेली, मला शोभणारी आणि कुटूंबाला सांभाळून घेणारी, महत्वाचं म्हणजे परिस्थितीची जाणीव असणारी असावी घमंटी नसावी. बाकी माझ्या फार काही अपेक्षा नव्हत्याच.

आलेल्या निरोपातुन मामाने मुली शॉर्टलिस्ट करुन ठेवल्या होत्या. रविवारी मुलगी पाहण्याचा कार्यक्रम ठरला. आई-दादा तुमसरवरून आलेले होते. आम्ही मुलगी बघायला गेलो. बघायला गेलो ती मुलगी दिसायला बरी होती. तीन चार पोरी एकाच दिवशी पाहून आम्ही नागपूरवरून तुमसरला परतलो.

बधितलेल्या तीन चार ही मुली, बघता क्षणी मनात भराव्या अशा नव्हत्या. बधितलेल्या मुलींबाबतच विश्लेषण आणि त्यावरून होकार नकार जीतू ठरवत होता आणि माझ्यासाठी त्याच मत महत्वाचं होतं.

मुलगी बघायला मुंबईहून आलो आणि आता जाण्याचा दिवस जवळ आला तरी आमचं काहीच ठरलं नव्हतं. त्यावरून मात्र चर्चा सुरु होत्या. अखेर पुढच्या वेळी येईल तेव्हा बघू असं ठरवून हा विषय सध्या पुरता तरी क्लोज करायचं ठरवलं.

सायंकाळी, घरी सगळे बसलेलो असताना, एक आजी त्यांच्या अपर्णा नावाच्या नातीचा निरोप घेवून आमच्या घरी आल्या. त्यांनी त्यांच्या नातीची माहिती दिली. उद्याच जायच असल्या कारणाने मुलगी बघता येणार नाही, पुढच्या वेळी बघू म्हणून आम्ही आजींना सांगितलं.

उद्या सकाळी मुलगी बघा आणि मग जा! आजीने आग्रहच केला. त्यांच्या आग्रहाचा मान ठेवून, सकाळी सकाळी दादाजी, जीतू आणि भंडाऱ्यालाच राहात असलेला मित्र प्रशांत आम्ही अपर्णाला बघायला तिच्या घरी भंडाऱ्याला गेलो.

सुंदरशी साडी नेसलेली सडपातळ बांध्यांची अपर्णा पोह्याचा ट्रे घेवून आली. बघता क्षणी जीतू आणि मला अपर्णा आवडली.

शोकेशच्या आलमरीमध्ये असलेल्या ट्रॉफीकडे बघून मी अपर्णाला सहजच विचारलं, ह्या सगळ्या ट्रॉफी तुझ्या आहेत का?

ती जोरात हसली. "नाही, ह्या माझ्या नाही", म्हणून तिने स्पष्टच सांगितलं.

ती हसली काय आणि मी जन्माचा फसलो काय! वेळ न दवडता, लगेच आईला आणि बाकी भावांना भंडाऱ्याला बोलावून घेतलं. घरातल्या सर्वांनीच अपर्णाला बधितलं. प्रशांतच्या घरी बसून आमची बैठक झाली. सर्वांनाच अपर्णा पसंत होती त्यामुळे त्याच दिवशी आम्ही सर्वांनी लगेच अपर्णाला होकार दिला.

साखरपुडा (Engagement) फेब्रुवारी महिन्यात झाल्यानंतर लग्नापर्यंत आम्हाला, जवळजवळ दहा महिन्याचा वेळ मिळाला. ह्या दहा महिन्यात आम्हाला एकमेकांना जाणून घेता आलं. स्वभाव, आवडी - निवडी समजून घेता आल्या.

लग्नाआधी आपल्या होणाऱ्या जोडीदाराला, भेटण्याची मजा काही वेगळीच असते. मी तर तसाही थोडा फिल्मी होतो. बाईकवर मागे अपर्णाला बसवून, "एक रास्ता है जिंदगी", "अकेला गया था मैं, हाँ मैं न आया अकेला, मेरे

संग संग संग संग, संग आया तेरी यादों का मेला" असे एक ना अनेक गाणे ती सोबत असताना तिला ऐकवायचो.

लग्न जुळलं तेव्हा अपर्णा एम एस सी (M.Sc. Second year) ला होती. एप्रिल महिन्यात ती तिच्या कॉलेजच्या ट्रिपला गेली होती, तिच्या ट्रिपचा एक स्टॉप मुंबईला होता. त्यांचा रात्रीचा मुक्काम मुंबईच्या विरार भागात, कुण्या मोठ्या Highway जवळ कुठल्या तरी PWD सरकारी गेस्ट हाऊसमध्ये असणार होता.

एका रात्री, अचानक नऊ वाजता मला अपर्णाचा पी सी ओ सेंटरमधून फोन आला. मुंबईत आलेय, पण "कदाचित भेटता येणार नाही". ती बोलली

"सकाळी सहा वाजता भेटू, मी बोललो", तिला माझ्या बोलण्यावर विश्वास बसेना.

मी लगेच दोन चार मित्रांना फोन करून विरार जवळच्या गेस्ट हाऊसचा पत्ता शोधून काढला. ठाण्याला राहात असलेल्या, मित्राला उमेशला, फोन करून बोलवून घेतलं. रात्री बारापर्यंत तो माझ्या IIT कॅम्पसला पोहचला. त्यानंतर दोन तास बसून "बिनाका गीतमाला" स्टायल गाण्याची कॅसेट रेकॉर्ड केली. लगेच तयार होऊन मी आणि उमेश पहाटे तीन वाजता विरारला अपर्णाला भेटायला निघालो. टॅक्सी ट्रेन, बस, रिक्षाचा प्रवास करून सकाळी सहा वाजता, अपर्णाचा मुक्काम असलेल्या गेस्ट हाऊसवर हजर झालो.

पहिल्या वहिल्या भेटीत आतुरता होती. दोन तास बसून कॅसेट रेकॉर्ड करण्यात, भेटायला जाणाऱ्या प्रवासात वेगळीच गंमत होती. अगदीच साधे वाटणारे हे क्षण पण आमच्या दृष्टीने एकमेकांच्या मनावर राज्य करण्यासाठी पुरेसे होते.

अपर्णासोबत तिच्या चार लहान बहिणी आणि एक भाऊ असा मोठा परिवार मला मिळाला. मी त्या घरातला मोठा जावई असल्याने माझी मजाच होती. इकडे घरी मोठाच होतो आणि तिकडे जावई सुद्धा मोठाच. अपर्णाचे मामा मावशीचे मुल मुली सगळेच छोटे होते. आम्ही पाच भाऊ आणि अपर्णाच्या पाच बहिणी, गंमती जंमतीच्या दृष्टीने सगळाच आनंदी आनंद असणार हे लग्न ठरल्यापासूनचं माहिती होतं.

मागचं एक वर्ष फुकट वाया गेल होतं. आता Ph.D. करण्यात माझं मन लागत नव्हतं. जसजशी लग्नाची तारीख जवळ येत होती. मनात विचारांनी गर्दी केली. असचं चालू राहिलं तर माझे Ph.D. करण्यात अनेक वर्ष वाया जातील.

आठ-आठ दहा-दहा वर्ष झिजून Ph.D. ची डिगरी मिळवलेले मुल नैराश्यग्रस्त झालेले मी बघितले होते. Ph.D. करु की नको, मनात गोंधळ सुरु झाला. काय करावं कळेना! नोकरी करावी की Ph.D.? या संभ्रमात असतानाच, लग्नासाठी तुमसरला जायच्या पहिले मी एका कंपनीत इंटरव्यू देवून आलो.

लग्न एकविस डिसेंबरला होत, अठरा डिसेंबरला, मुंबईहून भंडान्याला आल्या आल्या मी अपर्णाला भेटून, माझ्या Ph.D. सोडण्याबाबतच्या निर्णयाबद्दल सांगितलं. तिच्यासाठी ही बातमी धक्कादायक होती. परंतु तिनेही माझी बाजू समजून घेतली. ऐन लग्नाच्या वेळी हा झटका घरच्यांना नको, म्हणून ही बातमी तिने तिच्या घरी न सांगण्याचा निर्णय घेतला. तिने माझ्यावर विश्वास ठेवला, इथेच तिने मला जिंकलं होतं.

मुंबईत नोकरीसाठी इंटरव्यू देवून आलेल्या कंपनीचं लवकरच कन्फर्मेशन लेटर घरी आलं. मी Ph.D. सोडून नोकरी करण्याचा निर्धार पक्का केला. लग्न झाल्यावर मी तिच्या आणि माझ्या घरी Ph.D. सोडण्याबाबत सांगितलं. सगळेच माझ्यासोबत होते, ह्या निर्णयातही सर्वांची मला साथ मिळाली.

लग्नानंतर अठ्ठावीस डिसेंबरला आम्ही दोघे मुंबईला निघणार होतो. नवीन संसारासाठी आवश्यक लग्नात मिळालेलं सामान, मी ट्रेनच्या पार्सलने तुमसरवरून ठाण्याला पाठवण्यासाठी जमा केलं. विजय लांजेवार नावाच्या माझ्या एका मित्राने, माझ्यासाठी सिंगल बेडरूमचा एक फ्लॅट भाड्याने घेवून ठेवला होता. आम्ही IIT हॉस्टेलला न जाता सरळ आमच्या भाड्याच्या अपार्टमेंट मध्येच आलो आणि आमचा संसार सुरु झाला.

ट्रेनने पाठवलेलं सामानाचं पार्सल चूकीने ते दुसऱ्याच स्टेशनला पोहचलं होते. आम्हाला खूप प्रयत्नांती दोन महिन्यांनी ते सामान मिळालं. सामान मिळेपर्यंत आमचा संसार हॉस्टेलमधून आणलेल्या एका छोट्या इलेक्ट्रिक शेगडी आणि दोन चार भांड्यावर कसाबसा सुरु होता.

नोकरीत काही दिवस रुळल्यानंतर, मी सरांना Ph.D. सोडत असल्याचं सांगितलं. स्वतःचं नुकसान करतोयसं तू, त्यांनी तेव्हा मला खूप सुनवलं होतं. नुकसान कोणाचं होणार होतं हे कळण्याएवढा मी दूधखुळा नक्कीच नव्हतो. त्यांचं फुकटात काम करणारा एक मेहनती, हुशार, बेरोजगार हमाल कमी होणार होता. लग्न झालं होतं, नोकरी करत होतो, सगळंच स्थिरस्थावर झालं होतं. पण Ph.D. अपूर्ण राहिल्याची खंत मनाला बोचत होती.

Ph.D. म्हणजे माझं पूर्णत्व, मी पाहिलेलं स्वप्न होतं आणि आई ची इच्छा होती. स्वप्नांचा पाठलाग आजवर केला होता, पुढेही करावाच लागणार होता. त्याशिवाय मला करमलं नसतचं. नोकरी सुरु होती. कुठल्या गोष्टीला अर्धवट सोडणे, माझ्या वृत्तीमध्ये नव्हतं. प्रत्येक समस्येचे अनेक उपाय असतात ("Every Problem has Multiple Solution"), आपण ते कसे हाताळतो ते आपल्यावर अवलंबून असते.

काहीच दिवसात एक प्रकारचं अधुरेपण जाणवायला लागलं. डॉक्टरेट डिग्रीपुढे हार मानल्यासारखं वाटायचं. पण म्हणतात ना,

जब टूटने लगे हौंसला तो याद रखना, बिना मेहनत के हासिल तख्तों ताज नही होते ।

ढुंढ लेना अंधेरों में मंजिल अपनी, क्योंकि जुगनु कभी रोशनी के मोहताज नही होते ।

मी पुन्हा Ph.D. साठीचे प्रयत्न सुरु केले. जीतूला, नोकरी करत असताना, एक चांगली संधी चालून आली. जीतू अमेरिकेला गेला होता. तिथे काम करताना त्याला खूपच मज्जा येत होती. निरनिराळ्या आव्हानांना पेलून मिळणारं समाधान खूप मोठ होतं.

आम्ही दोघेही अनेक विषयांवर बोलायचो. एक दिवस फोनवर बोलत असताना, जीतू बोलला, भाऊ तु उच्चशिक्षित आहेस, तुझा GATE Score चांगला आहे. भारतातून एवढे लोक इकडे शिकायला, नोकरी करायला येतात, तु पण अमेरिकेत येवून शिकण्याचा प्रयत्न का करत नाही?

मी त्या दृष्टीने विचार करू लागलो. आमच्या लग्नाला दिड वर्ष झालं होतं. ऑफिसमध्ये दररोज बारा चौदा तास काम करावं लागत होतं बऱ्याच वेळा ओव्हरटाईम करावा लागायचा. फक्त एक दिवस सुट्टी असायची. ऑफिसच्या कामातून, बारा पंधरा तास Ph.D. तयारीसाठी वेळ काढणं अशक्य होत.

त्या दरम्यान अपर्णाला दिवस गेले. प्रसूतीसाठी ती तुमसर/भंडाराला गेली होती. जबाबदाऱ्या वाढणारच होत्या. भारतात राहून Ph.D. मला अशक्यप्राय वाटत होतं. खूप विचारांती मी भारताबाहेर जावून आपलं नशिब आजमवण्याचं ठरवलं.

मी अशा एकाएकी घेतलेल्या निर्णयाने अपर्णाला धक्का बसला असता. तीने पाठिंबा दिला नाही तर! ह्या परिस्थितीत तिला काहीच न सांगण्याचा निर्णय मी घेतला. पुन्हा एक रिस्क घ्यायची ठरवली आणि मी माझी नोकरी सोडली.

क्रांतीचं बीई झालं होतं. क्रांती आणि आरतीच लग्न ही झालं होतं. आरती, क्रांती आणि मी, आम्ही मुंबईत, GRE आणि TOEFL चे क्लासेस लावले आणि परीक्षेची तयारी सुरु केली.

दिवसाच्या तुलनेत रात्री लॅन्डलाईन इंटरनेटच्याच्या किंमती कमी असायच्या, आम्ही रात्रीच्या वेळी बसून, वेगवेगळ्या देशातल्या (USA, Canada, UK, Australia आणि New Zealand) जवळजवळ पाचशेच्या वर प्रोफेसर्सला त्यांच्या संशोधनाचा अभ्यास करून, त्यांच्या संशोधनात रस आहे असा ई-मेल केला.

त्याच दरम्यान अमेरिकेत अतिरेकींचा ९/११ चा हल्ला झाल्यामुळे व्हिसा वगैरे खूप स्ट्रिक्ट झाले होते. सगळीकडे इकॉनामी डाउन झाली होती. स्कॉलरशिप मिळणे कठीण झाले होते. इकडे जॉब सोडून GRE/TOEFL चा अभ्यास सुरु केला होता.

एव्हाना आमचा GRE चा स्कोर (Score) आला. मला दोन-चार प्रोफेसर्स कडून अमेरिकेत Ph.D. अॅप्लिकेशन प्रस्तुत करण्यासाठी आमंत्रित केलं गेलं. सगळं सुरळीत पार पडलं तर आयुष्याला कलाटणीच मिळणार होती.

हळूहळू अपर्णाला सगळी परिस्थिती समजावून सांगितली. मी करत असलेल्या प्रयत्नांवर आई एवढाच तिनेही विश्वास ठेवला. तिने निःसंकोचपणे मला अमेरिकेला जायची अनुमती दिली.

आस्थाचा जन्म झाला. माझी अमेरिकेला Ph.D. साठी अॅडमिशन झाली तेव्हा आस्था दहा महिन्याची होती. ऑगस्टच्या शेवटच्या आठवड्यात माझं अमेरिकेला जायचं निश्चीत झालं.

अमेरिकेला गेल्यावर जवळपास दोनेक वर्ष मला येता येणार नव्हतं. जीतूच लग्नाच वय झालं होतं. मी जाण्यापूर्वी जीतूचं लग्न उरकून घ्यायचं, एकमताने ठरलं. लग्नासारखी गोष्ट अशी झटपट कसं शक्य होतं? पण अशक्य गोष्ट शक्य करून दाखवायची सवयच झाली होती.

मुली बघणं, लग्नाची तयारी सगळंच पटापट उरकावं लागणार होतं. सुरुवात मुली बघण्यापासून झाली. जीतू दुसऱ्या आठवड्यात येणार होता नागपूर,

गोंदिया, भंडारा, रामटेक, जवळजवळ आठ मुली आम्ही त्याच्यासाठी बघून ठेवल्या.

जीतूला दाखवून ह्यातलीच एक मुलगी पसंत करायचं ठरलं. जीतू आल्यावर लगेच, दुसऱ्या दिवशीपासून, आम्ही पसंत करुन ठेवलेल्या मुलींना दाखवण्याचा कार्यक्रम निश्चीत केला.

तुमसरवरुन गाडी केली, सकाळी आम्ही निघायचो. ठरल्या वेळेत कांदेपोह्याचा कार्यक्रम आटोपायचा, एक एक करत पहिल्या दिवशी चार आणि दुसऱ्या दिवशी चार अशा सॉर्टलिस्ट करुन ठेवलेल्या आठही मुली जीतूला दाखवल्या. मुली बघण्याचा कार्यक्रम हेक्टिक होता पण आमच्याजवळ पर्यायच नव्हता.

गोंदियाला, दिशा नावाच्या मुलीला बघायला गेलो असताना, आमच्यासोबत असलेल्या गाडीच्या ड्रायव्हरसाठी दिशाने पोहे आणले होते आणि आदराने बोलवून त्याला पोहे दिले. गोष्ट छोटी होती पण मला ती आवडली होती. समाजभान जपणारी मुलगी, चांगल्यारितीने नाती जपू शकते हा तिच्या सुसंस्काराचा भाग वाटला, अशा संस्कारात वाढलेली मुलगी आमच्या घरासाठी योग्य होती.

लग्नाच्या गाठी स्वर्गतुनच बांधून आलेल्या असतात आपण निमित्तमात्र असतो. योगायोग जुळून येतात, तशी परिस्थिती तयार होते.

सर्वाना, दिशा आवडली. मी लगेच गोंदियाला दिशाकडे फोन करुन पसंतीचा होकार कळवला. दिशाला घेवून, पुढली बोलणी करायला तुमसरला येण्याचं निमंत्रण दिलं. मुलगी द्यायची म्हणजे, विचारपूर्वक निर्णय घ्यावे लागतात. त्यांनी इकडून तिकडून पहिलेच आमची माहिती काढून ठेवली असावी बहूतेक. गरीबीतून स्वकष्टाने यश संपादन केलेला मुलगा असल्यामुळे, त्यांनाही कुठलीच अडचण नव्हती.

दिशाचे आईबाबा लगेच दिशाला घेवून, पुढची बोलणी करायला गोंदियावरून तुमसरला आले. आम्ही त्यांना सगळी परीस्थिती समजावून सांगितली. लग्न घाईत एका आठवड्यातच करावं लागणार म्हणूनही सांगितलं. दिशाची संमती घेवून, आम्ही पुढच्या तयारीला लागलो.

दिशाजवळ पासपोर्ट नव्हता. लग्नानंतर जीतुसोबत दिशाला अमेरिकेला जावं लागणार होतं. पासपोर्ट मिळणं महत्वाचं होत आणि त्यासाठी मॅरेज सर्टिफिकेट आवश्यक होतं.

वेळ न दवडता, बालूला जीतू आणि दिशाची सगळी कागदपत्र घेऊन कोर्टात पाठवलं. त्याने कोर्टातली सगळी प्रोसिजर उरकली. हार, मिठाई घेवून आम्ही रजिस्टर ऑफिसमध्ये गेलो आणि त्याच दिवशी, दहा वाजता, जीतू आणि दिशाचं रजिस्टर मॅरेजझालं.

आश्चर्य वाटेल पण, लग्न ठरल्यानंतर केवळ चार तासात जीतू आणि दिशा लग्नाच्या पवित्र बंधनाने बांधल्या गेले होते.

आईने घरी सर्वांसाठी स्वयंपाक करून ठेवला. जेवणं आटोपली आणि त्याच दिवशी पासपोर्टसाठी अॅप्लिकेशन करायला, आम्ही सगळे दुपारी नागपूरला गेलो. इकडे दुपारी तुमसरला आईने पंडिताकडून विधीवत लग्नाचा मुहूर्त काढून ठेवला. आम्ही पासपोर्टसाठी अॅप्लाय केला आणि लगेच पोलीस व्हेरिफिकेशन (Verification) साठी दिशाचे पेपर्स गोंदियाला पाठवले. सगळी प्रोसीजर पटापट करावी लागत होती. नशिब ही साथ देत होतं. अडथळ्याविना सारं काही सुरळीत पार पडत होत.

नागपूरवरून आम्ही तुमसरकडे निघालो. गाडीमध्येच बालूने त्याच्या लग्नाची गोष्ट छेडली. त्याला एक मुलगी आवडते आम्हाला पूर्वीपासूनच माहिती होतं. "मिथ्या बिवी राजी तो क्या करेगा काझी", म्हणत हातोहात बालू आणि स्नेहलचं लग्न ही उरकून घ्यायचं ठरलं. आम्ही लगेच गाडी नागपूरच्या दिशेने वळवली.

नागपूरला गेलो स्नेहलच्या घरच्यांशी बोललो. सगळी परीस्थिती त्यांना समजावून सांगितली. तडकाफडकी लग्न हा त्यांच्यासाठी धक्काचं होता. कुठलेही आढे-वेढे न घेता. स्नेहलच्या घरचे लग्नाला तयार झाले. "चट मंगनी पट ब्याह" दोन्ही जोडप्यांना तंतोतंत लागू पडत होत.

लग्न ठरल्यानंतर, पुढचे दोन दिवस नागपूरला लग्नाची शॉपिंग झाली. दिशा आणि स्नेहलच्या साड्या दागिणे, बालू आणि जीतूच्या कपड्यांची खरेदी झाली. ह्या दोन दिवसात, अमेरिकेत लागणाऱ्या काही गोष्टी ज्या माझ्या खरेदी करायच्या राहून गेल्या होत्या त्या सगळ्या मी खरेदी केल्या.

तुमसरला आई लग्नाच्या तयारीला लागली होती. आईने, अगदी जवळच्या नातेवाईकांना फोन करून लग्नाचं निमंत्रण दिले. अचानक अनपेक्षित दोन्ही लग्नाचं निमंत्रण म्हणजे सर्वांना लागलेला आश्चर्याचा सुखद धक्काच होता. लग्न एवढ्या घाईत का? कुठे? कसं? नातेवाईकांच्या एक ना अनेक प्रश्नांना आई न गोंधळता उत्तर देत होती.

आई, चालीरीती, प्रथा, परंपरा पाळणारी होती पण कुठल्याच गोष्टीचं तिने कधी अवडंबर केल नाही. लोक काय म्हणतील? ह्या सगळ्यात आई अडकत नव्हती. "अंथरून पाहून पाय पसरावे" या संस्कारांमध्ये आम्हाला वाढवताना वेळ, जबाबदारी आणि कर्तव्याची सांगड आयुष्याशी कशी घालायची यात जणू काही आईने Ph.D. संपादन केली होती. काळानुरूप बदल तिने विनातक्रार आत्मसात केले. आईचे प्रगल्भ विचार वेळकाळाचे भान जपणारे होते.

गुरुवार, ठरल्याप्रमाणे दोन्ही लग्नाचा दिवस उजाडला. जीतूचं सकाळी तर बालूचं लग्न संध्याकाळी होतं. गुरुवारी, सकाळी आठ वाजता जीतूची वरात गोंदियाला आली. मुहूर्तावर दहा वाजता मंगलाष्टके आणि सुलग्न लागलं. एकीकडे जीतूच्या लग्नाची सप्तपदी आणि उरलेलेले विधी सुरु होते तर दुसरीकडे आईसोबत बालू आणि काही पाहण्याचं जेवण आटोपून तुमसरला पाठवण्याची तयारी सुरु होती.

गोंदियावरून आल्या आल्या, तुमसरला घरी बालूला हळद लावण्याचा कार्यक्रम झाला. दुपारी दोन वाजेपर्यंत गोंदियावरून जीतू दिशाची वरात घेऊन आम्ही तुमसरला परतलो. लगेच दिशाचा गृहप्रवेश झाला. तोवर आमचा दुसरा नवरदेव बालू ही तयार झालेला होता. आम्ही ही जरा फ्रेश झालो. लगेच बालूची वरात घेवून आम्ही सगळे नागपूरला निघालो. आईने इकडे जीतू दिशाची हळद उतरवली. त्यांचा नान्होरा (अंधोळ) उरकवला आणि बालूच्या लग्नासाठी जीतू आणि दिशाला घेवून आई नागपूरला आली.

लग्नानंतरच्या चार वर्षात मी तब्बेतीने जरा जाड झालो होतो. डोक्याचं टक्कल पडलं होतं. अमेरिकेत एअरपोर्टवर इमिग्रेशन (emigration) च्या वेळी, विनाकारण काही प्रॉब्लेम नको व्हायला म्हणून पासपोर्टचे पुढचे चार वर्ष व्हॅलीड असताना, मी पासपोर्टच नूतनीकरण करून घेतलं. पासपोर्टच काम आटोपून मी लग्नमंडपात साडेसात वाजता पोहचलो. लग्न लागलं, जेवणखावण आटोपलं आणि आम्ही बालू आणि स्नेहलची वरात घेवून तुमसरला आलो. रात्री स्नेहलचा गृहप्रवेश झाला. दिवसभन्त्यात दोन लग्न आटोपली होती.

आठ दिवसात लग्न जुळवून, निर्विघ्नपणे दोन्ही लग्न उत्तमप्रकारे पार पडल्याचं समाधान घेवून सगळे झोपी गेलो. दुसरा दिवस पेंगण्यातच गेला होता. लग्नाच्या धावपळीमुळे शरिर थकलं होतं. सायंकाळ झाली आणि माझी तयारी सुरु झाली दुसऱ्या दिवशी मला मुंबईला पोहचायचं होत.

अमेरिकेत शिक्षणाची उडान भरारी

Ph.D. साठी माझं अमेरिकेला जायचं निश्चीत झालं. जाण्याच्या काही दिवसांपूर्वी मला अमेरिकेतल्या सरांचा इ-मेल आला, हे तेच सर होते जे मला पुढे Ph.D. साठी गाईड करणार होते. काही कारणास्तव ठरलेली फेलोशिप देता येणार नाही म्हणून त्यांनी E-mail मध्ये सांगितलं होतं.

ट्युशन फीससह, खाणपिण आणि राहाण्याची सोय होईल एवढीच फेलोशिप त्यांनी मला देवू केली. आता काय करायचं? मला पुन्हा प्रश्न पडला. अमेरिकेला यायचा निर्धार पक्काच होता. आता काही केल्या मागे हटायचं नव्हतं.

सगळ्याचं गोष्टी आपल्याला हव्या तशा होतीलच असं नाही. स्वप्नांचा उंच पल्ला गाठताना चांगल्या वाईट परिणामांसाठी आपण तयार असू तरचं बघितलेली स्वप्न पूर्ण करण्यासाठीचे मार्ग सुटतात, संघर्ष करावाच लागतो, अशावेळी धीर सोडून चालत नाही तर धैर्याने परिस्थितीला सामोरे जावे लागते.

मंजूर झालेली फेलोशिप, ठरल्याप्रमाणे मिळाली असती तर चिंताच नव्हती पण एवढ्या कमी फेलोशीपमध्ये नवीन देशात अपर्णा आणि छोट्याशा आस्थाला सोबत घेवून जाणं अवघड होतं.

सर्वासमक्ष पुन्हा एक निर्णय घ्यावा लागला, मी एकटाच अमेरिकेला जाणार तिथे सगळं स्थिरस्थावर झालं की, नंतर दोघींना तिकडे बोलावून घेणार. घरच्यांसह अपर्णानेही माझ्या निर्णयाला पाठिंबा दिला.

माझा मुंबईला जायचा दिवस ठरला. डोळ्यासमोर एकीकडे मी पाहिलेल स्वप्न होतं, माझ्या भविष्याच्या दिशेने मला मिळालेली संधी होती तर दुसरीकडे माझं कुटूंब अपर्णा आणि एक वर्षाची माझी लाडकी लेक आस्था होती.

आजपर्यंतच्या प्रवासात कुटुंबाची साथ हीच माझी हिंमत होती. आजपर्यंत माझ्या निर्णयाला पाठिंबा देवून सर्वांनीच माझं बळ वाढवल होत. स्वतःला

कमजोर होऊ घायच नव्हतं. काळजावर दगड ठेवून घेतलेल्या निर्णयाची पूर्तता करण्याची वेळ जवळ जवळ येत होती.

अमेरिकेत ध्येय गाठण्यासाठीच्या स्वप्नांचा प्रवास सुरु झाला. सगळं असूनही, ऑजळ रिकामी असल्याची भावना मला, प्रश्नात पाडत होती. स्वप्न खरचं एवढी मोठी असावीत का? मीच मला प्रश्न विचारायचो. आजपर्यंत केलेल्या कष्टाच हेच फलीत होतं जणू. "वृंदावनातून मथुरेला निघालेल्या कृष्णाच्या मनाची घालमेल आज मला माझी वाटत होती".

सुख-दुःख विरह, वेदना ह्यातून देव तरी कुठे सुटले होते त्यामानाने आपलं अस्तित्व तर शून्यचं!!! मी वारंवार मनाला समजवत असलो तरी अपर्णा आणि आस्थाला इथे सोडून जाणं त्यामानाने सोप नव्हतं.

मला मुंबईला पोहचायचं होतं. आईवडिलांचे, सासूसासऱ्यांचे आशीर्वाद घेतले. आस्थाला डोळे भरून पाहिलं मला जाताना पाहून अपर्णाचे डोळे पाणावले माझ्या डोळ्यातल्या आसवांना मी कसंबसं रोखून धरलं होतं कारण मला त्या सगळ्यांनाच डोळ्यात साठवून घ्यायचं होतं. मी नागपूरवरून मुंबईसाठी रवाना झालो.

एक मुलगा, एक नवरा आणि एका दहा महिन्याच्या बाळाचा बाबा, डोळ्यातल्या अश्रूंची वाट मोकळी करून न देता स्वप्नांच्या जगात नव्या दिशांची नवी स्वप्ने शोधायला चालला होता. आयुष्यात विविधरंगी छटा अनुभवलेला आज एक तारेंद्र त्याच्याच माणसांच्या डोळ्यात तेवत असलेल्या स्वप्नांचा पाठलाग करायला दूरदेशी स्वतःची ओळख निर्माण करायला चालला होता.

विमानाने मी सकाळी मुंबईला पोहचलो. पहिल्यांदाच विमान प्रवास केला होता. आयुष्यात किमान एकदा तरी विमान प्रवास करायचा, आजवर बघितलेलं स्वप्न, आज सत्यात उतरलं होत.

ऑगस्टमध्ये सगळ्या अमेरिकेच्या तिकिट्स बुक होत्या. मला मंगळवारी कोणत्याही परिस्थितीत अमेरिकेला पोहचायचं होत. आजसारखी ऑनलाईन तिकीट बुकिंग सुविधा त्यावेळी उपलब्ध नव्हती. संपूर्ण दिवस मी तिकीटसाठी एजंटच्या ऑफिसमध्येच बसून राहिलो. विमानाची सगळी तिकिट बुक असल्या कारणाने, ऐनवेळी तिकिट मिळते की नाही खूपच धाकधुक वाटत होती.

अखेर एका विमान प्रवाशाची तिकिट कॅन्सल झाल्यामुळे रात्री साडेआठ दरम्यान माझी तिकिट कन्फर्म झाली. त्याच दिवशी रात्री दिड वाजताची फ्लायट होती.

सातासमुद्रापार अमेरिकेला जाणार पण राहाणार कुठे? अमेरिकेत आपलं म्हणून ओळखीच फार कुणी नव्हत. आज सारखं इंटरनेटच्या इशाऱ्यावर जग तेव्हा चालत नव्हतं. घरोघरी इंटरनेटचा तो जमानाच नव्हता.

तिकिट कन्फर्म झाल्या लगेच, तडकाफडकीने मी इंटरनेट कॅफे गाठलं. जितूच्या मित्राचा आणि अपर्णाच्या चूलत मावस भाऊ संजयचा पत्ता, आणि फोन नंबर मिळवला. कॉल करुन त्यांना उद्या एअरपोर्टवर मला घ्यायला या म्हणून सांगितलं.

लहानपणापासूनच आकाशात उडणाऱ्या विमानाकडे कुतुहलाने बघायला मला आवडायचं. विमान धावपट्टीवरून आकाशात झेप घेते, इथपासून तर उतरण्यापर्यंत सगळाच माझ्या उत्सुकतेचा विषय होता. आकाशात उडणारं विमान म्हणजे मानवनिर्मित पंख असलेला लोकांना घेवून उडणारा पक्षी, इतकं साम्य मला पक्षी आणि विमानात वाटायचं.

चेक इनच्या दोन तास आधी मी मित्रासोबत विमानतळावर पोहचलो. आवश्यक ते सगळं सामान भारतातून नेण्याचा माझा प्रयत्न होता. सामानाने तीनचार बॅगा भरल्या होत्या. सामानासह मी बोर्डिंग केलं.

ऐनवेळीची गडबड टाळण्यासाठी, सोबत नेण्यात येणाऱ्या सामानाबाबतचे सगळे नियम काटकोरपणे पाळले होते. सामानाची चॅकिंग माझ्या दृष्टीने मोठ दिव्य काम होतं आणि ते सुरळीत पार पडलं होतं.

एअरपोर्टवर बसल्या बसल्या, मोठमोठ्या ट्रॉली बॅगा घेवून येणाऱ्या जाणाऱ्या लोकांना मी इथेही बघतच होतो. चार पैसे वाचावे म्हणून धडपडत तुमसर-देव्हाडी-तिरोडा-मुंडीकोटा, उसटसुलट प्रवास करणारा मी आज दूरदेशीच्या प्रवासासाठी सज्ज झालो होतो.

मनातल्या स्वप्नांना आशेचे पंख असले की यशाची उडान यशस्वी होतेच. मी माझ्याच अनुभवातून शिकलो होतो.

अमेरिकेला पोहचायला एक दोन नाही तर तब्बल अठरा तास विमान प्रवास करावा लागणार होता. रात्री दिड वाजता, मुंबई इंटरनॅशनल एअरपोर्टवरून

माझा अमेरीकेचा प्रवास सुरु झाला. विमानाने टेक ऑफ केलं. सीटबेल्ट लावले तरी पोटात गुदगुल्या होत होत्या. खऱ्या अर्थाने तो माझ्या स्वप्नांचा प्रवास होता.

काळ्याकुट्ट अंधारात खिडकीबाहेर टिमटिमत्या असंख्य लाईटांच्या प्रकाशात मुंबई झळाळून निघाली होती. रात्रीच्या प्रकाशात धरतीवर चांदण्याची बरसात व्हावी असचं वाटत होतं.

गुडबाय (Goodbye) मुंबई आतल्या आवाजात, मी आकाशातून मुंबईला न्याहाळायला लागलो. ह्याच मुंबईत आजवर लोकलने खस्ता खालल्या होत्या. मुंबईच्या रस्त्यावरचा वडापाव खावून मी माझी भूक भागवली होती. नोकरीसाठी धडपडलो होतो. स्वप्न नगरी, मायानगरी म्हणून गौरवल्या जाणाऱ्या ह्या मुंबईने मला गर्दीत सामावून घेतलं होतं. टेक्नॉलॉजीच्या जमान्यात माझी मला ओळख मुंबईनेच पटवून दिली होती. त्याच मुंबईला इथेच सोडून आज मी पुढे जात होतो.

आजूबाजूचे सगळे डोळ्यांवर पट्टी बांधून झोपी गेले. माझ्या पापण्यांच्या पदराआड मात्र सगळं नीट होईल ना? हेच प्रश्नचिन्ह होतं. दोन आठवड्यांच्या दगदगीमुळे, खोकला झाला होता. अमेरीकेत आजारपण घेवून गेल्यासारखं होईल का? एक ना अनेक प्रश्नांची मनात गर्दीच होत होती.

दहा तासांचा मुंबई ते युरोप आणि नंतरचा आठ तासांचा युरोप ते अमेरीका प्रवास होता. आकाशात काळेनिळे ढग इतरत्र स्वच्छंद प्रवास करत होते. सर्वत्र ढगांची चादर पसरल्यागत भासत होतं. छोट्याशा खिडकीतून डोळ्यात सामावून घेता येईल एवढं विस्तिर्ण आभाळ मी माझ्या डोळ्यात साठवून घेत होतो. टेक्नॉलॉजीच्या या जगात खरचं मानवनिर्मित संशोधनकर्त्यांना मानाचा मुजरा करावा वाटतं होता. विमानातून जमीन कशी दिसते याची मला नेहमीच उत्सुकता असायची. त्याचं संशोधनाचा एक भाग म्हणून मी खिडकीबाहेर मोठमोठी शहर, जमीन, डोंगर दऱ्या आणि काळ्यानिळ्या ढगांच्या साम्राज्यातून माझा प्रवास करत होतो.

उपग्रहावरून सेन्सरच्या सहाय्याने जमिनीचे फोटो काढून, उत्सर्जन किरणांच मोजमाप करायचं, (Microwave Radiation Measure) किती मिलीमिटर पाउस पडल्यावर, पावसाचे पाणी किती सेंटीमीटर जमिनीत आत शोषले जाईल, हा माझ्या पी एच डी संशोधनाचा (Ph.D. Research) चा विषय होता. जमिनीत होणारा पावसाच्या पाण्याचा साठा, त्या साठ्याचा शेतीसाठी

उपयोग कसा होतो? ह्याच साठवल्या जाणाऱ्या पाण्यावर मला संशोधन करायचे होते.

कुठल्या भागात पाऊस पडतच नाही किंवा पडल्यावर वाहून जातो. पावसाचं पाणी शोषल्या न गेल्यामुळे दुष्काळसदृश्य स्थिती निर्माण होते. तशा जमिनीचे उपग्रहातून मायक्रोवेव्ह (Microwave) आणि थर्मल इन्फ्रारेड (Thermal Infrared) फ्रिक्वेन्सी (frequency) मध्ये काढलेल्या फोटोंवर माझं संशोधन असणार होतं. उपग्रहातून वेगवेगळ्या फ्रिक्वेन्सी (frequency) मधून काढलेल्या फोटोतून जमीन बघता येणार होती.

विमानातून जमिनीवर बघताना मी एक प्रकारचा उपग्रहचं आहे की काय असं वाटू लागलं होतं. माझं रिसर्च माझ्या दृष्टीने रोमांचकारी तेवढंच वैविध्यपूर्ण असणार होतं. माझी उत्सुकता वाढत चालली होती.

अमेरीका, विषुववृत्ताच्या वरच्या भागाला असल्याने, उन्हाळ्याचा दिवस इथे खूप मोठा असतो. ऑगस्ट महिन्यात सायंकाळी सहाच्या सुमारास, इथे चांगलं उन्हा पडलं होतं. प्रवास निर्विघ्नपणे पार पडला होता. सुदैवाने एअर पोर्टवर अपर्णाचा चूलत मावस बाऊ संजय खोब्रागडे आणि जीतूचा मित्र प्रविण मारुपडगी दोघेही मला घ्यायला आले होते.

संजय आणि प्रविण दोघांचीही घर न्युयॉर्क पासून जवळजवळ दिड दोन तासांच्या अंतरावर असल्याने त्यांच्यासोबत रहाता येणार नव्हतं. मला लगेच न्युयॉर्कमध्ये राहाण्यासाठी जागा शोधणं गरजेचं होतं. रात्री संजयच्या घरी राहून मी सकाळी न्युयॉर्क साठी निघालो.

भारतात कारची ड्रायव्हर सीट उजवा बाजूला तर अमेरिकेत ड्रायव्हर सीट डाव्या बाजूला होती. मोठमोठ्या महागड्या गाड्या, शांत, स्वच्छ मोठमोठ्या रस्त्यावरून दिमाखात पळत होत्या. भारतापेक्षा अमेरिकेची लोकसंख्या चार पटिने कमी आणि श्रेत्रफळ तीन पटीने जास्ती असल्याकारणाने, लोकसंख्या खूपच विरळ त्यामुळे रस्त्यावर लोकांची गर्दी नव्हती. लोकांची मोठमोठी घरे, घरासमोर असलेलं स्वच्छ सुंदर मोडु गार्डन, घरासमोर असलेल्या मोठमोठ्या महागड्या गाड्या. भारतासारख्या गजबजलेल्या वस्त्या इथे नव्हत्या, इथे रस्ते शांत आणि खूप मोकळे होते. आल्या आल्या निरिक्षण परिक्षणातून मी दोन देशातले बदल अनुभवत होतो.

रस्त्यावरची शांतता मला भयानक वाटत होती. कफ्यू असावा की काय असं मला वाटून गेलं. न्युयॉर्क शहर खूप मोठ्ठ असल्याकारणाने मला घाबरायला झालं. पोहचल्या लगेच मी माझ्या रिसर्च सेंटरमध्ये जाईन झालो.

न्युयॉर्क शहरात बरेचसे भारतीय राहातात. न्युयॉर्क शहराला गेट वे ऑफ इमिग्रंट (Gateway of Immigrant) म्हटलं तरी वावगं ठरणार नाही. बरेच भारतीय तसेच वेगवेगळ्या देशातील लोक न्युयॉर्क शहराचे कायमचे रहिवासी आहेत.

कॉलेजपासून एक तासाच्या अंतरावर जॅकसन हाईट्स (Jackson Height) नावाच्या भागात, एका अपार्टमेंटमध्ये मी एक छोटीशी रुम भाड्याने मिळवली. कॉलेजमध्ये मला लोकल ट्रेनने जावं लागत होतं. न्युयॉर्कच्या लोकल ट्रेनने दररोज कॉलेज जाण्यायेण्यात मला मजा यायची. कॉलेजला जाताना एक ट्रेन बदलावी लागायची. एका ट्रेनने जगप्रसिद्ध (World famous) (टाइम्स स्क्वेअर) Times Square पर्यंत जाऊन, तिथून कॉलेजकरिता दुसरी ट्रेन पकडावी लागत होती. ट्रेनमध्ये वेगवेगळ्या देशांचे लोक दिसत. सर्वसाधारणपणे अंदाज घेवून नव्याचशा लोकांशी प्रवासादरम्यान संवाद साधायचो.

जॅकसन हाईट (Jackson Height) येथे बरेचसे इंडियन, बांगलादेश, पाकिस्तानी लोक राहायचे. जवळजवळ सगळ्या प्रकारचा भाजीपाला, मसाले, अन्नधान्य इथे सहज मिळत होतं. हा एरिया एक प्रकारचा मिनी-इंडियाच होता. जवळचं एक इंडियन सिनेमागृह होतं. आपल्या मसालेदार, चटपटीत जेवनाच्या मानने अमेरिकन जेवण मला खूपच बेचव वाटायचं.

कॉलेजमध्ये दिवसरात्र एक करुन माझी इकडे संशोधनाला सुरवात झाली होती. एका आठवड्यानंतर, एक आनंदाची बातमी मला दिली गेली. मला मिळणारी फेलोशिप आता पूर्ण करण्यात आली होती. माझ्या आनंदाला पारावार उरला नव्हता. घरी सर्वाना सांगितलं तेव्हा सर्वाना खूप आनंद झाला.

नवीनच अमेरीकेत आलेलो होतो. सगळंच नवीन होतं. त्रास होणार ह्याच अंदाज होतात. टॉफेल (TOEFL) एक्झाम देवून आलो होतो. अमेरीकेत बोलल्या जाणाऱ्या इंग्रजीचा अंदाजही होता. सुरवातीला कॉलेजमध्ये प्रोफेसर काय बोलतात त्यांचे उच्चार काहीच कळत नव्हते.

एक दिवस असचं कॅन्टिनमध्ये आठ दहा वर्गमित्र सोबत बसलेलो असताना, त्यांच्याशी बोलल्यानंतर कळलं की सगळेच शिक्षणासाठी, वेगवेगळ्या

देशातून आलेले आहेत. बांगलादेश, श्रीलंका, बल्गेरिया, फिलिपिन्स, रशिया, हंगेरी, तुर्की, पोर्तोरिगो, वेगवेगळ्या देशातून आलेले सगळेच माझ्यासारखेच अवघडल्या अवस्थेतून जात होते. काहीच दिवसात, सर्वांशीच माझी मैत्री झाली आणि हळूहळू सगळी भीतीच दूर झाली.

एक दोन आठवड्यात मला लवकरच भाषा कळायला लागली. बोलण्यातला लहेजा मी लवकरच आत्मसात केला. आता मला बऱ्यापैकी सगळ कळत होतं. अवघडलेपण हळूहळू कमी व्हायला लागलं होतं..

आता मी अपर्नाला आणि आस्थाला अमेरिकेत बोलवण्याच्या दृष्टीने विचार करू लागलो. अमेरिकेत येवून शिकायचं आणि नोकरी करायची इच्छा असेल तर तू प्रयत्न कर, परीक्षा दे अपर्नाला जेव्हा सांगितलं तेव्हा तिनेही पुढे शिकण्याची इच्छा दर्शवली.

अखेर तिने जीआरई, टोफेल (GRE, TOEFL) परीक्षेची तयारी सुरु केली. त्यासाठी तिला नागपूरला क्लासेस लावावे लागणार होते. तुमसर ते नागपूर रोज अप-डाऊन करुन अभ्यास शक्य झालं नसतं. अखेर नागपूरला राहायचा निर्णय घेतला. माधवमामाकडे एक रुम करुन अपर्ना सोबत आई पण नागपूरला राहायला आली. आईने आस्थाला सांभाळल्यामुळे अपर्नाला तिच्या अभ्यासाकडे लक्ष देण सोप झालं होतं.

मी अमेरिकेत आल्यावर एका वर्षाची माझी आस्था मला शोधत असेल, बाबा बाबा करत रडत असेल. तिचे छोटे छोटे डोळे माझा शोध घेत असतील. इवलंसं माझं छोटसं कोकरू, मला शोधण्यासाठी सैरभैर घरभर, मला शोधत फिरतं असेल. पण हा दूरदेशी गेलेला बाबा मात्र तिला भेटण्यासाठी आतुर असूनही असफलच होता.

आठवणीने आणि वाट्याला आलेल्या एकटेपणाने अनेकदा माझे डोळे डबडबायचे. माझ्या पाणावलेल्या डोळ्यातले अश्रुच मला उत्तर द्यायचे. सुख दुःखात, एकटेपणाने खचलेल्या मनाला अश्रूंची साथ मिळायची आणि मी नव्याने धीर एकवटायचो.

माणसाला सुख असो की दुःख प्रत्येक परिस्थितीत अश्रू सोबत करतात. आपणच आपलं ठरवायचं कशात डूबायचं? कशात विव्दळायचं? मनातल्या सकारात्मक आणि नकारात्मक विचारांची सांगड प्रत्येकाला घालताच आली पाहीजे. मला माझ कुटूंब माझी कमजोरी नाही तर ताकदच बनवायची होती.

दुःखाच्या लाटेला आनंदाची किनार लावली की दुःख कमी होत. तेच मी करत होतो. आता मी स्वतःला पूर्णपणे अभ्यास आणि रिसर्चमध्ये गुंतवून घेतलं. दिवसरात्र काम त्यामुळे मनाच्या हळव्या कोपऱ्यात कधीही न विसरू शकणाऱ्या माझ्याच माणसांची आठवण काढायला माझ्याजवळ आता वेळच नसायचा.

अपर्णाला अमेरिकेला पुढे शिकायचं असेल, डीग्री करायची असेल तर आस्थाचं कसं? तिला इथे कोण सांभाळणार? मोठा प्रश्न उभा राहिला. न्युयॉर्कसारख्या महागड्या शहरात शिक्षणासोबत आमच्या खर्चाचं गणित, माझ्या फेलोशिपमध्ये बसवायचं होतं. दूरदेशात, छोट्या मुलीला सांभाळून, शिक्षण घेण तसं कठीण झालं असतं.

काळजावर दगड ठेवून पुन्हा एक निर्णय घ्यावा लागला. सहा महिन्यांनंतर जीआरई (GRE) पास करून अपर्णा डीग्री करणासाठी आस्थाला भारतातचं आईजवळ सोडून एकटी अमेरिकेला आली. हा निर्णय अपर्णासाठी ही वाटतो तेवढा सोप्या नव्हता.

अनेकदा पालकांना भावनिक दृष्ट्या हळवं होऊन चालत नाही. आपली लेकरं खऱ्या अर्थाने आपल्या जगण्याचा मार्ग असतात तरी माया, ममता प्रेम, जिद्दाळा या पलीकडे जाऊन काही कठोर निर्णय आईवडिलांना घ्यावे लागतात. कठोर पालक म्हणून अनेकदा इतरांकडून कढड्यात उभं ही केल जातं पण याचा अर्थ ते पालक निष्ठुर असतात असं होत नाही.

अपर्णा अमेरिकेत आल्यानंतर मला रहाण्यासाठी दुसरं घर शोधावं लागलं. मी जॅकसन हाईट (Jackson Height) पासून थोड्या अंतरावर एक बेडरूम अपार्टमेंट भाड्याने घेतलं. पहिल्या मजल्यावर आमचे घरमालक, दुसऱ्या मजल्यावर आमच्यासह एक कुटूंब आणि तळमजल्यावर (basement) मध्ये दोन कुटूंब एका अपार्टमेंट मध्ये रहात असू.

घरमालक बांगलादेशी होते, बऱ्याच वर्षांपासून न्युयॉर्कमध्ये राहात असल्याने तिथले स्थायी निवासी होते. अपार्टमेंटमध्ये राहाणारे आम्ही पाचही कुटूंब वेगवेगळ्या देशाचे नागरिक होतो. आम्ही सर्वांसोबतच मिळूनमिसळून रहायचो. सगळ्यांसोबत मिळून सन समारंभ, साजरे करायचो. कॉलेजमधून कधी उशिर झाला तर, बऱ्याचदा मुस्लिम फॅमिलीतले भैया भाभी आम्हाला जेवायला बोलवायचे.

आम्ही बऱ्यापैकी तिथे रुळलो होतो. काहीच दिवसात बेसमेंटमध्ये रहायला असलेल्या एका बांगलादेशी फॅमिलीतल्या महिलेला ती प्रेग्नंट असल्याच कळलं, आता त्या फॅमिलीला ते घर सोडणं भाग होतं. कारण अमेरीकेत, प्रेग्नंट असलेल्या महिलेला बेसमेंटमध्ये रहायला अनुमती नसते. असं आठवून आल्यास त्याचा दंड घरमालकाला बसतो. नवा पाहूणा येणार आनंद तर होताच पण दुसरं घर शोधणं भाग होतं.

मी आणि अपर्णाने ठरवलं. त्यांना आमच्या घरी आणि त्यांच्या घरी तळमजल्या वर आपण शिफ्ट व्हायचं. आम्ही त्यांना ह्याबाबत सांगितलं, तेव्हा त्यांना खूपच आश्चर्य वाटलं होतं. म्हटल्याप्रमाणे आम्ही शिफ्ट ही झालो. आम्ही केलेल्या छोट्याशा मदतीने त्यांचा घर बदलवण्याचा मनस्ताप टळला होता. आम्ही केलेली छोटीशी मदत आजतागायत संबंध टिकवण्यासाठी कारणीभूत ठरली.

भारतात, तुमसरमध्ये आस्था आईजवळच होती. आईने कुठलेचे आढेवेढे न घेता अगदी सहज दिड वर्षांच्या आस्थाची जबाबदारी स्वीकारली. आईच्या सहनशिलतेला, मदतीच्या भावनेला, आई बनून नातीला सांभाळणाऱ्या माझ्या माऊलीला माझं त्रिवार वंदन होतं. छोट्या आस्थाला सांभाळण वाटत तेवढं सोप नव्हतं, आईने मात्र हे शिवधनुष्य अगदी सहज पेललं.

आस्थाला सोडून राहाण आमच्यासाठी जेवढं कठीण होतं त्याहीपेक्षा आईबाबांशिवाय राहणाऱ्या माझ्या आस्थासाठी ते कैक पटीने अवघड झालं असावं. मायेचं पांघरुन घालणारी आजी होती ती तिला कधीच अंतर देणार नाही तर तिला आपल्या पोटच्या लेकीसारखं सांभाळेल हा आईवरचा विश्वास, आम्हाला पुढेचे निर्णय घेण्यासाठी पुरेसा होता. म्हणतात ना "दुधापेक्षा दुधावरच्या सायीला जास्ती जपलं जातं" तसचं झालं होतं. आई-वडिलांविना राहणाऱ्या आस्थाचे इकडे आई लाडच लाड पुरवत होती. आस्थावर प्रेम माया करण्याबरोबरच आईने अक्षरशः तिला लाडावून ठेवलं होतं.

आठवड्यात एकदा तरी, Yahoo मॅसेंजर कॉलवर आमचं आस्थाशी बोलण व्हायचं. तिच्या लडिवाळ भाषेत बोलताना मज्जा यायची. सगळं ठिक आहे जाणिवेने आम्ही इकडे आपल्या कामावर लक्ष केंद्रित करू शकत होतो. त्या दीड-दोन वर्षांत घरच्या सगळ्यांनीच खूप साथ दिली. त्यांच्या साथीमुळे आम्ही घेतलेल्या निर्णयावर ठाम राहून आमचं ध्येय साध्य करून उद्दिष्टापर्यंत पोहचू शकलो. "कूळ पाने के लिये कूळ खोना तो पडता ही है", म्हणतात तेच खरं होतं.

माझ्या एकट्याच्या स्कॉलरशिपवर माझं, अपर्णाचं शिक्षण चालू होत. घरखर्चाच ही दडपण व्हायला लागलं होत. दरम्यान अपर्णाला एका ब्युटीपार्लरमध्ये नोकरी करावी लागली होती.

माझं Ph.D. पूर्ण झालं. दोन वर्ष नऊ महिन्यात Ph.D. करणारा मी आमच्या डिपार्टमेंटचा पहिला विद्यार्थी होतो. लगेच माझा पोस्ट डॉक्टरेटसाठी नंबर लागला (Funded by NOAA). आता आम्हाला न्युयॉर्क मधून कोलॅराडोला(Colorado) शिफ्ट व्हावं लागणार होतं. अपर्णाची एम एस मास्टर्स डिग्री (MS, Masterus degree) पूर्ण झाली होती. पोस्ट डॉक्टरेट जाईन कारायाच्या पहिले भारतात येवून मी आस्थाला अमेरिकेला घेवून जायचं ठरवलं.

अडीच वर्षानी मी भारतात येऊन आस्थाला घेऊन अमेरिकेला आलो. तिच्या लडिवाळ बालपणातल्या खूपगोड आणि सुंदर बाललीलांना आम्ही दोघेही मुकलो होतो. तीचं धावता धावता पडणं, पडून उठणं, तिचे बोंबडे बोल, तिचं हसण खेळण, बागडणं, ह्यातलं आम्हाला काहीच अनुभवायला मिळालं नव्हतं. तिला अडिच, पावणे तीन वर्षांनंतर, पहिल्यांदा पाहिल्यावर गहिवरून आलेल मन, फुटलेला मनाचा बांध हा शब्दात व्यक्त करणच अशक्य होतं. एवढंच म्हणेल आमच्या संघर्षाचा अनमोल हिस्सा आमची आस्थाही होती. तिच्याशिवाय आमचा संघर्ष अधुरा होता.

डॉक्टरेटची परीक्षा पास होऊन पदवी मिळाल्यानंतर पोस्ट डॉक्टरेटसाठी, फोर्ट कॉलिन्स येथील कोलोरॅडो स्टेट युनिव्हर्सिटीच्या कॅम्पसमध्ये आम्ही युनिव्हर्सिटी अपार्टमेंट्समध्ये शिफ्ट झालो. न्युयॉर्कच्या मानाने फोर्ट कॉलिन्स, हे खूप छोटे शहर होते. क्षेत्रफळाच्या दृष्टीने फोर्ट कॉलिन्सची तुलना आमच्या तुमसर सोबतच करेल.

अमेरिकेतल्या दक्षिण-मध्य भागात पहाडांच्या खाली वसलेले एक सुंदर छोटं शहर फोर्ट कॉलिन्स. युनिव्हर्सिटी असल्यामुळे हे शहर म्हणून वाढले होते. ह्या युनिव्हर्सिटीमध्ये थोडे फार भारतीय ही होते. इंडियन भाजीपाला, मसाले, इत्यादी वस्तूंचे दुकान ही होते. एक इंडियन फूड रेस्टारंट ही होतं.

आयुष्यातली पहिली कार मी इथे आल्यावर घेतली. भारतातल्या वेगवेगळ्या भागातून आलेल्या भारतीय मित्रांशी मैत्री झाली. अपर्णा H4 Visa वर अमेरिकेत आलेली असल्याने, नोकरी करू शकत नव्हती. आस्था सोबत बराच वेळ तिला आता घालवता येवू लागला.

युनिव्हर्सिटीत आणि कॉम्प्युटर क्षेत्रात काम करणाऱ्या लोकांशी आमची इथे चांगली मैत्री झाली. दहा बारा कुटूंबांचा मिळून आमचा एक छान ग्रुपच तयार झाला. आस्थासोबत खेळायला बच्चेकंपनी ही होती. अपर्णा आस्थासोबत छोट्या मुलांना डान्स शिकवायची, तिचा ही वेळ चांगला जात होता. आठवड्या दोन आठवड्यात छोटस गेटटूगोदर आणि सोबत सामुहिक जेवनाच्या निमित्ताने सर्वांशी भेट ही व्हायची.

लोकल इंडियन असोसिएशनच्या प्रोग्रॅम मध्ये नाटक व डान्स परफॉर्मन्स करण्याची संधी त्या दरम्यान मला मिळाली. काही वर्षात रिसर्च करत असताना मागे सुटलेल्या काही गोष्टी प्रकर्षाने कराव्या वाटत होत्या. वेळ मिळेल तेव्हा कार घेउन एक दोन तासावर असलेल्या रॉकी माउंटनवर फेरफटका मारून यायचो आणि माझ्यातले छंद जोपायण्याचा प्रयत्न करायचो. अमेरिकेत, आस्थाच नाव शाळेत घातलं. आस्थाला इथे इंग्रजी शिकायला फार काही त्रास झाला नाही. दोन आठवड्यातच ती शाळेत पटापट इंग्रजी बोलायला लागली.

पोस्ट डॉक्टरेट मनाप्रमाणे सुरु होतं, नोआच्या (NOAA) च्या सायंटिस्ट लोकांच्या टिमसोबत काम करायला आवडू लागलं. खूप शिकायला आणि बराच अनुभव ही मिळाला. आस्था येवून दोन वर्षे झाली होती हे दोन वर्षे कशी गेली कळलंच नव्हतं.

दोन वर्षात, यशस्वीरित्या मी माझी पोस्ट डॉक्टरेटची पदवी संपादन केली. न्युयॉर्कमध्ये Ph.D. केलेल्या कॉलेजमधूनच मला रिसर्च सायंटिस्ट म्हणून नोकरीची संधी मिळाली. ज्या कॉलेजमधून मी डॉक्टरेट झालो तिथेच नोकरी हा माझ्या दृष्टीकोनातून खूपच सुंदर संयोग होता. आम्ही पुन्हा न्युयॉर्कला शिफ्ट व्हायचा निर्णय घेतला.

अमेरिकेत, न्युयॉर्क सिटी आणि न्युजर्सी दोन्ही स्टेट्स लागूनच आहेत. अमेरिकेतील हडसन नदी, न्युयॉर्क आणि न्युजर्सी शहरांना विभागते. सुरुवातीच्या पहिल्या वर्षात कॉलेजपासून तीस मिनिटावर असलेल्या, रिजेफिएल्ड पार्क या ठिकाणी, एका Ecuador आणि जपानी फॅमिलीच्या घरी आम्ही किरायाने राहिलो. त्यानिमित्ताने जपानी व स्पॅनिशसंस्कृती खूप जवळून बघता आली.

थोड्याच अंतरावर असलेल्या, वॉलिंग्टन Wallington नावाच्या छोट्या ठिकाणी एक अपार्टमेंट किरायाने घेवून तिथे जवळजवळ एक वर्ष राहिलो. चार पाच गुजराती फॅमिलीशी इथे आमची चांगली घट्ट मैत्री झाली. कॉलेजतर्फे माझी

ग्रीन कार्डची प्रोसेस सुरु झाली होती आणि "आयन" च्या निमित्ताने आम्हाला आमच्या आयुष्यात, पुन्हा एकदा आई बाबा होण्याची संधी मिळाली. माझं कुटूंब पूर्ण झालं होतं.

आता आपले स्वतःचे हक्काचे घर असावे, मनोमन इच्छा होती. त्यादृष्टीने विचार सुरु झाला. मुलांसाठी शाळा वगैरे, जवळपास असावी. चांगल्या शाळेच्या दृष्टीने न्यूजर्सी शहरात एडिसन मध्ये, दोन बेडरूम हॉल किचन असलेलं अपार्टमेंट आम्ही खरेदी केलं. मी माझ्या आयुष्यात घेतलेलं हे पहिलं घर होतं. सातासमुद्रापार अमेरिकेत मला माझ्या हक्काची कार आणि माझ्या हक्काचं घर ही होतं.

एडीसन शहरात, घर घेतलेल्या Margate सोसायटीत एकून सहाशे बत्तीस अपार्टमेंटस होते. इथे राहाणारा तीस टक्के समुदाय भारतीय होता. मला बराच मित्रपरिवार आणि बरीच मराठी भाषिक मित्र इथे मिळाले. अडीअडचणीला धावून येणारी जिवाभावाची माणसं मला इथेही मिळाली.

विरोधाभास वाटेल कदाचित, पण इथे फक्तच भारतीय किंवा इतर देशातून आलेल्या परिवाराकडेच मुल होती. अमेरिकेत वास्तव्य असलेल्या मूळ स्थानिकांकडे मुलच नव्हती.

अपार्टमेंट सभोवताली लांबच लांब सुंदर लॉन होतं. परंतु ह्या लॉनवर मुलांना खेळायची परवानगी नव्हती. नियम तोडल्यास दंड भरावा लागायचा. अवतीभोवतीचं वातावरण एवढं सुंदर असून मुलांना, घरातच कॉर्डून ठेवावं लागतं होतं.

मुलांच्या स्वच्छंदी खेळण्याबागडवर असा प्रतिबंध असावा, काही केल्या मनाला पटत नव्हतं. खूप वाईट वाटायचं. स्वतः पुढाकार घेवून मी एक ग्रुप तयार केला. सोसायटीमध्ये बोर्ड इलेक्शन लढवलं महत्वाचं म्हणजे ते इलेक्शन आम्ही बहुमताने जिंकलो. सोसायटीचा प्रेसिडेंट म्हणून माझी निवड करण्यात आली.

मुलांना मनसोक्त खेळता यावं ह्या दृष्टीने, निधी जमा करून, आमच्या सोसायटीत एक मोठं प्ले ग्राऊंड बनवून घेतलं, मुलांची खेळणी बसवून घेतली. मुलांना आता आपल्या मनाप्रमाणे लॉन तसचं खेळण्यांवर खेळता येत होतं. आमच्या सोसायटीतल्या मुलांना खेळण्यासाठी मोठं मैदान मी माझ्या नेतृत्वात देवू शकलो ह्याचा मला खूपच अभिमान वाटतो.

मार्गेट (Margate) सोसायटीत पंचविस तीस कुटूंबाचा आमचा चांगला मोठा ग्रुप तयार झाला. दिवाळी, होळी, गणपतीसारखे सण आम्ही इथे आताही मोठ्या उत्साहात सोबत साजरे करतो. अमेरिकेत साजरे करीत असलेले मदर्स डे, फादर्स डे पिकनिक, स्पोर्ट्स अँक्टिव्हिटीज ही आम्ही आयोजित करायची.

मार्गेट (Margate) सोसायटीचा, मी प्रेसिडेंट असल्याने सोसायटीत बरीचशी लोक मला ओळखायला लागली. किचकट, कडक नियमांना शिथिल बनवून नियमांच दडपण येणार नाही ह्याकडे प्रकर्षाने मी लक्ष दिलं. लहानपनापासून पुढाकार घेवून नेतृत्व करण्याच्या सवयीचा फायदा, मला दूरदेशात ही होत होता.

मी आणि जीतू दोघे ही अमेरीकेला गेलोच होतो. तिकडे स्थायिक होण्यापूर्वी, आता आपण इकडेच स्थायिक व्हावं का? हा प्रश्न मला आणि जीतूला नेहमीच पडायचा. ह्यावरून आमच्यात अनेकदा चर्चा ही व्हायची.

जीतूला अमेरिकेत चांगली नोकरी लागली होतीच, ग्रीन कार्ड मिळण्यापूर्वी, जीतूने ठरवले की आता भारतात एक वर्ष जाऊन राहावं. त्याचा जाँब कॉम्प्युटर फील्ड मध्ये असल्याकारणाने त्याला बंगलोरला चांगली नौकरी ही मिळाली.

भारत की अमेरीका!! आमच्यात पुन्हा चर्चा रंगली. त्यांच भारतातील एक वर्ष संपत आलं होतं. भाऊ बंगलोर असू दे की अमेरीका! घरापासून तर दूर रहावच लागणार आहे. आपल्यासाठी दोन्ही अनोळखीच. "आपल्या शिक्षणाला अनुसरून, आपल्याला भारतातही मोठ्या शहरातच नोकरी करावी लागणार". आम्हाला आमच्या मुलांच्या उच्चशिक्षणाच्या दृष्टीने ही थोडा विचार करावा लागणार होता. आपल्या वाट्याला आलेले कष्ट लेकरांच्या वाट्याला येवू नये म्हणून कदाचित खूप विचारांती आम्ही अमेरीकेत स्थायिक होण्याचा निर्णय घेतला.

शरीराने जवळ राहून मनाने दूर राहण्यापेक्षा आम्ही दूर राहून मनाने जवळ राहाण्याचा, नाती जपण्याचा निर्णय घेतला होता.

काहीच वर्षात, मला अमेरिकेचं नागरित्व मिळालं. आता मी इथले लोकल इलेक्शन लढवायला मुक्त होतो. काहीच महिन्यात डेमोक्रेटिक पार्टीचे इलेक्शन लढून मी समिती प्रमुख (committee-man) म्हणून निवडून आलो.

अमेरिकेत संशोधन (Research)

आत्ता मी डॉ. तारेंद्र लाखनकर होतो. अनेक विद्यार्थी माझ्या गाईडन्सखाली Ph.D. करीत होते.

उन्हाळ्यात हिमालयातला बर्फ (Snow) वितळून पाणी गंगा नदीला येवून मिळते. अंदाजे चाळीस टक्के गंगा नदीतील पाणी हे बर्फ वितळलेले पाणी असते. त्यामुळे हिमालयात किंवा अमेरिकेत उत्तर पर्वत श्रृंखलेवर किती बर्फ आहे, हा माझ्या रिसर्चचा महत्वाचा विषय होता.

युनिव्हर्सिटीमध्ये, बऱ्याच ठिकाणांवरून रिसर्च फंडिंग (Funding) मिळवून, जागतिक पातळीवर "Snow Research Campaign", ची स्थापना करण्यात मी यशस्वी झालो. जे न्युयॉर्क पासून एक हजार किलोमीटर दूर, कॅनडाच्या बॉर्डरला लागून आर्क्टिक या ध्रुवीय प्रदेशाजवळ होतं.

कुठलेही नवीन उपग्रह सेन्सर लाँच करण्याअगोदर त्याच्या सर्व चाचण्या जमिनीवर कराव्या लागतात. जे इंस्ट्रुमेंट्स (Instruments) उपग्रहात उपयोगात आणली जातात तेच वेगवेगळ्या Frequency चे इंस्ट्रुमेंट्स येथे ही उपयोगात आणल्या गेले होते. स्नो फिल्ड (Snow Field) अभ्यासासाठी चार PhD स्टुडंट्स, तीन मास्टर्स स्टुडंट्स आणि बऱ्याच बॅचलर डिग्रीच्या विद्यार्थ्यांनी रिसर्च करून डिग्री संपादन केली आणि NASA सारख्या ठिकाणी नौकरीला लागले. पृथ्वीवरील, बर्फाच्या पाण्याचा अचूक अंदाज घेण्यासाठी ह्या संशोधनाचा फायदा होणार होता.

पॉलिटेक्निकला असताना ऑटोमॅटिक ब्रिज आणि एसजीजीएस कॉलेजमध्ये इंजिनीरिंगला असताना Dam चे मॉडेल कठिण क्लिष्ट प्रॉजेक्ट हाताळण्याची सवय लागली, ती आजतागायत थांबली नव्हती.

आम्हाला स्नो फिल्ड (Snow Field) साइटचा सेट अप (Set up) तयार करायचा होता. NASA तर्फे रिसर्च फंडिंग (research Funding) मिळवण्यात

आम्ही यशस्वी झालो होतो. Satellite उपग्रहाद्वारे जमिनीतले पाणी मोजण्यासाठी, रिसर्च करण्याकरीता नवीन प्रॉजेक्टची जागा न्युयॉर्क पासून दिडशे किलोमीटर दूर एका खेड्यागावात इकोसिस्टम रिसर्च करणाऱ्या सेंटरच्या भागामध्ये प्रस्थापित केले.

मायक्रोवेव्ह फ्रिक्वेन्सी (Microwave Frequency) चे रेडिओमीटर (Radar) सोबत त्याच भागात सहा स्थायी आणि सोळा अस्थायी सॉईल मॉइश्चर (Soil Moisture) स्टेशन उभे केले. यात बऱ्याच विभागांची मदत घेतली.

रिसर्च करीत असताना मी युनिव्हर्सिटीत शिकवत सुद्धा होतो. माझे शिकवण्याचे सारेच विषय, पृथ्वी आणि उपग्रहाशी निगडित होते. सॅटेलाइट रिमोट सेन्सिंग, GIS मॅपिंग, पृथ्वी आणि पर्यावरण विज्ञान, वगैरे वगैरे, अशी अनेक उदाहरण देता येतील.

दरम्यान टीचर्स ट्रेनिंग प्रोग्रॅम अंतर्गत न्यूयॉर्क शहरातल्या शिक्षकांना दोन वर्षे शिकवण्याचा ही अनुभव मला मिळाला. शिक्षकांना, शाळेचे हवामान या विषयावर नवीन अभ्यासक्रम तयार करायचा होता. मी विचार केला, हवामान स्टेशनची (Weather Station) उभारणी शाळेशाळेतच केली गेली तर विद्यार्थ्यांना शिकवणे सोपे जाईल. क्लायमेट डेटा (Climate data) वगैरेवर थोडं फार काम करता येईल.

मी लगेच पुढाकार घेवून माझ्या डायरेक्टर तर्फे CUNY कुलगुरूकडून १००,००० डॉलर ची Funding घेऊन न्यूयॉर्क शहरातल्या, बऱ्याच शाळेत हवामान स्टेशनची (Weather Station) उभारणी केली. ह्या उपक्रमामुळे मी शाळेतील शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांसोबत चांगल्याप्रकारे कनेक्ट होवू शकलो.

मी एक सायंटिस्ट आहे. सायंटिस्ट असलो तरी मला शाळेतील मुलासोबत संवाद साधायला खूप आवडतं. "३ Idiots" सिनेमा मधिल आमिर खानचा प्रभाव असु शकेल कदाचित. शंभरातून दोन विद्यार्थी जरी, माझ्यापासून प्रेरणा घेवून इंजिनियर/सायंटिस्ट होवू शकले, तरी मी केलेले कार्य सत्कर्मी लागले असेच मी समजेन.

सांगताना अभिमान वाटतोय, बऱ्याच शाळांमध्ये हवामान स्टेशनची स्थापना करून त्यांना (Climate, Weather) हवामानाचा अभ्यासात कसा उपयोग करायचा, ह्याचे ट्रेनिंग शाळेतल्या शिक्षकांना आणि विद्यार्थ्यांना देण्यात मी यशस्वी होतोय.

माझी Snow Research Site जी कॅनडा बॉर्डर जवळ आहे, तिकडे बरेच मूळ अमेरिकन (सोप्या भाषेत, सांगायचं झालं तर, आदिवासी लोक), यांच्यामधला दुवा होवून त्यांना सुद्धा शिकवण्याचा मी प्रयत्न करतो.

अमेरीकेतले, Native American जे शहरापासून दूर भागात राहातात. आपल्या खेडेगावाप्रमाणे ह्याचं ही राहाणीमान साध असतं, परिस्थितीने गरीब असतात, त्याच्यापर्यंत अमेरीकन सुविधा पाहिजे तेवढ्या पोहचत नाही. मी त्यांच्याशी संपर्क साधून माझ्या वतीने त्यांना मदत करण्यासाठी प्रयत्नशील राहातो.

मी प्रोफेसर म्हणून माझं कार्य बजावत असलो तरी त्यांचे प्रॉब्लेम्स समजून घेण्याचा प्रयत्न करतो. आपल्या शिक्षणाचा फायदा आपल्यालाच नाही तर इतरांना ही व्हावा हा उद्देश मला त्यातून साध्य होताना जेव्हा दिसतो तेव्हा त्याचा आनंद काही औरच असतो.

वर सांगितलेल्या रिसर्च व्यतिरिक्त, नेपाळ, बांगलादेश, पाकिस्तान, अर्जेन्टिना आणि इतर देशांना सहयोग करून उपग्रह, हवामान, आणि हवामान बदलाचा लोक, शेती आणि जनावरावर होणारा बदल या विषयावर मी रिसर्च करतोय.

मागील पंधरा वर्षातील माझे योगदान बघून २०२२ ह्या वर्षी मला युनिव्हर्सिटी तर्फे President **S.T.A.R. Award** देण्यात आला. **President's S.T.A.R. Award** हा Service, Teamwork, Action, Results या मोजमापातून दिला जातो.

The award goes to Tarendrau माझं नाव अनाऊंस झालं. प्रेसिडेंटकडून अवॉर्ड घेतल्यानंतर Tareu The Starsu मी माझ्या नावाचं सार्थक केल्याची भावना तत्क्षणी मनात निर्माण झाली. माझ्या नावाचा अर्थ, कदाचित अमेरिकन्सला माहित नाही, ह्यावरून मित्राशी थोडी गंमत ही केली. म्हणतात ना,

मंजिल उन्ही को मिलती है, जिनके सपनों में जान होती है ।

पंखों से कुछ नहीं होता, हौसलों से उड़ान होती है ।

मुंडीकोट्यासारख्या एका दुर्गम खेडेगावातून आलेल्या तारेंद्रला, सातासमुद्रापार अमेरिकेसारख्या देशात STAR Award ने सन्मानित करण्यात आलं होतं. हा माझ्यादृष्टीने माझ्या आयुष्यातला खूप अभिमानाचा क्षण होता.

मातृभूमी आणि सामाजिक जाणीव

आम्ही अमेरिकेला स्थायी झालो, ह्यावरून अनेकांनी आम्हाला विचारलं, तुम्ही एकदा अमेरिकेत गेलात आणि तिथलेच झालात. पण खरं तर तसं नाहीच, आम्ही आजही मनाने भारतीयच आहोत.

एकदा असेच सगळे मित्र भेटलेलो असताना, सगळ्यांनी मला धारेवर धरलं. तुम्ही भाऊ उच्चशिक्षित असून, तुमच्या शिक्षणाचा आपल्या देशाला फायदा काय? आपल्या देशावर तुमचं प्रेमच नाही, आपला देश सोडून विदेशात राहाता वगैरे वगैरे.

मी त्यांच बोलणं शांतपणे ऐकत होतो. त्यांच बोलून झालं, तसं मी त्यांना एकच प्रश्न विचारला. तुम्ही ज्या शाळा, कॉलेजात शिकलात तिथे नंतर कधी गेलात का? सगळ्यांनी नकारार्थी माना डोलावल्या.

मला घडवणाऱ्या, माझ्या यशात भागीदार असलेल्या माझ्या शाळा कॉलेजचं मी नेहमीचं देण लागतो, असा विचार तुम्ही कधी केला का? सगळ्यांच्या माना झुकल्या होत्या.

मी माझ्या शाळा आणि कॉलेजसाठी जे काही करतोय ते मी माझं कर्तव्य मानतो सांगताना मला खूप अभिमान वाटला आणि त्या गोष्टीचं त्यांना आश्चर्य वाटलं होतं.

मी जेव्हा केव्हा भारतात येतो तेव्हा, तुमसरला गेलो की आवर्जून शाळेला भेट देतो. माझ्या राष्ट्रिय विद्यालयाला देणगी, वाचनालयासाठी पुस्तक, वर्गावर्गात पंखे लावून दिले, मुलांना खेळण्यासाठी व्हॉली बॉल कोर्ट तयार करून दिलं. शाळेचा माजी विद्यार्थी म्हणून मी माझ्या वतीने केलेली मदत माझं कर्तव्य समजतो. महत्वाचं म्हणजे विद्यार्थ्यांना भेटून त्यांना मार्गदर्शन करतो, त्यांना प्रोत्साहन देण्याचा प्रयत्न करतो. **जवळ राहून काहीच न करण्यापेक्षा, दूरदेशी**

राहून आपल्या शाळा, कॉलेजसाठी मला थोडाफार काही करता आलं ते मी माझं भाग्यच समजतो.

नांदेडच्या माझ्या एसजीजीएस इंजिनीयरींग कॉलेजमध्ये, मी अनेकदा जावून आलो. एसजीजीएस कॉलेजचे प्रोफेसर अमेरीकेत आलेले असताना त्यांना जमेल ती मदत करण्याचा प्रयत्न केला. कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन मिळावं ह्या हेतूने दोन आठवडे, जागतिक दर्जाच्या दोन अमेरीकन प्रोफेसर मित्रांना, क्रेडीट कोर्सेस शिकवण्यासाठी नांदेडच्या एसजीजीएस कॉलेजमध्ये विद्यार्थ्यांना ट्रेनिंग देण्यासाठी पाठवलं.

आदित्य निलावार, नावाच्या Ph.D. करित असलेल्या एका होतकरु अभ्यासू विद्यार्थाला, अमेरीकेत बोलवून त्याला ट्रेनिंग दिलं. Ph.D. नंतर त्याला, नांदेडच्याच कॉलेजमध्ये प्रोफेसर म्हणून नोकरी ही मिळाली.

२०१७ मध्ये "जागतिक हवामान बदल व आधारीत शेती" ह्या विषयावर जागतिक परिषद घेतली, त्या दरम्यान, माझ्यासोबत आलेल्या संपूर्ण अमेरीकन टिमला, नांदेडच्या एसजीजीएस कॉलेजमध्ये येण्यासाठी आग्रहाचं निमंत्रण केलं. जागतिक पातळीवरची कॉन्फरंस नांदेडमध्ये आयोजित केली गेली. कॉन्फरंसला प्रामुख्याने कुलगुरु आवर्जून उपस्थित राहिले होते. कॉलेजसाठी हा उपक्रम त्यांच्या दृष्टीने खूप अभिमानास्पद होता. त्यानंतर लगेच एक दिवसानंतर जळगाव इंजिनीरिंग कॉलेजमध्ये कॉन्फरन्स घेतली.

विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन मिळावे, आपल्या शिक्षणाचा त्यांना फायदा व्हावा ह्या हेतूने भारतात आलो की, मुंबई, अमरावती, नागपूर, वर्धा, बऱ्याच ठिकाणी शाळा, कॉलेजेसला भेट देऊन विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करण्याचा प्रयत्न राहतो. सहा, आठ महिन्यातून कधीतरी, माझ्या एसजीजीएस कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांना (Zoom) वर उच्च शिक्षणासाठीचे मार्ग आणि करिअरच्या दृष्टीने मार्गदर्शन करतो.

एकदा एसजीजीएस कॉलेजच्या एका प्रोफेसरने मला विचारलं, अनेक मुल इथून शिकून गेलेत, आजवर एकानेही कधी साध फिरकूनही बघीतल नाही. मात्र तू भारतात आलास की, जाणीवपूर्वक कॉलेजमध्ये येतोस आणि निरनिराळे उपक्रम तिथे अमेरिकेत राहून राबवतोस. सर माझं भरभरून कौतुक करत होते.

मी माझ्या कॉलेजसाठी काहीतरी करू शकतोय, हे मी माझे कर्तव्य समजतो. माझ्या आयुष्यात नांदेडच्या कॉलेजची भूमिका खूपच महत्त्वपूर्ण ठरते. कॉलेजने मला काय दिलयं हे मी शब्दात नाहीच सांगू शकत.

आपत्तीजनक संकटात सुद्धा मी माघार घेत नाही. नेपाळच्या, अतिशय दुर्गम भागात असलेल्या तीन चार खेड्यांमध्ये "वातावरण बदलाचा शेती आणि प्राणी मात्रांवर होणार परिणाम" याच्यावर मी रिसर्च करतं होतो. गावात आमचं एक छोटसं हवामान मोजण्याचं युनिट ही होत.

२०१५ च्या भुकंपात, काठमांडूसह, अनेक भाग निस्तनाबुत झाला तेव्हा आमच्या युनिटचं बरच नुकसान झालं होतं त्यात दोन तीन खेडी ही होती. पंधरा दिवस उलटून गेले तरी गावापर्यंत सरकारची कोणतीच मदत पोहचली नव्हती. मला कळलं तेव्हा, खेडेगावातल्या लोकांपर्यंत मदत पुरवण्याचा निर्धार केला.

अमेरीकेत राहाणारा माझा मित्रपरिवार, ऑफिस, कलिगज ह्यांना मदत मागायचं ठरवलं. केवळ दोन ते तीन दिवसात, सात ते आठ लाख रुपये जमा झाले. कानपूरवरून, मित्राच्या वडिलाच्या मदतीने खाण्यापिण्याच्या वस्तू, पाणी, कपडे, औषधी, खरेदी करून आम्ही एक ट्रकभर सामान खेडे गावाकडे रवाना केल होतं. आमच्या रिसर्चमध्ये असलेले नेपाळचे प्राध्यापक आणि इतर रिसर्चर आणि विध्यार्थी काठमांडू वरून इंडिया नेपाळ बॉर्डरवर दुचाकीने सामानाचा ट्रक घेवून आले आणि अतिशय दुर्गम भागात असलेल्या गावापर्यंत मदत पोहचवली होती.

मी ही मदतीची पोस्ट, सोशियल मिडीयावर शेअर केली आणि माझ्यावर विश्वास ठेवून चार दिवसात, मदतीसाठी माझ्या मित्र परिवारातील अनेक हात पुढे आले. जवळपास २० लाख एवढी, मदत गोळा करण्यात मी यशस्वी झालो होतो. आमच्या युनिव्हर्सिटीला ह्याबाबत कळलं तेव्हा त्यांनी माझ्यावर एक आर्टीकल प्रसिद्ध केलं होतं.

उत्तराखंड असो, तामिळनाडू आणि तत्सम भागाला बसलेला वादळाचा फटका असो. कोल्हापूर सांगलीच्या महापूराच्या वेळी पुण्यात असणाऱ्या अमित पाटील ह्या मित्राची मदत घेऊन, सांगलीपर्यंत मदत पोहचण्यात मी यशस्वी झालो. तामिलनाडूच्या वेळेस TCS कंपनीच्या मित्रांच्या मित्रांशी समन्वय करून मदत केली.

कोणत्या एजन्सीला मध्यस्थी ठेवून मदत पुरवण्यापेक्षा, मी माझ्या नेतृत्वात, गरजवंतांना मदत पुरवण्याचा नेहमी प्रयत्न करतो. थोडं निरीक्षण परिक्षण करुन अभ्यासपूर्वक गोष्टी हाताळल्या असता, दूर देशी राहून, मी हे करुच शकतो ह्याचा मला खूप अभिमान आहे. ह्यासाठी मला माझ्या प्रियजनांनी नेहमीच मदत केली. अशावेळी एका पायावर ते मदत करण्यासाठी तयार असतात हे मला गर्वाने सांगावेसं वाटतं.

याच वर्षी (२०२२) माझ्या CUNY CREST Institute द्वारे इंडिया इनिशिएटिव्ह कोलॅबोरेशनची (IICCCI) नियुक्ती करण्यात आली. IICCCI भारत-यूएस मध्ये हवामान शाश्वतता, पाणी, अन्न सुरक्षा आणि हवामान समजून घेवून विद्यार्थ्यांना, करिअरच्या दृष्टीने प्रयत्नशिल असलेल्या आणि व्यावसायिकांसाठी क्रॉस-डिसिप्लिनरी आणि क्रॉस-सांस्कृतिक शिक्षण वातावरण प्रदान करेल. त्या दरम्यान भारतातून अमेरिकेत आलेल्या, चार युनिव्हर्सिटीचे कुलगुरू, अमेरिकन रिसर्चर आणि अधिकाऱ्यांसोबत चर्चा करुन सामायिक स्वारस्य विधानावर स्वाक्षरी केली.

त्यानंतर लगेच भारतात अमेरिकन प्रतिनिधींसोबत येऊन महाराष्ट्र गव्हर्नर श्री भगतसिंग कोषारीच्या समकक्ष या MoU डाकुमेंटवर स्वाक्षरी केली. याच दरम्यान अमेरिकेन डेलिगेट सोबत भारतातल्या महाराष्ट्र, ओरिसा, आंध्रप्रदेश, आणि तेलंगाणा येथिल वेगवेगळ्या युनिव्हर्सिटींमध्ये जाऊन "हवामान बदल" या विषयावर परिषद घेउन प्राध्यापक, संशोधक आणि विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. हे कार्य मोठ्या स्तरावर पुढे नेण्यास मी प्रयत्नशील आहे. लवकरच महाराष्ट्रात जागतिक दर्जाची एक मोठी परिषद घेण्याचा प्रयत्न सुरु आहे.

भारतापासून दूर असलो तरी, मी अजूनही भारतीयचं आहे! हे सांगताना मला अभिमान वाटतो. अमेरिकेत, इंग्रजी भाषेचा प्रामुख्याने उपयोग होत असला तरी, घरात प्रामुख्याने मातृभाषेतच बोलल्या जाते. मनातून व्यक्त होण्यासाठी मराठी तसेच हिंदी भाषाच जवळची वाटते. पंधरा ऑगस्ट, सव्वीस जानेवारी राष्ट्रीय सनाचे झेंडावंदन असो की दसरा दिवाळी, गणेश चतुर्थी, होळी सनांचे सेलिब्रेशन असोत की रामलीला, रावनदहन असो आम्ही इथे ही मोठ्या उत्साहात सगळे सणसमारंभ साजरे करतो.

परदेशी राहून आपल्या संस्कृतीशी, येणाऱ्या पिढीची नाळ जोडलेली रहावी, आपल्या सन समारंभांची त्यांना ओळख व्हावी ह्यासाठी आम्ही प्रयत्नशील असतो. बरेच वर्ष, भारताबाहेर रहातोय. भारतात आलो की, जास्तीत

जास्ती लोकांना भेटण्याचा माझा मानस असतो. माझं कुटूंब, सासुरवाडी, माझा मित्र परिवार मी सर्वांसाठी आवर्जून वेळ काढून भेटायला जातो.

आम्ही तीस चाळिस वर्षांअगोदर वापरायचो, त्या वस्तू इथे असलेल्या इंडियन बाजारामध्ये सहज मिळतात. लहानपणी वापरलेली लाईफबाय साबण वापरुन जून्या दिवसामध्ये भटकून ही येतो.

लहानपणी, गावात ढबाले गुरुजीकडे TV बघायला जायचो. ढबाले गुरुजींच्या परिवारासोबत आमचे खूप जवळ चे संबंध होते. गुरुजींच्या पत्नीला आम्ही मास्तरीण बाई म्हणायचो. गावात मास्तरीण बाईंना खूप मान होता. मास्तरीण बाई मानानेच नाही तर वयानेही आमच्या आईपेक्षा मोठी होती. लहानपणी कधी आई आमच्यापैकी कुणावर रागावली तर आम्ही सगळे भाऊ हक्काने मास्तरीण बाईंच्या घरी मुक्काम ठोकायचो. मास्तरीण बाई गुळाचा चहा छान बनवायच्या त्यांनी केलेल्या गुळाच्या चहाची सर अजून कुठेच नाही मिळाली. इथे अमेरिकेत गुळाची चहा पितो तर मास्तरीण बाईला नक्कीच आठवण करतो.

माझ्या बालपणी पाठांतरावर खूप भर असायचा. अमेरिकेत आल्यानंतर दोन देशांमधल्या शिक्षणप्रणालीत बरीच तफावत असल्याचं आठळलं. अमेरिकेत प्रॉजेक्ट, असायमेंटवर शिक्षण आधारीत होतं त्यामुळे प्रत्येक आठवड्यात सतत कार्यशील रहावं लागतं. पाठांतरावर मुळीच महत्व इथे दिल्या जात नाही. त्यामुळे संकल्पना अधिकाधिक स्पष्ट होताना दिसतात.

स्वतःचा शोध

डबक्यातला बेडूक होऊन राहाण्यापेक्षा, वाहत्या नदीतला मासा व्हावं म्हणतात पण आईने स्वप्न नेहमीच अथांग समुद्रात पोहणाऱ्या माशांची दाखवली. आईने घेतलेल्या काही निर्णयांची, आईच्या दृष्टीची आजही कमाल वाटते.

पोहण्यासाठी मी कधीच पाण्यात उतरलो नव्हतो. पाण्याची भीती मला वाटत होती असं नाही पण पाण्याच्या वाट्याला कधी गेलोच नव्हतो. कदाचित मला आजवर तशी संधीच मिळाली नव्हती. बोट चालवण्याची आयती चालून आलेली संधी मला गमवावी लागू नये म्हणून, मनाचा ठाम निर्धार करुन मी पोहायला शिकलो.

सकारात्मक विचारांची कास धरुन आवडीने मनापासून खेळला गेलेला कुठलाही खेळ, जिंकण्यासाठी खेळला गेला तर त्या खेळात पारंगत होण्याच्या संधी दुप्पटीने वाढतात हे मी वारंवार अनुभवलं.

पाण्यात उतरलेले दोन मुलं, त्यात एकाला पोहायला येतं दुसऱ्याला पोहायला येत नाही. दोघांची पाण्याबाहेर येण्यासाठी धडपड सारखीच फरक एवढाच की एकाचा प्रयत्न बाहेर पोहचण्यासाठी तर दुसऱ्याची चिंता भीतीपोटी बूडण्याची असेल. हातपाय दोघेही हलवतील पण पोहता येणाऱ्याने केलेली धडपड, हातपाय हलवण्याचा आणि श्वास रोखुन धरण्याचा, ताळमेळ त्याला सुखरूप पाण्याबाहेर येण्यास मदत करेल याउलट पोहणे न येणारा त्याच्या दुप्पटीने धडपड करुन सुद्धा स्वतः होऊन बाहेर येणास असमर्थ ठरेल.

अशाच प्रकारे, सायकल चालवताना दोन चाकांवर फक्त बॅलेन्सकरायचं असतं हे साध समिकरण. बाकी टेक्नॉलॉजी त्यात काहीच नाही पण सराव करुन सायकल चालवणारा पडणार नाही तर फक्तच दोन चाकांची सायकल म्हणून सायकलकडे बघितलं असता सायकल चालवणे ही वाटतं तेवढ सोप्य नाही हे लक्षात येईल. याचा अर्थ, आपले प्रयत्न ताळमेळ करुन योग्य दिशेलाच झाले

तरच यशाचे मार्ग मोकळे होतात नाहीतर किती ही प्रयत्न केले तरी प्रयत्न व्यर्थ ठरतात.

कुठलाही खेळ खेळताना आवडीने खेळलो सोबतीला सराव आणि प्रबळ इच्छाशक्तीच्या भरवशावर आज प्रत्येक खेळ खेळू शकल्याचं समाधान मी मिळवू शकलो. आज ही मी स्काय डायव्हिंग, सायकलिंग, माउंटेनिंग, झिपलाइन्स, रिव्हर राफ्टिंग, प्लेन फ्लायिंग, हॅगग्ल्यायडींग, पॅराग्लायडिंग सारख्या गोष्टी खूप आवडीने करतो.

अभ्यास किंवा यशापयशाच्या व्याख्या आणि परीक्षेत मिळालेले गुणांक हे आपल्या बुद्धिमत्तेचं गमक असावं का? तीन तासाचा पेपर आपलं भविष्य ठरवतो का? हे प्रश्न मला अजूनही पडतात. पण पंखात बळ एकवटलं असता उडाण ज्याप्रमाणे यशस्वी होते त्याप्रमाणे प्रयत्नांना आशेचे पंख दिले असता यशाचे मार्ग सापडतातच.

घोकनपट्टी किंवा रट्टा मार पद्धत आपल्याला यशस्वी आयुष्यात उच्च स्थान मिळवून देईल पण आपण करत असलेलं काम आवडीने करतोय की मन मारुन याचं उत्तर शोधण्यात अख्ख आयुष्य जाईल. बुद्धिमत्ता आणि कौशल्याच्या बळावर, आवडीने मिळवलेलं यश चिरंतर टिकणारा आनंद देवून जाईल एवढं मात्र नक्की.

शाळेत असताना बुधवारचा साडे आठचा चित्रहार माझ्यासाठी स्पेशल असायचा. चित्रहार बघता यावा म्हणून खूप खटाटोप करुन एक्सप्रेस ट्रेने आलेलो असायचो. दूसऱ्यांच्या घरी जावून TV बघणं सोप्य नव्हतं. संयमाने वागणं बोलणं तसचं आपल्यापासून कूणाला त्रास होणार नाही ह्याची काळजी घेणं शिकलो.

वाचनाची तशी आवड होतीच. भारतीय स्वातंत्र्याचा इतिहास, झालेल्या ऐतिहासिक लढाया, छत्रपती शिवाजी महाराजांचा स्वराज्य स्थापनेचा इतिहास जाणून घ्यायला आवडतं होतं तसच भयकथा ही वाचायला आवडायचं. मोठा होत गेलो तसा, हिंदी लेखक वेदप्रकाश शर्मा ह्यांचे उपन्यास वाचू लागलो.

खऱ्या अर्थाने उपन्यासामधले "विकास द ग्रेट" आणि "विजय द ग्रेट" व्यक्तीरेखा मी जगू लागले. स्वतःला "तारेन-द-ग्रेट" समजायचो. बरीच वर्ष मी माझी कागदोपत्री सही "तारेन-द-ग्रेट" नावानेच केली.

तब्बेतीने बारीक होतोच, बोलताना अडखळायचो, गरीब परिस्थितीचा थोडाफार न्युनगंड होताच. माझ्यावर हसणारे मला कमी लेखणारे आणि म्हणूनच माझ्याशी मैत्री करायला टाळणारे बरेच होते. माझ्यातल्या कमतरतेवर मात करता यावी, स्वतःतल्या कमकुवतपणातून बाहेर येण्याकरिता कदाचित, प्रेरणा मिळावी ह्या उद्देशाने मी स्वतःला "तारेन-द-ग्रेट" म्हणवून स्वतःच आत्मबळ वाढवत होतो.

इतरांपेक्षा स्वतःला कधीच कमी लेखु नये, इतरांच्या नजरेने स्वतःला बघण्यापेक्षा आपण स्वतःला स्वतःच्या नजरेने बघायला शिकायला हवं तेव्हाच आपल्यातला न्युनगंड गळून पडेल आणि आपण आपल्या दृष्टीने ग्रेट असू.

आजही अमेरिकेत, "TARE TG" म्हणजे "तारे-द-ग्रेट".. नाव असलेली, विशेष अशी नंबर प्लेट मी माझ्या स्पोर्ट्स कार करिता बनवून घेतलीय.

प्रत्येक व्यक्ती परिपूर्ण कधीच नसतो. काटेरी झाडावर गुलाबाचं अस्तित्व तयार करणारा निसर्ग चिखलाच्या सहवासात कमळ फुलवतो. गुलाबाला काट्याचं किंवा कमळाला आजूबाजूच्या वातावरणाचा फरक पडत नाही. आपलं अस्तित्व टिकवण आपल्याच हाती असतं.

न्युनगंडांचं घर मनात कधी वसवू नयेच. परिस्थिती कुठलीही असो, स्वतंत्र अस्तित्व निर्माण करण्याचं कसब आपल्याच अंगी असायला हवं. नशिबावर विसंबून राहाण्यापेक्षा आपण आपल्या कर्तृत्वाचा झेंडा परिस्थितीला दोष न देता स्वबळावर फडकवण्याचा प्रयत्न केला तर आपल्याच नजरेत आपलं स्थान उच्च स्थानी असेल.

प्रत्येकात काहीतरी उणिव राहातेच पण ती उणिव जेव्हा कमजोरी होऊन आयुष्यात डोकावते तेव्हा मजबूत बाजूही मागे सरकताना दिसते. आपल्यातल्या कमजोर बाजूवर लक्ष केंद्रित करण्यापेक्षा मजबूत बाजूवर आपण विचार करायला पाहिजे.

आज, छोट्याशा गावातून आलेला मी अमेरिकेत प्रोफेसर म्हणून कार्यरत आहे. आजही मी स्वतःला परफेक्ट समजत नाही. माणसाने नेहमी विद्यार्थी असावं, म्हणजे शिकत राहाण्याच्या अमर्याद संधी आयुष्यात येत राहातात. छोट्या मोठ्यांपासून आजही मोठ्या मनाने शिकायला मला आवडत. त्यात मला काहीच कमीपणा वाटतं नाही.

आजकाल प्रत्येकालाच परफेक्ट व्हायचं असतं. यशाच्या उंच उंच पायऱ्या सर करायच्या असतात. ठराविक उंचीची अपेक्षा आणि मोठी स्वप्न रंगवण्यात हल्ली सगळेच मग्न दिसतात. त्यासाठी मोठमोठ्या आव्हानांना पेलतात. परंतु प्रत्येक आव्हान यशस्वी होईलच असं काही नाही.

यशाचा माज येवू द्यायचा नाही हे जेवढं गरजेचं तेवढंच आपल्या अपयशाने खचून न जाता, स्वतःला सांभाळणं गरजेचं. स्वतःवरचा विश्वास डगमगून देता आलेल्या प्रसंगावर मात करता आली पाहिजे.

आपल्याजवळ काय नाही याचा विचार करण्यापेक्षा, काय आहे याचा विचार करणारी व्यक्ती आनंदी, समाधानी त्याबरोबरच सकारात्मक असलेली दिसते.

नसलेल्या गोष्टी मिळवण्यासाठी प्रयत्नशिल असणं यात गैर काहीच नाही पण त्यावरही मर्यादा असाव्यात. अन्यथा "तेलही गेलं आणि तूपही गेलं हाती उरलं धुपाटणं" अशी गत व्हायवा वेळ लागत नाही.

आपण कोण? आपली खरी ओळख तरी काय? मुळात आपली ओळख आपल्याला निर्माण करावी लागते. आपल्या कामाप्रती आपली निष्ठा, हीच आपली खरी ओळख असायला हवी.

माझ्या कमकुवतपणावर हसणाऱ्यांचा मला राग कधीच आला नाही. "निंदकाचे घर असावे शेजारी". म्हणतात त्याप्रमाणे ह्यातूनही मी बरचं शिकत गेलो. हसणाऱ्या नजरांकडे ही सकारात्मकतेने बघायला लागलो. कुणाबद्दलही सूड भावना मनात न ठेवता, त्यातून शिकून धडा घेत गेलो.

प्रत्येक गोष्टीला दोन बाजू असताताच, मी फक्तच सकारात्मक दृष्टीकोणातून गोष्टी बघू लागलो. कधीकधी एखाद्या गोष्टीला आपण, खूप आत्मविश्वासाने सामोरे जातो पण ऐनवेळीच्या अडचणींना तोंड देता यायलाच हवं. हार न मानता, न डगमगता समर्थपणे मार्ग काढता यायला हवा.

"कॉन्फिडन्स" म्हणजे तरी काय. आपणचं आपल्या भोवती तयार केलेलं एक सकारात्मक वलय. त्यावर आपल्या, अभ्यासाचा, आत्मविश्वासाचा, सकारात्मकतेचा, आपल्या स्वतःवरच्या विश्वासाचाही, प्रभाव पडत असतो.

लहानपणापासून घरात मराठी वातावरण त्यामुळे इंग्रजीचा दूरदूरपर्यंत काही संबंध नव्हता. उच्च शिक्षण घेत असताना, कॉन्व्हेंटमध्ये शिकलेल्या मुलांच्या इंग्रजी बोलण्यात आणि माझ्या इंग्रजी बोलण्यात जमीन आसमानचा

फरक जाणवायचा. स्वतः स्वतःचे टिकाकार व्हावे असं म्हणतात. तेव्हा मी कुठे कमी पडतो? ह्यावर माझा अभ्यास सुरु व्हायचा.

माझ्या चूकांवर मी कधीच पांघरून घातलं नाही तर त्या चूका दुरुस्त करण्यासाठी प्रयत्न करत गेलो. एकवेळ इतरांशी खोटं बोलता येतं पण स्वतःशी खोटं बोलता येत नाही. मी स्वतःशी नेहमी प्रामाणिकच राहिलो.

फडाफड इंग्रजी बोलण्याचा प्रयत्न करायचो पण कमीच पडायचो. इंग्रजी शब्दसंपदा कमी असल्याने, माझ्या बोलण्यात फ्ल्यूएंसी नव्हती पूर्ण आत्मविश्वासाने मी आरस्यासमोर बोलायला लागलो. आरसा कधीच खोटं बोलत नाही, म्हणतात त्याचप्रमाणे आत्मपरिक्षणातूनच शिकत गेलो.

उच्चशिक्षण घेत असताना बोलता बोलता अडकायचो. खिल्ली उडवली जायची तेव्हा ज्यात आपण कमी पडतोय त्यातच पारंगत व्हायचं कदाचित तेव्हाच मी माझ्या मनात ठरवलं असावं. कदाचित तेव्हाच माझ्या मनात वैज्ञानिक होण्याचा दृष्टीकोन जन्मास येवून माझा त्या दिशेने प्रवास सुरु झाला असावा.

स्वप्न बघायला कुठे पैसे लागतात? मी नेहमीच मोठी स्वप्न बघत गेलो, परंतु स्वप्न पूर्णत्वाकडे नेण्यासाठी आपल्या प्रयत्नांत मी तसूभर ही कमी पडता कामा नये ह्याकडे जाणीवपूर्वक लक्ष ठेवलं.

आयुष्यात अडी-अडचणी, परिस्थितीवर मात करायला शिकवतात. मला माझ्या आयुष्यात बऱ्याच अडचणी आल्या. अडचणींनी मला परिस्थितीवर मात करण्याची फक्त शिकवणच दिली नाही तर मार्ग शोधण्यासाठी प्रेरित करत गेल्या. अडचणींशी लढताना मिळालेले अनुभव मला माझ्या पुढच्या आयुष्यात निर्णय घेण्यासाठी महत्वपूर्ण ठरले. आयुष्यात आव्हाने (challenges) असावीतच. चॅलेंजेसचिकाटीने लढण्याचं बळ देतात. चॅलेंजेसतुम्ही जेवढ्या सकारात्मकतेने स्वीकारता तेवढेच ते पूर्णत्वाला जाण्याची शक्यता जास्त असते.

आव्हानांना स्वीकारताना अनेकदा रिस्क घ्यावी लागते. घेतलेल्या रिस्कमुळे शारीरिक, मानसिक, किंवा आर्थिक नुकसान होणार नाही ह्याकडे लक्ष देणे गरजेचे. आयुष्यात आलेल्या अडचणींना, मी माझ्या यशाचा वाटा दिला तर वावगं ठरणार नाही.

ज्याप्रमाणे पाण्यात पोहणाऱ्याला उडता, उडणाऱ्याला धावता आणि धावणाऱ्याला पोहता येत नाही. न येणाऱ्या गोष्टी त्याचा अभ्यासाचा विषय किंवा

तो त्याच्या गुणधर्मातचं नसतो. शिकण्यासाठी उत्सुक असणाऱ्याला सुद्धा कधीकधी मर्यादा असतातच? हे मी मोठ्या मनाने मान्य केलं.

आजही मी अडखळतो, पण थांबत मात्र नाही. शिक्षकालाही ग्रेड देणारा अमेरीका देश, दहा पैकी आठ कधी नऊ ग्रेड मला मिळतात. मला, मिळालेले ग्रेड्स माझ्या कौशल्याचं मुल्यमापन असू शकत पण पैकीच्या पैकीचा अड्डाहास मला नसतो.

मुलांना माझा विषय चांगल्या प्रकारे समजावून सांगण्याकडे माझा कल असतो. मुलांना शिकवण्याच्या बाबतीत मी कधीच तडजोड करीत नाही. वारंवार विचारल्यावर ही मी त्यांना समजावून सांगण्यासाठी तयार राहातो त्यामुळे मी मुलांशी चांगल्या प्रकारे संवाद साधून त्यांचे प्रश्न समजून सोडवू शकतो.

सिनेमे बघायला लहानपणापासूनच आवडत होतं. सिनेमात फायटिंग सिन्स (Fighting scenes) किती ह्यावरून सिनेमा बघायचं की नाही ते ठरवायचो. सिनेमा बघायला जाण्यापूर्वी, सिनेमाचे पोस्टर्स बघून, गाणी ऐकून, स्वतःसाठीच दर्जेदार माहौल बनवायची सवय होती. जेणे करून सिनेमा आकर्षक वाटेल.

स्वतःचे पैसे खर्च करून तिकिट काढायची सिनेमाला तीन तास देवून, बाहेर येवून चूका काढायच्या, हा मला घाट्याचा सौदा वाटायचा. माझ्या दृष्टीने मी बघितलेल्या सिनेमाचा, मीच हिरो असायचो. सिनेमात घुसून पूर्णपणे मी आनंद लुटायचो, त्यामुळे बघितलेला कुठलाच सिनेमा मला कधी कंटाळवाना वाटला नाही.

आजही मी, फस्ट डे फस्ट शो सिनेमाचा फॅन आहे. छंद जोपासण्याकडे माझा लहानपणापासून कल होता. त्यामुळे आजही छंद मला आत्मशांती देतात आणि आत्मबल वाढवतात माझ्या जगण्याला नवी दिशा देतात. नव्याने आयुष्य जगण्यासाठी उर्मा "छंद" देत असते. माझ्या मते "क्षणभर विश्रांती" म्हणजे "छंद".

आज प्रामाणिकपणे मी कबूल करतो, शाळेला बुट्टी मारून शुक्रवारचा फस्ट-डे-फस्ट शो मी अनेकदा बघितला. सिनेमा बघण्याच्या निमित्ताने स्टेशनवरच्या मित्रांना भेटण्यासाठी केविलवाणी धडपड ही केली. माझं वागणं इतरांच्या दृष्टीने चूक असेल कदाचित पण मी केलेल्या काही चुकांना मान्य

करुन, त्यातून मी काय कमावल ह्याकडे माझं लक्ष केंद्रित करतो. त्यामुळे अपराधीपणाची सल माझ्या मनाला टोचत नाही.

लहानपणी मला न आवडणाऱ्या भाज्या, आई का करते? हा प्रश्न मला नेहमी पडायचा. जेवण नाकमुडते मारत नाही तर पोटाची भूक मिटवण्यासाठी करावं, आई नकळत सांगून जायची. हळूहळू मीच माझ्या आवडी निवडीवर विचार करायला लागलो. आवडत नसलेली भाजी खायची इच्छा नसेल तर, न जेवता दिवसभर उपाशी राहून रात्री तीच भाजी आवडीने खाण्याचा प्रयत्न मी केला आणि माझी नावड आवडीत बदलायला लागली.

पोटाच्या भुकेला आवड निवड नसतेच, तर सगळेच आपल्या जीभेचे चोचले असतात. तेच चोचले आपण अडाहासाने पुरवत असतो. पदार्थ आवडत नाही म्हणून नावडीचं शिक्कामोर्तब करण्यापेक्षा पोटात भुकेचे कावळे ओरडल्यावरच खायला शिका, म्हणजे ताटातल्या जेवणाकडे बघण्याचा दृष्टीकोन नक्कीच बदललेला दिसेल.

तसाच अनुभव, मला माणसांबद्दल ही येतो. एखाद व्यक्तीमत्व क्षणात मनाला भावतं आणि दिसता क्षणी मन आनंदून जातं. त्याच्या चेहऱ्यावरच्या प्रसन्नतेने "आज तो दिन बन गया", अशी फिलिंग येते. तर कधी ह्याऊलट घडतं. चेहऱ्यावर सतत बारा वाजलेल्यापासून चार हात लांब पळावं वाटतं.

मैत्रीच्या कप्प्यात नसलेली, अनोळखी व्यक्ती कधी क्षणात आपलीसी वाटते तर कधी वर्षांनवर्ष ओळख असूनही एखादी व्यक्ती अनोळखी भासते. एखाद्याचा चांगूलपणा अनेक वर्षात मनाला पटत नाही अचानक तेच व्यक्तीमत्व आपल्या आयुष्यात खूप महत्वाची भूमिका बजावतेय असं वाटू लागतं. दृष्टीकोण बदलला की दृष्टी बदलते तशा आवडीनिवडी ही बदलतातच.

कधीतरी कंटाळवाण वाटत असलेलं एखाद अर्धवट ठेवलेलं काम आपल्याला तजेला देत. बघता बघता अर्धवट सोडून द्याव्याशा सिनेमाच्या एखाद्या डायलॉगमध्ये जीवनाचा सार दडल्याचं लक्षात येतं आणि तोच कंटाळवाणा सिनेमा रस घेवून बघितला जातो.

गरीब श्रीमंत दोन्ही परिस्थिती मला जवळून अनुभवायला मिळाली. स्वतःला श्रीमंत, सधन समजणाऱ्या लोकांचा गरिबांकडे बघण्याचा दृष्टीकोण कधी खूप केविलवाणा तर कधी खूप कठोर असतो. ही माणसाची परिस्थिती नाही तर ती मनोवृत्ती असते असं मला नेहमीच वाटत.

गरिबांच्या अंगावरचे फाटले, मळले, ठिगळं लावून शिवून टाके घातलेले कपडे, तुटक्या कुरतडलेल्या चपला, त्यांच वागणं, बोलण, राहाणीमान ह्याला अनुसरून, त्यांना कमी लेखण्याची एकही संधी श्रीमंत, सधन वर्ग सोडत नाही, ही आपल्या समाजाची मला शोकांतिका वाटते. आजही मानवी व्यवहारात काडीमात्र फरक पडलेला दिसत नाही.

माझ्या संपर्कातला, ट्रेनमध्येच चहा विकणारा दिपक, अशोक, ये लडके चल चाय दे! ओरडून, उर्मटपणे चहा मागितल्यावर, हातावर चहाचे पैसे टिकवून चहाची तलफ शमवणारे त्याच्यावर उपकार करत असल्याच दाखवायचे.

समाजाकडून मिळत असलेली हिन वागणूक, त्यांच्या वाट्याला येत असलेली हेळसांड, यातून समाजाबद्दल चीड त्यांच्या मनात खदखदत राहाते आणि त्यातूनच जन्म घेते त्यांची स्वतःचं अस्तित्व शोधण्याची लढाई. या लोकांकडे खूप जवळून बघितल्यावर जाणवतं की ते मुजोर प्रवृत्तीचे गुंड नाही, तर आपल्याच अस्तित्वाची लढाई लढणारे लढवय्ये होते.

आपल्या बरोबरीचे दहा पाच समविचारी लोकांचा कट्टा त्याचं विश्वच होतं. आपल्या मागे आवाज उठवणारं, आपल्यासाठी झगडणारं कुणीतरी आहे ही भावना त्यांना समाजात सुरक्षितता प्रदान करते. त्यांच्यातली एकी मात्र समाजात त्यांना गुंड, फुकट बिनकामाचे, कामचुकार, म्हणून ओळख मिळवून देते. एक रुपयाच्या कटिंग चहासाठी लोकांची अनेकदा त्यांना बोलणी खावी लागते. स्वतःला सुशिक्षित समजणारे, गरिबांना किती हिनपणे वागवतात याकडे सुशिक्षित समाज सोईस्करपणे दुर्लक्ष करताना दिसतो.

"पेरले तेच उगवते", उपेक्षितपणा, सततची हेळसांड ज्याच्या वाट्याला जन्मभर आली त्याच्याकडून आपण समजूतदारपणे वागण्याची अपेक्षा करतो? ही जनता समाजाचा मोठा हिस्सा असूनही समाजात दुर्लक्षितच राहिली. मतदानाच्या दिवशी मतदानाचा हक्क मोठ्या संख्येने बजावणाऱ्या जनतेचा खऱ्या अर्थाने कुणी वालीच नसतो. जवळजवळ साडे पाच वर्ष मी त्या मुलांसोबत राहिलो त्यांना अगदी जवळून बघायला मिळालं. पण त्यांची गुंडागर्दी त्यांच्या हक्कासाठी होती, तेच मला जाणवलं.

शाळेत दुपारचा डब्बा खावून झाल्यावर, कधीकधी संध्याकाळी खूप कडाडून भूक लागायची. टपरीवरच्या समोस्याचा खमंग सुवास दरवळायचा मात्र जवळ पैसे नसायचेच. कधीतरी अचानक खमंग समोसा किंवा भज्यांच्या

कागदाची पुडी माझे रेल्वेलेशनवरचे मित्र माझ्या हातात ठेवायचे. त्यांच्यातला चांगुलपणा त्यांच्या मनाची श्रीमंत दाखवायची.

मला त्यांना जाणता आलं कारण मी ही त्यातलाच एक गरीब कुटुंबाचा भाग होतो. फरक फक्त एवढाच, मी माझी जगण्याची धडपड, शिक्षणाने कमी करण्याचा प्रयत्न करणार होतो तर त्यांनी शिक्षण सोडून पोटाची खळगी भरण्याचा मार्ग अगदी लहान वयापासूनच निवडला होता.

इतरांच्या चेहऱ्यावरचे भाव, त्यांचा स्वभाव मला लहानपणापासूनच ओळखता यायचा. इतरांचं मन दुखावून कुणी कधीच सुखी होवू शकत नाही. "उपरवाली की लाठी मे आवाज नही होती"! तुम्हाला तुमच्या कर्माची फळ भोगावी लागतातच. कुणाचही मन दुखावणार नाही ह्याची खबरदारी घ्या, सत्कर्म करत रहा. दगडात देव शोधण्यापेक्षा माणसात देव शोधा.

प्रगतीच्या आकाशी उंच झेप घेवूनही, पाय जमिनीवर घट्ट रोवून ठेवून, मायभूमीशी, आपल्या माणसांशी नातं जपणारे तुम्ही, खरचं आदर्श आहात. "ग्रेट माणसं खूप साधी असतात", तुमचा साधेपणा माणूसकीवरचा विश्वास दृढ करतो. ह्या शब्दात कौतुक करणारे मला आजवर खूप भेटले पण खरं सांगू.... माणूसकी जपण्यातचं मला खरं माणूसपण दिसतं... "साधी राहाणी उच्च विचारसरणी" ह्यानुसारचं मी वागतो.

आजकाल लोक उद्याच्या चिंतेत आज वाया घालवताना दिसतात. इतरांकडून अपेक्षा करतातच परंतु ह्यांना स्वतःकडून ही अपेक्षा असतात. मोठ घर, महागडी गाडी ब्रँडेड कपडे वगैरे वगैरे.. न संपणारी लिस्ट वाढतच जाते.. बँकेचं कर्ज हप्ते दर हप्ते ईएमआई भरता भरता स्वतःसाठी जगायचं राहून जातं.

मी इतरांसाठी जगता जगता स्वतःसाठी जगतो, स्वतःला वेळ देतो. माझ्या संशोधनाची गरज म्हणून मला देश-विदेशात फिरावं लागत असलं तरी मला फिरायला आवडतं म्हणूनही माझी वेगवेगळ्या देशात भटकंती सुरु असते. बरेच देश बघून झालेत. अख्ख जग फिरायचयं, हा माझ्या बकेट लिस्टचा एक भाग आहे.

भावनिक रित्या, मी घेतलेल्या पहिल्या घराशी जोडलो गेलो म्हणूनही असेल कदाचित पण मी आजही अमेरिकेत, मी पहिल्यांदा घेतलेल्या माझ्या हक्काच्या टू-बीएचके अपार्टमेंट मध्येच राहातो.

बरेच लोकं सोसायटीत आले गेले. बऱ्याच लोकांनी मोठमोठे बंगले घेतले पण मला मात्र ह्या सगळ्याचा कधीच मोह झाला नाही. लोक मोठमोठी घर, महागाड्या गाड्या, ब्रँ डेड कपडे भौतिक सुखसुविधांच्या मोहपाशात अडकतात. आपल्या वाढत्या संपत्तीचा दिखावा करतात. मी "जीवन कस जगावं" हे दाखवण्याचा प्रयत्न करतो. आपल्या विचारांची, संस्कारांची संपत्ती मला ह्या सगळ्या भौतिक संपत्तीपेक्षा जास्त महत्वाची वाटते. खऱ्या अर्थाने संस्काररूपी शिदोरीच आपल्याकडून पुढच्या पिढीला हस्तांतरित झाली पाहीजे.

अनेकदा, माणूस भौतिक सुखाच्या मागे लागून जगायचं विसरतो. पैसे कमवणारी मशिनच होवून जातो. मी माझ्या आयुष्यात, सुख दुःख बघितली. परिस्थितीने गरीबी आणि श्रीमंती देखिल दाखवली. अन्न, वस्त्र, निवारा ह्यापलिकडे जगण्याला फार थोड्या गोष्टींची आवश्यकता असते हेच मला शिकायला मिळालं. म्हणूनच मी माझ्या मतावर ठाम राहून जगण्याचा प्रयत्न करतो.

तेव्हा उद्याची चिंता करा कमी.. आजची कोण देतय हमी.... **"नो गॅरंटी ऑफ लाइफ"**, आयुष्याचा काहीच भरवसा नाही, कोरोनाच्या माहामारीने आपल्याला चांगलच शिकवलंय. त्यामुळे आपल्या जवळ जे आहे त्यात आयुष्य समाधानाने टेंशनशिवाय जगायला शिका, आला दिवस एंजॉय करा. "चिंता चित्तसारखी असते" असं म्हणतात, तेव्हा उद्याच्या चिंतेत आज वाया घालवणे खऱ्या अर्थाने तोट्याचेच आहे.

आई नेहमी म्हणायची, पुण्य आपल्या गाठिशी असलं की, कुणी आपलं काही वाईट करू शकत नाही. तो देव असतो ना सोबत. तो बघतो. आज त्याच्या असण्यावर विश्वास ठेवावासा वाटतो. देव प्रत्येक जागी हजर राहू शकत नाही म्हणूनच देवाने आई बनवली **"आ म्हणचे आत्मा. ई म्हणजे ईश्वर"**. आईच्या आशिर्वादाचं वलय आपल्या भोवताली असलं की मार्ग सापडत जातात. आईच्या आत्म्याच्या अनामिक लहरींमधून निघणारा सुर तोच तर असतो "आशिर्वाद".

आमच्या घरी, दरवर्षी फक्त माझा वाढदिवस खूप उत्साहात साजरा व्हायचा. माझाच का? कधीच कळलं नाही. पण सगळेच भाऊ माझ्या वाढदिवशी खूप मज्जा करीत. भाऊचाच का? आमचा का नाही? अस कधीच चार भावामधल्या एकानेही कधी विचारलं नाही.

शिक्षण नोकरी आपल्या जबाबदाऱ्या सांभाळताना, पाचही भावांना फार एकत्र रहाण्याची संधी तशी मिळाली नाही. प्रत्येक वेळी एक इकडे एक तिकडे असचं होतं. माया, ममता, प्रेमाच्या आधारावर पाचही भावंडांना आईच्या संस्कारांनी मात्र एकत्रीत बांधुन ठेवलं. दूर राहूनही पाचही भावंडं मनाने एकत्र आहोत.

आता विचार करतो तेव्हा मला माझ्या भावांचा खूप गर्व वाटतो. मागच्या जन्मीचे काहीतरी पुन्य गाठिशी असावेत कदाचित म्हणून देवाने मला माझ्या आईच्या पोटी जन्म देवून कृतकृत्य केलं. वडिलांच्या छत्रछायेत वाढवलं आणि माझ्या भावांसारखे भाऊ आशीर्वाद स्वरूपातच दिलेत.

आई

जिच्या कर्तव्याच्या ठाई, फिकी पडते शाई..

आईबद्दल काय लिहू, महान होती आई..

आई बद्दल काय बोलावं? आई बद्दल लिहीताना मला माझे शब्दच अपुरे वाटतात. माझ्यासाठी मुंडीकोटा ते अमेरिकापर्यंतचा प्रवास आईच्या पाढिंब्याशिवाय केवळ अशक्य होता.

"जन्म दात्याचे ऋण फिरता फिटेना". कोणी कितीही मोठा झाला तरी आईवडिलांचे ऋण फेडण्याइतके आपण कधीच मोठे होत नसतो. म्हणूनच त्यांच्या नेहमी ऋणातच रहावं.

आई स्वभावाने अत्यंत खंबीर होती. मायेच्या बेड्या तिने आमच्या पायात कधी अडकवल्याच नाहीत उलट आकाशात उंच भरारी घेण्यासाठी आमच्या पंखात नेहमी आशावादाचं बळ भरलं. **आम्ही घेतलेल्या छोट्या मोठ्या निर्णयात आई आमच्या सोबत असायची.**

आई वडिलांचा आशीर्वाद, भावांचा पाठिंबा आणि गुरुजनांची कृपा माझ्यावर होती म्हणून मी आज इथवर पोहचू शकलो माझ्या यशाचं श्रेय ह्या सर्वांनाच देतो.

२०१४, मध्ये एकदा सहज सगळे बसलेलो असताना, शाळेचा विषय निघाला. भविष्यात कधितरी गुरुजनांचा शाल श्रीफळ देवून सन्मान करण्याची मी सहज इच्छा बोलून दाखवली. आई तात्काळ तयारीला लागली. शाळेतल्या सर्व शिक्षकांना जेवनाचं आग्रहाचं निमंत्रण दिलं. सगळ्यांची उपस्थिती मला अतुलनीय आनंद देवून गेली होती. सर्वांना शाल श्रीफळ देवून सन्मान करण्याचं भाग्य मला तेव्हा मिळालं.

आईसमोर एखादी इच्छा बोलून दाखवली असता आईने कधीच कुठल्या गोष्टीसाठी स्पष्ट नाही म्हटलं नाही. प्रत्येक चांगल्या कामासाठी आईचा पाठिंबा असायचा.

आई नाती निभावणारी होती. तिच शिकवण तीने आम्हाला ही दिली. नाती जपायला तिला आवडायचं. सोबत काही घेवून जाता येत नाही, सगळं इथेच सोडून जाव लागत. दोन शब्द प्रेमाचे आणि आपले सत्कर्म तेवढे सोबत राहातात, आईचं प्रांजळ मत होतं.

आईच्या मोठ्या बहिणीला आम्ही मोठी आई म्हणायचो. त्यांना पाच मुली एक मुलगा होता. वासुदेव त्याचं नाव. वासुदेव भाऊ माझ्यापेक्षा आठ दहा वर्षांनी मोठा असेल. वासुदेव भाऊ आईला खूपच मानायचा. त्याच्यासाठी आई म्हणेल ती उत्तर दिशा होती. आईचा सर्वांवरच खूप जीव होता.

आई कमी शिकलेली असली तरी आई शिक्षणाला प्रचंड महत्व देणारी होती. आपल्या मुलांप्रमाणे भावा बहिणीची मुल मुली ही खूप शिकायला हवीत, आईला मनापासून वाटायचं. आमच्या घरी राहून सगळ्याच आपआपल्या परीने शिकल्या. अभ्यासातच नाही तर सांसारिक मुल्यमापणात्मक दृष्टीने ही सगळ्या आईच्या हाताखाली तयार होत होत्या. आम्ही गंमतीने "आईचं ट्रेनिंग" असं म्हणायचो.

शिक्षणानंतर, त्यांची लग्न करायची वेळ आली तेव्हा, त्यांच्यासाठी मुल बघण्यापासून तर लग्न ठरवणं, लग्नाची तयारी, सगळ्या जबाबदाऱ्या आई एकहाती पेलल्या. कुटुंबातील बरीचशी लग्नकार्ये आईच्या नेतृत्वात निर्विघ्नपणे पार पडली. आईने जबाबदारी स्वीकारली म्हटल्यावर, काळजीच नसायची. कुटुंबात आईला मानाचं स्थान होतं. जावई लोकांच्या मानापानात कुठलीच कमी राहाणार नाही ह्याकडे आई कटाक्षाने लक्ष ठेवायची. सगळ्याच आपल्या आपल्या घरी सुखी, समाधानी आहेत ह्याचं समाधान आईला नेहमीच असायचं.

आई आपल्या मतावर ठाम असायची. व्यवहारातला पारदर्शीपणा तिच्या स्वभावातला महत्वपूर्ण पैलू होता. आपला परका दुजाभाव तिने कधीच केला नाही. नोकरी करत असलेला आत्याचा मुलगा शंकर आणि मारोती मामाचा मुलगा पप्पू शिक्षणासाठी आमच्याकडे रहायला होता. आमच्या सर्वांवर आई सारखंच प्रेम करायची, वेळप्रसंगी रागवायची तर कधी मायेने जवळ घेवून समजवायची सुद्धा. आईचा आदरयुक्त धाक सर्वांनाच असायचा.

गावात आमच्या शाळेत, एक चपराशी मामा होते त्यांना निलू नावाची मुलगी होती. आम्ही तिला निलूबाई म्हणायचो. आम्हा पाचही भावांना निलूबाई राखी बांधायची. आम्ही शिक्षणासाठी बाहेर पडलो तरी, वासुदेव भाऊची मोठी बहिण, शोभाबाई आणि निलूबाई दरवर्षी येवून बालू आणि छोटूला राखी बांधत.

तिरोड्याजवळ बेलाटी गावावरून, प्रत्येक आठवड्यात, एक न्हावी आमच्या गावी यायचा. सगळेच त्याला कवडूभाऊ म्हणायचो. कवडू भाऊ, आला की आम्ही एक एक करून त्याच्या समोर बसायचो. तो आमचे केस कापायचा. तुमच्या दादाजीच आणि तुम्हा पाचही भावंडांचं पहिलं (मुंडण) कवडू भाऊनेच केल्या. आजी सांगायची तेव्हा कवडू भाऊला खूपच आनंद व्हायचा.

कवडू भाऊ आणि आमच्यात, आपुलकीचं नातं तयार झाल होतं. कधीकधी तर आम्ही कवडू भाऊच्या डब्यातलं जेवण फस्त करायचो, मग आई कवडू भाऊला आमच्या घरचं जेवण वाढायची. कवडू भाऊ आमच्याकडून बऱ्याचदा कटिंगचे पैसेच घ्यायचे नाही. गरजेच्या वेळी, कवडूभाऊ आईला पैशाची मदत ही करायचे.

आपण घर बांधत असताना, सामानाची ने आण करण्यासाठी, त्याने त्याची बैलबंडी महिनाभर आपल्या घरी ठेवली होती. खूप वर्ष उलटून गेल्यावर ही, ही जूनी गोष्ट आजीआजोबा आम्हाला नेहमीच सांगत. आपल्या हालखीच्या परिस्थितीत ज्यांनी आपल्याला मदत केली त्यांच्या उपकारांची फेड होवूच शकत नाही. पण त्या मदतीची जाण तुम्ही नेहमी ठेवा आई जाणीवपूर्वक सांगायची.

भारतात काही वर्षापूर्वी आलेलो असताना आम्ही सगळेच कवडू भाऊला भेटायला त्यांच्या गावी गेलो. म्हातारपणात काठी हातात आली होती, शरीर थकलं होतं. त्यांना मदत करण्याचा प्रयत्न केला. आम्ही भेटायला आलेलं पाहून कवडू भाऊला खूप आनंद झाला होता. आजवर वेळोवेळी त्यांनी केलेल्या मदतीची परतफेड होऊच शकणार नव्हती पण आमच्या चेहऱ्यावर त्यांच्या प्रती कृतज्ञतेचा भाव पाहून, कवडू भाऊच्या डोळ्यात मी त्या क्षणी जे समाधान टिपल ते शब्दातीत होतं.

आम्ही सगळे भाऊ एक एक करून नोकरी निमित्ताने बाहेर पडलो. आई दादाजी चहाचं दुकान बंद करून, तुमसरला रहायला आले. तुमसरला आल्यावर ही आई-दादाजींनी अनेक वर्ष तुमसरमध्ये चक्की सुरु ठेवली होती. आता

बालूसाठी काहीतरी बिझनेस टाकायच्या दृष्टीने मोठ्या रोडला लागून एक प्लॉट खरेदी करून मोठे घर ही बांधून घेतलं.

बालूने पहिले इंटरनेट कॅफे आणि नंतर स्वतःचं कम्प्युटर इंस्टिट्यूट टाकलं. छोटू बालूसोबत घरच्या "आस्था कम्प्युटर इंस्टिट्यूट" मध्ये काम करू लागला. वासुदेव भाऊंच कुटूंब, बोरी नावाच्या एका छोट्या गावात रहायचं. भाऊंच कुटूंब तुमसर शहरात रहायला आल्याने, आता त्याच्या मुलांना शाळा, कॉलेज सगळंच सोईस्कर पडत होतं.

मी जीतू अमेरिका आणि क्रांती इंग्लंडला स्थायिक झाल्यानंतर छोटूच्या लग्नाच्या निमित्ताने, बऱ्याच वर्षांनंतर संपूर्ण कुटूंबासह पहिल्यांदाच सगळेच तुमसरमध्ये एकत्र भेटलो. लग्नात सर्वांनीच खूप मज्जा मस्ती केली होती. पाचही भावंडांचे लग्न झाले. घरात पाच सुना आल्या होत्या. सगळेच आपल्या आपल्या संसाराला लागले ह्याचं समाधान आईला होतंचं. सगळ्यांच सगळं व्यवस्थित चालू होतं.

सुख दुःख ही उनसावलीप्रमाणे असतात. सुखा मागून दुःख तर दुःखामागे सुख येतेच. हळूहळू आईच्या तबबेतीच्या कुरबुरी वाढायला लागल्या होत्या.

सुख दुःखात, अडी अडचणीत, एकमेकांना साथ देत राहा आई लहानपणापासून सांगायची. आम्हा, पाच भावंडांमध्ये आम्हाला एक बहिण हवी होती म्हणजे तिने आम्हा भावंडांना एकसुत्रात बांधून ठेवलं असतं. बहिणीची माया लावली असती. बहिणीच्या मायेने निदान आम्ही जोडले गेलो असतो. आम्हा पाच भावंडांची एकजूट राखीच्या धाग्यापेक्षा कमी नाही, हे आईला दाखवून देण्यात, आम्ही अनेकदा यशस्वी झालो.

माझी पोरं माझा अभिमान आहेत, माझ्या हाताची पाच बोटं, हाताची बंद मुठ्ठी, आई-दादाजीच्या विश्वासाला आम्ही जपलं हे त्यांचेच संस्कार होते. शिक्षण, नोकरी आणि नंतरच्या जबाबदाऱ्या पेलताना, पाचही भाऊ एकत्र राहाण्याचा नंतरच्या आयुष्यात योगच फार आला नव्हता.

आईसोबत अनेकदा फोनवर बोलणं व्हायचं. दादार्जीसोबत फोनवर बोलताना, काय? कस? तबबेतीबाबत थोडी चौकशी केली की ते फोन आईकडे देत. जराही बरं नसलं की आईला न सांगता ही कळायचं. आवाज ओळखून तिला हे कसं काय कळतं हा खरतर माझ्यासाठी संशोधनाचा विषय होता.

एक आई आपल्या लेकराला जेवढं ओळखते तेवढ ह्या जगात दुसरं कुणीच ओळखू शकत नाही. आईसाठी तिची लेकरं एक असू देत की पाच सारखीच असतात. उगाच एक लाडका एक दोडका असं काही नसतं.

आई आपल्या कमजोर लेकरावर जास्ती माया करते. लेकरांच नख दुखलं तरी आई कासाविस होते. आईचं प्रेम अंगावर उबदार मायेच्या पांघरुणाप्रमाणे असतं.

एकदा आमच्या खूप आग्रहाखातर, दोन महिन्यांच्या व्हिजावर आई-दादाजी UK ला आले. पहिल्यांदाच भारताबाहेर आले होते. तुमसरला सतत कुणीतरी घरी येत जात, आलेल्या गेलेल्यांशी गप्पा रंगत, इकडे त्यातल काहीच नव्हतं. विदेशातली शांतता त्यांना खायला उठायची. वातावरणातला बदल इथली थंडी, त्यांना जराही सहन झाली नाही. त्यांना जरा ही करमत नव्हतं. आपणच दरवर्षी भारतात एक ट्रीप आई-दादाजींसोबत काढायची असं आम्ही तेव्हाच ठरवलं. आयुष्याच्या संध्याकाळी आपली मुलं आपल्याला विसरली नाही तर दूर राहूनही मनाने आपल्या जवळ आहेत ह्या जाणिवेचं सुख आम्हाला त्यांच्या चेहऱ्यावर बघायचं होतं.

आधीही आम्ही अनेकदा असं सहकुटुंब सहपरिवार एकत्र भेटण्याचा प्रयत्न केला. पण ते काही शक्य झालं नव्हतं. कारण अनेक होती, पाच मुल, पाच सुना, नातवंड, त्यांची शिक्षण, नोकऱ्या, जबाबदाऱ्या आणि वातावरणातला बदल ही. देशविदेशी चार टोकावरच्या चौघांना एकत्र आणणं वाटतं तेवढं सोप्य नव्हतं. सगळी आव्हाने हसत हसत पेलणारे, यशस्वीपणे पूर्ण करणारे आम्ही आमच्या संपूर्ण कुटूंबासोबत एकत्र नाही भेटू शकलो?

दर वर्षी आम्ही पाच भाऊ आई-दादांसोबत त्यांना जीथे कुठे जायची इच्छा असेल, तिथे घेवून जाऊ. आई-दादाजींसोबत आपला पूर्ण वेळ घालवू असं ठरलं. त्याप्रमाणे एकदा अंदमान निकोबार आणि एकदा जगन्नाथ पुरीला आई दादाजींना घेवून गेलो. उद्देश फिरण्याचा नव्हता तर घरापासून दूर फक्तच आई दादांशी वेळ व्यतीत करण्याचा होता. जो फक्त त्यांच्या आणि आमच्यासाठी असणार होता.

"कुछ पाने के लिये कुछ खोना पडता है"। म्हणतात तेच खरं. पैसा, श्रीमंती, ऐश्वर्य सगळं मिळवल्यावर, कधी कधी प्रश्न पडतो जीवन जगण्यासाठी पैसा महत्वाचा असला तरी, पैसा म्हणजे आयुष्य का? पैसा आणि नाती एका

पारड्यात कधीच बसू शकत नाही. पैसा आला की तीच नाती कमकुवत होताना ही दिसतात. आम्हाला आमच्या नात्यात पैसा येवूच द्यायचा नव्हता.

आईला तसा पाच सुनांचा एकत्र सहवास कमीच मिळाला. आमच्या घरात आईची तिसऱ्या नंबरची सून स्नेहल आईची विशेष लाडकी. आई तिची आणि ती आईची खूप काळजी घेत असल्याने आम्हाला आईची फार काळजी नव्हती. स्नेहलवरचा विश्वास, तिचा कुटूंबाकडे बघण्याचा दृष्टीकोण, कूटूंबाला जुळवून ठेवण्यासाठीची तिची धडपड बघता आमच्या सर्वांना जुळवून ठेवण्यासाठीचा स्नेहल हा मजबूत धागा आहे असचं मी म्हणेल.

आईच्या आयुष्यात लेकीची उणिव स्नेहलने भरून काढली. आई-दादाजींची काळजी, त्यांच पथ्यपाणी, औषध, तब्बेतीच्या वाढत्या कुरबुरीकडे बालू आणि स्नेहल जातीने लक्ष द्यायचे, त्यामुळेच की काय आम्ही तिकडे दूर सातासमुद्रापार निश्चित असायचो.

सगळंच छान सुरळीत चाललेलं होतं. आम्ही तीघे भाऊ, परदेशात आणि दोन भाऊ तुमसरमध्ये खुश होतो. सगळंच कसं स्थिरस्थावर झाल्याचा आनंद आई-दादाजींच्या बोलण्यात जाणवायचा. आई-दादाजींची तशी फार काळजी नव्हती. अधूनमधून व्हीडीओ कॉलवर बोलणं होत होत. तब्बेतीची विचारपुस व्हायची आणि सगळेच छान असल्याची खात्री पटायची. ह्याहून मोठ सुखं आणखी काय होतं.

वयाच्या सहासष्टाव्या वर्षी, अचानक आईला लिव्हर सोरायसिसच निदान झालं. आईला काहीच खाललेलं पचत नव्हतं. पचनासंबंधीच्या त्रासाबरोबर हळूहळू दुखणं ही वाढतच गेलं. नागपूरच्या मोठमोठ्या निष्णात डॉक्टरांकडे उपचार सुरु होते. महिन्यात पंधरा दिवसात फेऱ्या व्हायच्या. भरमसाठ औषध घेवूनही फार काही फरक पडत नव्हता. आजारपण सांगून येत नसतात, आजाराला निमित्तही लागतं नाही तेच खरं होतं.

त्यातच, संपूर्ण जगाभोवती कोरोनाने विळखा घातला. कोरोनाचा हाहाकार घराघरात पसरला. आपआपल्या जागी राहून, आपली स्वतःची काळजी घेणंच अपेक्षित होतं. फोनवर बोलणं व्हायचं, तब्बेतीची विचारपुस व्हायची. स्नेहल आणि बालू आई-दादाजींची काळजी घेतच होते.

अचानक आईचा त्रास वाढलाय, बालूने सांगितलं. लगेच मी, जीतू आणि क्रांतीने भारतात येण्याचा निर्णय घेतला. कोरोना काळात प्रवास तसा धोक्याचाच

होता, प्रवासादरम्यान लागण होवूच शकत होती. त्याही परिस्थितीत, संपूर्ण नियमांचं पालन करुन आम्ही तिघेही भारतात आलो.

आई-दादार्जीसोबत आपला वेळ घालवायचा ह्या विचारात, आम्ही चांगल्या दोन तिन महिन्यांच्या सुट्ट्या टाकूनचं आलेलो होतो. परंतु नियतीच्या मनात काही वेगळच असावं. आम्ही भारतात पोहचण्याच्या आदल्या दिवशी आईची तबबेत बिघडली, आईला कोरोनाचं निदान झालं होतं.

बालूने, आईला नागपूरच्या एका चांगल्या हॉस्पिटलमध्ये अँडमिट केलं. भारतात आल्या आल्या लगेच आम्हाला आमच्या कोव्हीड टेस्ट कराव्या लागल्या. कोरोना टेस्ट निगेटिव्ह असल्या तरी, नियमानुसार आम्हाला क्वारंटाईन रहावचं लागणार होतं.

नागपूरला आम्ही एक हॉटेलमध्ये रहायचा निर्णय घेतला. एका हॉटेलचा संपुर्ण फ्लोरच आम्ही बूक केला होता. मी, जीतू, क्रांती, बालू आणि स्नेहल आम्ही सगळेच आता एका जागी होतो. डॉक्टरांच्या परवानगीने, एका नर्सच्या फोनवर व्हीडीओ कॉल करुन आम्ही आईशी दोन तीन वेळा बोललो होतो.

आम्ही भारतात पोहचलोय, तु कोणत्याही परिस्थितीत हिम्मत हारायची नाही, आजाराशी लढत आलीच आहेस आता ह्या कोरोनाशी पण लढायचयं. आईचं मानसिक बळ वाढवण्याचा प्रयत्न करत होतो.

आईवर उपचार सुरुच होते. हळूहळू, आई उपचाराला सकारात्मक प्रतिसाद द्यायला लागली. तबबेतीत सुधारणा होत होती. आजाराने पोखरलेलं थकलेलं शरीर आणि खचलेलं मन आता लेकरांना पुन्हा एकदा भेटण्यासाठी उभारी घेत होतं. आई कोरोनाशी धीराने लढत होती.

दरम्यान एकदा, हॉस्पिटलचे सर्व नियम पाळून, पीपीई किट घालून, डॉक्टरांच्या परवानगीने, जीतू आईला हॉस्पिटलमध्ये, दुरुन का होईना पण भेटून आला होता. हळूहळू आईच्या तबबेतीत सुधारणा व्हायला लागली. आईची कोरोना टेस्ट निगेटिव्ह आली. आईने कोरोना विरोधात लढा जिंकला होता. हॉस्पिटलमधून घरी जायचे वेध आता आईला लागले होते. आम्ही आईला आमच्या जबाबदारीवर घरी घेवून आलो.

तुमसरला एका छताखाली, आम्हाला एकत्र पाहून आईच्या चेहऱ्यावरचा आनंद आम्हाला आत्मसमाधान देत होता. शरीरात थकवा होताच, तरी बरी असल्याच ती तिच्या चेहऱ्यावर दाखवत होती. दोनचं दिवसात आईची तबबेत

पुन्हा बिघडली. तात्काळ, अँम्ब्युलन्सने आईला नागपूरला आणावं लागलं. नशिबाने मात्र ह्यावेळी साथ दिली नाही. आई आम्हाला एकटं सोडून दूरच्या प्रवासाला निघून गेली.

"स्वामी तिन्ही जगाचा आईविणा भिकारी" म्हणतात तसं, आयुष्यात पहिल्यांदा नियतीपुढे हरलो होतो. भरपूर पैसा होता, खर्च करण्याची ताकद होती. आईच्या आजारासमोर आमच्या पैशाची किंमत मात्र शुन्य होती. पैशाने आम्ही आईचा जीव विकत घेवू शकत नव्हतो. असहाय्य अगतिक झालो होतो.

आपल्या पाच ही लेकरांना एकदा डोळे भरून बघण्याचा, आईचा हट्ट तर नसावा! आम्हा पाचही भावंडाना एका छताखाली एकत्र बघण्यासाठी तिने धीराने जीव एकवटला असावा का? आईने मी बरी असल्याचं दाखवून, आम्हाला खोटं खोटं फसवलं तर नव्हत. की आम्हीच कमी पडलो होतो! असे एक ना अनेक प्रश्न आईच्या जाण्याने अनुत्तरीतच राहिले.

आज सगळं आहे पण, आई आमच्यात नाही! एक ही क्षण आईच्या आठवणीशिवाय जात नाही. नुकत्याच मिळालेल्या "प्रेसिडेंट स्टार अँवॉर्ड" च्या वेळी, कौतुक करण्यासाठी आई हवी होती मनापासून वाटलं.

आईने दिलेल्या संस्कारांच्या रुपात आई निरंतर माझ्या सोबतच राहाणार आहे. आई जीथे कुठे असेल तिथून आशीर्वाद देत असेलच. शेवटी माणूस जातो, परंतु त्याच्या कीर्तीचा दरवळ आपल्या सभोवताली आठवण रुपात सदैव दरवळत राहातो, ह्यावर विश्वास करावासा वाटतो.

माझा हा जीवनप्रवास आई, दादाजी, माझे गुरूजन, माझी भावंड, अपर्णा आणि आस्थाच्या त्यागाशिवाय तसेच पावलोपावली प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरित्या मदत केलेल्या माझ्या प्रियजनांशिवाय अपूर्ण आहे.

घे जन्म फिरुनी, येईन मीही पोटी

खोटी ठरो न देवा, ही आस मोठी

(माधव ज्युलियन यांच्या कवितेच्या ओळी मनात घर करतात.)

आज आमच्यात आई नाही पण आईने दिलेली शिकवण तिचे संस्कार, आम्हाला ती सतत आमच्या अवतीभवती असल्याची जाणीव करुन देतात. आज आमची ओळखचं आईची देण आहे.

"झेप... एका ताऱ्याची" छोट्याशा गावातून सातासमुद्रापार एका
वैज्ञानिकाचा प्रवास "स्मृतीपुस्तक" आईला विनम्र अभिवादन करुन
आईच्या चरण कमलांवर अर्पण करतो...

डॉ. तारेंद्र लाखनकर

Dr. तारेंद्र लाखनकर, हे सिटी युनिव्हर्सिटी ऑफ न्युयॉर्क येथील NOAA Center for Earth System Sciences and Remote Sensing Technologies येथे सायंटिस्ट या पदावर कार्यरत आहेत. ते प्राध्यापक म्हणून Satellite Remote Sensing, GIS, Environmental Systems, सारख्या विषयावर त्यांच्या विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करतात. अमेरिकेतल्या "सिटी युनिव्हर्सिटी ऑफ न्युयॉर्क" येथून डॉक्टरेट, "कोलोरेडो स्टेट युनिव्हर्सिटी" मधुन पोस्ट-डॉक्टरेट पूर्ण केलं. पूर्वशिक्षण M.Tech, विश्वेश्वरैया नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी, नागपूर आणि पॉलिटेक्निकच्या डिप्लोमा पश्चात बी.ई. नांदेडच्या श्री "गुरु गोविंद सिंगजी कॉलेज ऑफ इंजिनियरिंग अँड टेक्नॉलॉजी" मधुन पूर्ण केले. अधिक माहितीसाठी www.lakhankar.com या वेबसाईटवर भेट देता येईल.

भारत देश, महाराष्ट्र राज्य, जिल्हा गोंदिया, तालुका तिरोडा, "मुंडीकोटा", नावाच्या छोट्याशा खेडेगावातून अमेरिकेत जेष्ठ वैज्ञानिक असलेले तारेंद्र लाखनकर, त्यांचा खडतर असा जीवनप्रवास, त्यांचे अनुभव, त्यांनी केलेल्या संशोधनासंबंधी बरीच माहिती या पुस्तकात वाचायला मिळेल.

Om Sai Publishers & Distributors
Mob. No. :9923693506, 9325651602
E-mail : ospdnagpur@gmail.com

SAL JYOTI PUBLICATION
Phone : 9764673503, 9923593503
email : sjp10ng@gmail.com
Website: www.saijyoti.in

Available Also on

Flipkart

amazon

SHOPCLUES